

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики
Кафедра української мови та лінгводидактики

І. А. Мельник

ФОНЕТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Луцьк
«Надстир'я»
2025

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Протокол № 6 від 27 травня 2025 року)*

Рецензенти:

Совтис Н. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Голоюх Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри доцент кафедри історії та культури української мови ВНУ імені Лесі Українки.

У навчальному посібнику структурування матеріалу зроблено відповідно до кредитно-модульної системи організації навчального процесу та принципів професійної та особистої зорієнтованості навчання здобувачів освіти.

Подано плани лекційних занять, рекомендовану літературу, питання для самоперевірки та тлумачення основних понять тем; запропоновано зміст практичних занять, завдання для самостійної роботи, методичні вказівки щодо написання рефератів та створення презентацій, питання для підсумкового контролю, термінологічний словник; типові завдання для контрольних робіт; тести для самоконтролю та інші необхідні матеріали, опрацювання яких сприятиме підвищенню рівня мовленнєвих компетентностей майбутніх учителів-словесників.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Вимоги освітньо-професійної програми.....	6
Опис освітнього компонента	8
Програма освітнього компонента	9
Структура освітнього компонента.....	14
Лекційні заняття.....	16
Практичні заняття.....	92
Самостійна робота.....	150
Підсумковий контроль.....	156
Питання для підсумкового контролю.	156
Теми рефератів та презентацій та методичні вказівки щодо їхнього виконання.....	162
Термінологічний словник.....	168
Типові завдання для контрольних робіт.....	189
Зразки тестів для самоконтролю.....	202
Основні вимоги до запису тексту фонетичною та фонематичною транскрипціями	221
Схема фонетичного аналізу.....	224
Зразок фонетичного аналізу.....	225
Схема лексикологічного аналізу.....	226
Зразок лексикологічного аналізу.....	226
Рекомендована література та інтернет-ресурси.....	227

Передмова

Навчальний посібник укладено відповідно до стандарту вищої освіти за спеціальністю 014 *Середня освіта* (Українська мова і література), освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Англійська мова». Він ґрунтується на принципах професійної та особистої зорієнтованості навчання, силабусі нормативного освітнього компонента «Фонетика і лексикологія української мови», якому відведено вагоме місце з-поміж інших навчальних нормативних дисциплін професійної підготовки, що визначають фаховий світогляд майбутніх учителів-словесників. Фонетичний та лексичний рівні як початкові ланки вивчення мовної структури, сприятимуть ґрунтовному засвоєнню не лише матеріалу фонетичного та лексичного лінгвальних ярусів, а й слугуватимуть основою для подальшого сприйняття та розуміння інших мовознавчих дисциплін: словотвору, морфології, синтаксису української мови, історичної граматики, діалектології, стилістики, культури мови тощо.

Мета навчального посібника – забезпечити засвоєння майбутніми вчителями-словесниками основних теоретичних положень фонетики, фонології, орфоєпії, лексикології, фразеології, лексикографії, набуття необхідних практичних умінь та навичок як підґрунтя успішної професійної діяльності.

До основних завдань навчального посібника належить з'ясування специфіки фонетичної, фонологічної, орфоєпічної, лексичної, фразеологічної, лексикографічної систем української мови, опанування змін звукового складу слів у потоці мовлення, чергувань голосних і приголосних звуків, уміння цілісно аналізувати фонетичні, лексичні, фразеологічні одиниці мови на тлі одиниць інших мовних рівнів, активізувати й збагатити словниковий запас, застосовувати на практиці правила вимови та чергувань звуків і звукосполук, інтонування висловлень, наголошення слів, слововживання, розвивати культуру усного та писемного мовлення, формувати національно свідому, духовно багату мовну особистість, висококваліфікованого вчителя-словесника, готового невідкладно реагувати на нові виклики сьогодення.

Навчальний матеріал систематизовано в навчальному посібнику за двома змістовими модулями: «Власне-фонетичний та функційний аспекти вивчення звуків» та «Лексикологія, фразеологія та лексикографія сучасної української літературної мови». Він містить також питання для підсумкового контролю, термінологічний словник, типові завдання для контрольних робіт, зразки тестів для самоконтролю, список рекомендованої літератури до курсу тощо.

Структура лекційних і практичних занять, запропонована в посібнику, цілком відзеркалює зміст силабусу освітнього компонента. Навчальний посібник має також на меті допомогти здобувачам освіти організувати свою роботу для засвоєння теоретичного матеріалу з курсу, передбаченого на самостійне опанування та для набуття практичних основ фонетичних, лексичних, фразеологічних, лексикографічних та інших компетентностей.

До кожної лекції запропоновано план, рекомендовану літературу, основні теоретичні положення, а також питання для самостійного опрацювання, питання для самоперевірки тощо.

До кожної теми практичного заняття передбачено блок теоретичних питань, питання для самоперевірки, які сприятимуть глибокому самостійному осмисленню багатьох теоретичних аспектів курсу, і блок різноманітних практичних завдань: спостереження над мовними явищами, їхній аналіз, порівняння, творчі завдання, робота з текстами, їх тлумачення та редагування, тестові завдання тощо. Завдання практичного спрямування допоможуть здобувачам освіти закріпити найважливіші теоретичні питання змістових модулів, набути необхідних фонетичних, фонологічних, ортоепічних, акцентуаційних, лексичних, фразеологічних та ін. норм сучасної української літературної мови як основ мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників.

Матеріал навчального посібника слугуватиме засвоєнню освітнього компонента, який стане основою для формування загальних і фахових компетентностей здобувачів освіти, розвиватиме у них *Soft Skills*, як підґрунтя успішності майбутньої професійної діяльності, громадського життя (вміння переконувати, вести

переговорні процеси, працювати в команді, особистісно розвиватися, управляти часом, бути ерудованим, креативним і т. ін.).

Вимоги освітньо-професійної програми

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі освіти повинні набути загальних і фахових компетентностей:

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 1. Здатність спілкуватися українською мовою (усно та письмово) на професійному рівні.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної галузі, розуміння специфіки професійної діяльності.

ЗК 7. Здатність учитися, здобувати знання, застосовувати їх у практичних ситуаціях; здатність до абстрактного мислення, аналізу й синтезу.

Фахові компетентності (ФК)

ФК 1. Здатність формувати в учнів предметні компетентності.

ФК 2. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її рівні, функції, етапи розвитку; демонструвати мовну й мовленнєву компетентності в процесі фахової комунікації.

ФК 4. Володіння методами аналізу та структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних та методичних принципів.

ФК 6. Здатність використовувати знання законів техніки мовлення, експресивні, емоційні, логічні засоби мови з метою досягнення запланованого прагматичного результату.

ФК 7. Здатність усвідомлювати культурне різноманіття, відповідальність за збереження мовної спадщини.

ФК 12. Здатність використовувати теоретичні підходи, дослідницькі парадигми та концепції в галузі української мови в типових професійних ситуаціях; бути активним і компетентним учасником усної та писемної наукової комунікації в професійній сфері.

ФК 16. Здатність до професійного розвитку впродовж життя; до моніторингу власної педагогічної діяльності, обміну досвідом професійної діяльності.

Програмні результати навчання

ПРН 2. Знає основні етапи розвитку, сучасні тенденції функціонування української літературної мови, польської, англійської мови; рівні мовної системи.

ПРН 7. Володіє базовими знаннями з гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін, необхідних для вирішення професійних педагогічних завдань відповідно до освітньо-професійної програми.

ПРН 9. Демонструє належний рівень володіння державною мовою для реалізації усної та письмової комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентує результати власних досліджень державною мовою.

ПРН 11. Застосовує знання про тенденції функціонування української літературної мови в професійній діяльності; характеризує теоретичні та практичні аспекти конкретної філологічної галузі.

ПРН 15. Здійснює науковий аналіз мовного матеріалу, інтерпретує та структурує його з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів, формулює узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

ПРН 18. Оцінює ефективність цифрових ресурсів для досягнення навчальної мети та в процесі майбутньої професійної діяльності.

ПРН 20. Усвідомлює соціальну значущість майбутньої професії, має мотивацію до здійснення професійної діяльності. Дотримується принципів академічної доброчесності.

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчального компонента
Денна форма навчання	01 Освіта / Педагогіка 014 Середня освіта (Українська мова і література) Українська мова та література. Англійська мова Перший (бакалаврський) рівень	Нормативний
Кількість годин / кредитів 150 / 5		Рік навчання 1
		Семестр 1
		Лекції 36 год.
		Практичні 36 год. Лабораторні - Індивідуальні -
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 68 год.
		Консультації 10 год.
		Форма контролю: екзамен
Мова навчання		українська

ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Змістовий модуль 1

Власне-фонетичний і функційний аспект вивчення звуків

Тема 1. Фонетика як наука про звукову будову мови. Вивчення звукових одиниць у ЗЗСО. Звуковий склад мови – феномен національної культури. Звукові одиниці сучасної української літературної мови, їх класифікація. Аспекти вивчення звуків сучасної української літературної мови. Фонетика і фонологія – два розділи однієї лінгвістичної дисципліни. Акустичні та соматичні методи дослідження. Теоретичне і практичне значення фонетики. Місце фонетики серед інших лінгвістичних одиниць. Зв'язок фонетики з іншими розділами науки про мову. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників. Проблема вивчення звукових одиниць у ЗЗСО.

Тема 2. Загальна характеристика та класифікація звуків мови. . Артикуляційно–акустична класифікація голосних. Інтерпретація голосних у ЗЗСО. Артикуляційні та акустичні особливості звуків. Будова мовного апарата. Активні та пасивні мовні органи. Фази артикуляції окремого звука: екскурсія – витримка – рекурсія. Коартикуляція. Диференціація звуків на голосні та приголосні, їх визначальні риси. Артикуляційно-акустична класифікація голосних звуків: а) за участю губ; б) за ступенем підняття спинки язика; в) за місцем артикуляції. Питання про артикуляцію голосного Й. Зміни голосних звуків у потоці мовлення. Особливості вивчення голосних звуків у ЗЗСО.

Тема 3. Артикуляційно-акустичні характеристики приголосних звуків. Особливості вивчення приголосних у шкільному курсі української мови. Артикуляційно-акустичні особливості приголосних: класифікація приголосних за місцем творення; характеристика приголосних за способом творення; характеристика приголосних за звучністю; класифікація приголосних за акустичним вираженням. Палаталізація приголосних: класифікація приголосних за ступенем вияву м'якості; позиції пом'якшення приголосних. Особливості вивчення приголосних звуків у ЗЗСО.

Тема 4. Взаємодія звуків у потоці мовлення. Фонетична транскрипція, її типи. Вивчення фонетичної транскрипції в ЗЗСО. Асиміляція приголосних в сучасній українській мові, її види. Дисиміляція приголосних в сучасній українській мові, її види.

Проблема подовження і подвоєння приголосних звуків у лінгвістичній літературі. Спрощення в групах приголосних. Інші звукові зміни. Фонетична транскрипція, її типи. Транслітерація. Проблема вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі. Особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Тема 5. Лінгвістичний аспект вивчення звукових одиниць. Лінгводидактична інтерпретація звуків у ЗЗСО. Поняття фонем. Диференційні та недиференційні ознаки фонем. Фонема й алофони. Слабка і сильна позиції фонем. Фонологічні школи, концепції. Фонологічна інтерпретація звукових змін різними мовознавчими школами. Висвітлення поняття фонем у працях українських лінгвістів. Лінгводидактична інтерпретація звукових одиниць у ЗЗСО

Тема 6. Система фонем сучасної української літературної мови. Фонематична транскрипція. Поняття системи у фонології. Склад фонем сучасної української літературної мови. Розвиток поглядів на систему голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови. Склад українських голосних фонем. Головні вияви і варіанти голосних фонем. Класифікація приголосних фонем. Аналіз приголосних фонем у головних виявах. Фонематична транскрипція.

Тема 7. Фонологічна інтерпретація звукових змін. Вивчення чергувань у ЗЗСО. Модифікації фонем і чергування як види звукових змін, їх особливості. Модифікації голосних фонем. Модифікації приголосних фонем. Фонетичні та історичні чергування. Зв'язок фонем та морфем. Поняття морфем. Питання про морфонологію як учення про морфологічне використання фонологічних засобів. Характеристика фонетичних чергувань приголосних: чергування приголосних за дзвінкістю – глухістю; чергування приголосних за місцем і способом творення; чергування приголосних за твердістю – м'якістю; чергування приголосних з фонемним нулем; позиційні чергування голосних | у |, | і | з приголосними | в |, | й |. Найдавніші чергування голосних. Чергування голосних пізнішого періоду. Чергування | О |, | Е | з | І |: історична довідка про виникнення цього чергування; чергування | О |, | Е | з | І | при словозміні; чергування | О |, | Е | з | І | при словотворенні; відхилення в чергуванні цих фонем. Чергування | О |, | Е | з нульовою фонемою. Чергування | О | з | Е | після шиплячих та j: історична довідка; закономірність цього чергування в сучасній українській мові;

випадки порушення правил вживання О, Е після шиплячих та ј. Чергування |И| з |О| у фонемосполученнях |РИ|, |ЛИ|, |РО|, |ЛО|. Історичні чергування приголосних. Чергування |Г|, |К|, |Х| – |Ж|, |Ч|, |Ш| – |З|, |Ц|, |С| як наслідок першої, другої та третьої палаталізацій. Чергування |Д| – |ДЖ|, |Т| – |Ч|, |З| – |Ж|, |С| – |Ш|, |ЗД| – |ЖДЖ| тощо в дієслівних формах. Чергування губних у сполученнях *губний + Л* та *губний + ј*. Зміна приголосних при творенні слів за допомогою суфіксів – *ськ(ий)*, – *ств(о)*, – *ин(а)*. *Проблема вивчення чергувань у ЗЗСО.*

Тема 8. Склад і складоподіл в українській мові. Особливості вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО. Основні фонетичні одиниці мовлення. Поняття про склад. Теорії складоподілу. Характеристика складу як явища фонетичного. Склад як явище фонологічне. Типи складів. Основні закономірності складоподілу в сучасній українській мові. Морфемне членування слова та складоподіл. Орфографічний складоподіл. Технічні правила переносу. Специфіка вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО.

Тема 9. Наголос та його роль у сучасній українській літературній мові. Проблема вивчення наголосу в ЗЗСО. З історії української акцентології. Аспекти дослідження наголосу. Типи наголосу залежно від засобів виділення одиниць звучання. Головний та побічний наголос. Дублетні наголоси. Функційні особливості наголосу. Наголошування іменників. Наголошування прикметників і займенників. Наголошування числівників. Наголошування дієслів. Наголошування прислівників. Наголошування службових частин мови. Особливості наголошування складних слів. Вивчення наголосу в ЗЗСО.

Тема 10. Українська орфоепія та особливості її вивчення в ЗЗСО Поняття орфоепії. Орфоепічні норми та їх суспільне значення. Орфоепічні норми в системі сучасного українського вокалізму. Орфоепічні норми в системі сучасного українського консонантизму. Вимова слів іншомовного походження. Типи вимовних помилок, причини їх виникнення. Орфоепічні словники. Проблема вивчення орфоепії в ЗЗСО.

Тема 11. Інтонація як фонетичний засіб вираження змістових та емоційних особливостей висловлення. Проблема вивчення інтонації на тлі компетентнісно орієнтованого навчання в ЗЗСО. Інтонація і комунікативна спрямованість висловлення. Компоненти інтонації.

Типи інтонаційних конструкцій в українській мові. Фонологія фрази. Вивчення інтонації в ЗЗСО.

Тема 12. Фонетична стилістика. Специфіка вивчення фоностилістики в ЗЗСО. Книжний і розмовний стилі вимови. Проблеми фоностилістики. Евфонічність і засоби евфонізації української мови. Фонетичні засоби стилістики. Вивчення фоностилістики в ЗЗСО.

Змістовий модуль 2

Лексикологія, фразеологія і лексикографія української мови

Тема 13. Лексикологія сучасної української літературної мови . Проблема вивчення лексикології на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО. Предмет і завдання лексикології сучасної української мови. Слово – основна одиниця мови. Слово і поняття. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слова. Однозначні та багатозначні слова. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи. Тлумачні словники. Лексична норма, її просторова і часова глибина. Динаміка лексичної норми. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи. Особливості вивчення лексикології в школі.

Тема 14. Лексика української мови з погляду походження та проблема її вивчення в ЗЗСО. Основні історичні шари слів у лексичному складі української мови. Лексичні запозичення зі слов'янських мов. Старослов'янізми. Слова, запозичені з неслов'янських мов. Етимологія іншомовних слів та власне українських. Словники іншомовних слів. Інтернаціоналізми та екзотизми. Вивчення лексики з погляду походження в школі.

Тема 15. Лексика української мови з погляду стилістичного вживання, специфіка її вивчення в ЗЗСО. Функціонально-стильова диференціація лексики української мови. Лексика української мови за сферами вживання: стилістично-нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена (книжна, розмовна, просторічна, термінологічна, емоційно-забарвлена лексика, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми, арготизми). Лексика, територіально обмежена в ужитку (діалектизми), аспекти її вивчення. Просторіччя. Жаргонізми, вульгаризми, арготизми та їхнє стилістичне використання. Термінологічна лексика. Наукова та виробничо–

технічна термінологія. Сфера поширення й функції термінів. Поняття терміносистеми. Професіоналізми. Вивчення лексики з погляду стилістичного вживання в школі.

Тема 16. Багатство лексики української мови. Інтерпретація багатства української лексики на тлі шкільного освітнього процесу.

Омоніми, їхні різновиди. Синоніми. Типи синонімів. Синонімічний ряд. Антоніми, їх види. Антонімічні пари. Пароніми, їхні різновиди. Експресивні функції паронімів у мові ЗМК. Парономазія. Уникнення штампів. Характеристика словників синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. Проблема міжмовної омонімії та паронімії. Вивчення багатства української лексики в ЗЗСО.

Тема 17. Активна та пасивна лексика та проблема її вивчення в ЗЗСО. Особливості активної та пасивної лексики. Неологізми: загальномовні, індивідуально-авторські. Застаріла лексика: архаїзми, історизми. Ковані слова», їхні творці. Актуалізована лексика. Конфесійна лексика. Емоційно-експресивна лексика. Неологізми. Вивчення активної та пасивної лексики в ЗЗСО.

Тема 18. Лексикографія української мови. Специфіка вивчення лексикографії в ЗЗСО. Словники – джерело вивчення української лексики. Типи сучасних словників української мови. Характеристика тлумачних, перекладних, етимологічних словників. Фразеологічні словники. Термінологічні словники. Словники антонімів, синонімів, паронімів, омонімів. Орфографічні, орфоепічні словники. Словники мови письменників. Перекладні та інші словники. Будова словникових статей. Основи національного корпусу української мови. Створення електронних словників. Вивчення лексикографії на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Тема 19. Фразеологія сучасної української літературної мови та її вивчення в ЗЗСО. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Семантична класифікація фразеологізмів. Фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Типи фразеологізмів за походженням та емоційно-експресивними функціями. Джерела української фразеології. Прислів'я і приказки. Крилаті слова та вислови. Трансформація фразеологічних одиниць у тексті. Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Конс.	Сам. роб.	*Форма контролю/ Бали
Змістовий модуль 1. Власне-фонетичний і функційний аспект вивчення звуків						
Тема 1. Фонетика – наука про звукову будову мови. Вивчення звукових одиниць у ЗЗСО.	5	2	–	–	3	
Тема 2. Загальна характеристика та класифікація звуків мови. Артикуляційно– акустична класифікація голосних. Інтерпретація голосних у ЗЗСО.	7	2	2	–	3	3
Тема 3. Артикуляційно– акустичні характеристики приголосних звуків. Особливості вивчення приголосних в шкільному курсі української мови.	7	2	2	–	3	3
Тема 4. Взаємодія звуків у потоці мовлення. Фонетична транскрипція, її типи. Вивчення фонетичної транскрипції у ЗЗСО.	14	4	4	1	5	4
Тема 5. Лінгвістичний аспект дослідження звукових одиниць. Лінгводидактична інтерпретація звуків у ЗЗСО.	6	1	2	–	3	2
Тема 6. Система фонем сучасної української літературної мови. Фонематична транскрипція.	7	1	2	1	3	2
Тема 7. Фонологічна інтерпретація звукових змін. Вивчення чергувань у ЗЗСО	13	4	4	–	5	4
Тема 8. Склад і складоподіл в українській мові. Особливості вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО.	5	2	–	–	3	
Тема 9. Наголос та його роль у СУЛМ. Проблема вивчення наголосу в ЗЗСО.	7	2	2	–	3	2
Тема 10. Українська орфоепія та особливості її вивчення в ЗЗСО.	8	2	2	1	3	2

Тема 11. Інтонаційні засоби виразності.	3	–	–	1	2	
Тема 12. Фонетична стилістика.	3	–	–	1	2	
Разом за змістовим модулем 1	85	22	20	5	38	22
Змістовий модуль 2. Лексикологія, фразеологія і лексикографія української мови						
Тема 13. Лексикологія сучасної української літературної мови. Проблема вивчення лексикології на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.	8	2	2	–	4	2
Тема 14. Лексика української мови з погляду походження та проблема її вивчення в ЗЗСО.	9	2	2	1	4	3
Тема 15. Лексика української мови з погляду стилістичного вживання, специфіка її вивчення в ЗЗСО.	9	2	2	1	4	3
Тема 16. Багатство лексики української мови. Інтерпретація багатства української лексики на тлі шкільного освітнього процесу.	8	2	2	–	4	2
Тема 17. Активна та пасивна лексика та проблема її вивчення в ЗЗСО.	9	2	2	1	4	2
Тема 18. Лексикографія сучасної української мови. Специфіка вивчення лексикографії в ЗЗСО.	13	2	4	1	6	4
Тема 19. Фразеологія сучасної української мови і її вивчення в ЗЗСО.	9	2	2	1	4	2
Разом за змістовим модулем 2	65	14	16	5	30	18
Види підсумкових робіт						Бал
Модульна контрольна робота 1						30
Модульна контрольна робота 2						30
Усього годин / балів	150	36	36	10	68	100

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1.

Власне-фонетичний і функційний аспект вивчення звуків

Тема 1.

ФОНЕТИКА – НАУКА ПРО ЗВУКОВУ БУДОВУ МОВИ. ВИВЧЕННЯ ЗВУКОВИХ ОДИНИЦЬ У ЗЗСО

План

1. Поняття про звукові одиниці сучасної української мови, їх класифікація.
2. Звуковий склад мови – феномен національної культури.
3. Фізичний, анатомо-фізіологічний, лінгвістичний аспекти вивчення звуків сучасної української мови.
4. Фонетика як учення про акустичні та артикуляційні властивості звуків.
5. Звуки української мови з погляду їх словорозрізнявальної та форморозрізнявальної функцій.
6. Питання про співвідношення між фонетикою та фонологією.
7. Акустичні та соматичні методи дослідження звуків.
8. Теоретичне і практичне значення фонетики.
9. Зв'язок фонетики з іншими розділами науки про мову.
10. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників.
11. Проблема вивчення звукових одиниць у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна

літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

4. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

5. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

8. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Априорі, 2020

9. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

10. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

11. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

12. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

13. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

14. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

15. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

16. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Фонетика (грец. φωνητικός— звуковий, голосовий) – 1) звукова будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови.

Фонологія (від грец. φωνή — звук, голос λόγος — слово, вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові – як фонemi; 2) фонологічний рівень мовної структури.

Диференційна (дистинктивна, розрізнявальна) ознака фонemi – ознака, яку використовують для розрізнявання звукових одиниць (напр., фонем). Поняття «диференційна» у фонологію ввів М. Трубецькой.

Фізичний аспект вивчення звуків виявляється в звучанні звука, завдяки якому мовлення може передаватися і сприйматися.

Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків (біологічний) включає репродуктивний компонент (творення звуків апаратом мовлення) і перцептивний компонент (сприймання звуків слуховим апаратом).

Лінгвістичний аспект вивчення звуків розглядає функції звуків у мові. Функційний аспект у вивченні звуків є найважливішим. Для того щоб вивчити функції звуків, їх необхідно зіставити і протиставити в конкретних словах.

Акустичний метод дослідження звуків передбачає вивчення звуків з погляду їхнього звучання. Зважаючи на фізичну природу звука, його визначають як коливання пружного середовища (повітря).

Соматичні (артикуляційні) методи дослідження звуків – це передусім палатографування, фото- і кінозйомка, рентгенографування та інші.

Питання для самоперевірки

1. Як класифікуються звукові одиниці сучасної української мови?
2. У яких аспектах вивчають звуки сучасної української мови?
3. У чому сутність форморозрізнявальної функції фонем?
4. У чому специфіка словорозрізнявальної функції фонем?
5. Які співвідношення між фонетикою та фонологією?
6. Назвіть і схарактеризуйте методи дослідження звуків.
7. Яке теоретичне і практичне значення фонетики?
8. Опишіть зв'язок фонетики з іншими розділами науки про мову.
9. Розкажіть про особливості вивчення фонетики в шкільному курсі мови.
10. Чому звуковий склад мови є феноменом національної культури?
11. Яке значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників?

Тема 2.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗВУКІВ МОВИ. АРТИКУЛЯЦІЙНО-АКУСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГОЛОСНИХ У ЗЗСО

План

1. Артикуляційні та акустичні особливості звуків.
2. Будова мовного апарата. Активні та пасивні мовні органи.
3. Фази артикуляції окремого звука: екскурсія – витримка – рекурсія. Коартикуляція.
4. Диференціація звуків на голосні та приголосні, їх визначальні риси.
5. Артикуляційно-акустична класифікація голосних звуків:
 - а) за участю губ;
 - б) за ступенем підняття спинки язика;
 - в) за місцем артикуляції.

6. Питання про артикуляцію голосного И.
7. Зміни голосних звуків у потоці мовлення (на самостійне опрацювання).
8. Особливості вивчення голосних звуків у ЗЗСО (на самостійне опрацювання).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

4. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

5. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самотутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
8. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Априорі, 2020
9. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.
10. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
11. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
12. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
13. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
14. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
15. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
16. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Артикуляція (лат. articulatio – розчленування, від articulare – розчленовувати, чітко вимовляти) – робота *органів мовлення* у процесі мовотворення. Утворенню кожного звуку відповідають певні

положення органів мовлення і їхні рухи. Розрізняють *голосні звуки* (вокальні) і *приголосні звуки* (консонанти).

Екскурсія (від лат. *excursio* «вибігання, вилазка»), або приступ – одна з фаз артикуляції; початковий рух органів мовлення, підготовка органів мовлення до вимови звука.

Вітримка (експозиція) – вимова звука зі збереженням відповідного положення органів.

Рекурсія (від лат. *recursus* – повернення) або відступ у фонетиці – кінцева фаза у процесі артикуляції звука мови, наступна після екскурсії (приступу) і витримки. Під час рекурсії *органи мовлення* переходять у положення, необхідне для творення наступного звука, або ж у нейтральне положення.

Коартикуляція (лат. *co* "разом" + *articulatio* "членороздільно, чітко вимовляю") – накладання артикуляції, характерної для наступного звука, на весь попередній звук.

Голосні звуки – звуки мови, що утворюються при вільному проходженні видихуваного повітря через ротову порожнину, тобто мають вільну артикуляцію. У гортані внаслідок ритмічного коливання напружених зв'язок утворюється голос певного тону.

Приголосні звуки – звуки мови, основою яких є *шуми*, що виникають унаслідок проходження видихуваного струменя повітря через певну перепону, утворювану *органами мовлення*.

Лабіалізовані звуки – ті звуки, у творенні яких беруть участь губи, напр.: суд, жуйка. В українській мові лабіалізованими є голосні заднього ряду [y], [o].

Нелабіалізовані (неогублені) звуки – голосні звуки, в творенні яких не беруть участі губи: [i], [и], [е], [а].

Вокалізм (від лат. *vocalis* — голосний звук) – система голосних фонем мови або діалекту на певному етапі їхнього розвитку. В сучасній українській літературній мові систему В. Утворюють 6 голосних фонем: [i], [е], [и], [y], [o], [а]. Ця система сформувалася

внаслідок тривалого історичного розвитку в напрямі поступового скорочення кількості фонем і в послабленні їхньої розрізнявальної функції.

Консонантизм (від лат. consonans (consonantis) – приголосний звук) – система приголосних фонем у мові або діалекті на певному етапі їхнього розвитку. В сучасній укр. літ. мові систему К. утворюють 32 приголосні фонemi: парні за твердістю — м'якістю фонemi [д] – [д'], [т] – [т'], [з] – [з'], [с] – [с'], [ц] – [ц'], [л] – [л'], [н] – [н'], [р] – [р']; [дз] – [дз'] (9 пар, 18 фонем); завжди палатальна приголосна фонема [j] (1 фонема); тверді губні: [б], [в], [м], [п], [ф], шиплячі: [ж], [ш], [дж], [ч], задньоязикові: [г], [к], [х], глотковий: [ґ] (13 фонем).

Питання для самоперевірки

1. Які артикуляційно-акустичні особливості голосних і приголосних звуків?
2. Назвіть складники мовного апарату.
3. Які мовні органи є активними, а які – пасивними? Чому?
4. На які групи класифікують голосні за участю губ?
5. Як розподіляють голосні за ступенем підняття спинки язика та за місцем артикуляції?
6. З'ясуйте особливості артикуляції голосного **И**.
7. У чому специфіка вивчення голосних звуків у ЗЗСО?

Тема 3.

АРТИКУЛЯЦІЙНО-АКУСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИГОЛОСНИХ. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Артикуляційно–акустичні особливості приголосних:
 - а) класифікація приголосних за місцем творення;
 - б) характеристика приголосних за способом творення;
 - в) характеристика приголосних за звучністю;
 - г) класифікація приголосних за акустичним враженням.

2. Палаталізація приголосних:
 - а) класифікація приголосних за ступенем вияву м'якості;
 - б) позиції пом'якшення приголосних.
3. Методи експериментально-фонетичних досліджень (на самостійне опрацювання).
4. Особливості вивчення приголосних звуків у ЗЗСО (на самостійне опрацювання).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза,

2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.

URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Приголосні звуки – звуки мови, основою яких є *шуми*, що виникають унаслідок проходження видихуваного струменя повітря через певні перепони, утворювані *органами мовлення*.

Губні звуки творяться внаслідок зближення нижньої губи з верхньою або верхніми зубами, їх є п'ять: [б], [п], [в], [м], [ф].

Язикові звуки творяться за активної участі язика. Залежно від того, яка частина язика бере найактивнішу участь у творенні приголосних, їх поділяють на: *передньоязикові, середньоязикові та задньоязикові*.

Передньоязикові приголосні творяться за активної участі передньої частини спинки язика і кінчика язика. [д] – [д'], [т] – [т'], [з] – [з'], [с] – [с'], [ц] – [ц'], [л] – [л'], [н] – [н'], [р] – [р']; [дз] – [дз'], [ж], [ч], [ш], [дж];

Середньоязикові приголосні творяться внаслідок зближення середньої частини спинки язика з середнім піднебінням, такий приголосний в українській мові один – [й].

Задньоязикові приголосні творяться внаслідок зближення задньої частини спинки язика із заднім піднебінням, їх в українській мові три: [г], [к], [х].

Глоткові звуки (горлові, фарингальні) приголосні творяться внаслідок зближення кореня язика із задньою стінкою глотки, в українській мові один глотковий приголосний – [ґ].

Зі́мкнені (проривні, вибухові) зву́ки – приголосні звуки, при творенні яких активний і пасивний органи мовлення утворюють зімкнення, яке проривається під натиском видихуваного повітря: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [н], [н'], [м], [ґ], [к],

Зі́мкнено-щі́линні (аффрикати) зву́ки – приголосні звуки, що утворюються в момент проривання повітряним струменем зімкнення, що завершується не раптово, а поступово переходить у щілину, тому вибух при їхньому творенні не відбувається: [ц], [ц'], [дз], [дз'], [ч], [дж].

Щі́линні (ффрикативні) зву́ки утворюються при проходженні повітря через щілину, що виникає внаслідок наближення активного мовного органа до пасивного. таких приголосних в українській мові тринадцять: [в], [ф], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ш], [ј], [г], [х], [л], [л']. Щілинні [л], [л'] називають ще боковими, бо при їхньому утворенні виникає перепона внаслідок наближення кінчика язика до ясен: язик опускається й повітря проходить з обох його боків.

Дрижа́чі зву́ки творяться внаслідок вібрування кінчика язика до переднього піднебіння, таких приголосних два: [р],[р'].

Сонорні зву́ки – звуки, у яких голос переважає над шумом, їх дев'ять : [в], [й], [р], [р'], [м]. [н], [н'], [л], [л'].

Шумні́ зву́ки – приголосні, що творяться за допомогою голосу й шуму. Залежно від наявності голосу, вони поділяються на дзвінкі й глухі. Дзвінкі і глухі (крім [ф]) утворюють акустичні пари. Сонорні звуки таких пар не мають.

Дзві́нкі зву́ки – звуки, у яких шум переважає над голосом, їх 11: [б], [д], [д'], [з], [з'], [дз], [дз'], [ж], [дж], [г], [г].

Глухі́ зву́ки – звуки, які складаються тільки з шуму, голос в їх творенні загалом відсутній, глухих звуків в українській мові 12 : [п], [т], [т'], [с], [с'], [ц], [ц'], [ш], [ч],[к], [х], [ф].

Шипля́чі зву́ки – приголосні звуки, при артикуляції яких виникає специфічний шум, їх усього 4: [ж], [ч], [ш], [дж]._Артикулюються

кінчиком язика, який утворює на альвеолах і вище щілину, значно ширшу, ніж при [з], [с]. Звук шипіння утворюється у передньому резонаторі між зубами, язиком, щоками й губами.

Свистячі звуки – приголосні звуки, подібно до шиплячих, виокремлюють за слуховим сприйманням: [з], [з'], [с], [с'], [ц], [ц'], [дз], [дз'].

М'які (палатальні) звуки: [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [дз'], [н'], [р'], [л'] утворюють дев'ять співвідносних пари за твердістю / м'якістю. Звук [j] завжди м'який.

Напівм'які (напівпалаталізовані) звуки. Їх усього 13. Зазвичай, набувають напівм'якості у позиції перед [і]:

1. Губні: [б], [п], [в], [м], [ф].
2. Шиплячі: [ж], [ч], [ш], [дж].
3. Задньоязикові: [г], [к], [х].
4. Глоткові: [ґ].

Тема 4.

ВЗАЄМОДІЯ ЗВУКІВ У ПОТОЦІ МОВЛЕННЯ. ФОНЕТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ, ЇЇ ТИПИ. ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ В ЗЗСО

План

1. Асиміляція в сучасній українській мові, її види.
2. Дисиміляція в сучасній українській мові, її види.
3. Проблема подовження і подвоєння приголосних звуків у сучасній лінгвістичній літературі.
4. Спрощення в групах приголосних.
5. Інші звукові зміни (на самотійне опрацювання).
6. Транскрипція і транслітерація.
7. Фонетична транскрипція, її типи.
8. Проблема вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі (на самотійне вивчення).
9. Особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО (на самотійне вивчення).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>.
8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-*

конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Асиміляція (лат. assimilatio – уподібнення) – вид комбінаторних змін звуків; фонетичне явище, що передбачає артикуляційне уподібнення одного звука іншому, звичайно сусідньому. Розрізняють прогресивну і регресивну асиміляцію, повну і часткову, за дзвінкістю і глухістю, за місцем і способом творення, за м'якістю.

Дисиміляція (лат. dissimilatio – розподібнення) – один із видів комбінаторних змін звуків: розподібнення приголосних у межах слова. Розрізняють прогресивну і регресивну дисиміляцію, а також дискантну, контактну, графічну тощо.

Подовження – фонетичне явище, що виникло внаслідок уподібнення в групах приголосних і притаманне українській мові й більшості її діалектів. Подовжилися звуки: [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [н'], [л'], [ж'], [ч'], [ш'], якщо вони стоять між двома голосними: 1) в іменниках середнього роду II відміни: *знаряддя, колосся, знання*; 2) в орудному відмінку однини іменників III відміни: *сіллю, тінню, ніччю*; 3) у прислівниках на взірць: *зрання, навмання, спросоння, попідвіконню, попідтинню*; 4) у всіх відмінкових формах кількісно невеликої групи іменників чоловічого і жіночого роду I відміни: *Ілля, суддя, стаття, рілля*, але статей (родовий множини); 5) у деяких особових формах дієсловах лити *ллю, ллєш, ллємо, виллю, наллю* тощо.

Подвоєння приголосних – передається на письмі двома однаковими літерами, найчастіше виникає за збігу кінцевих і початкових літер різних частин слова: 1) префікса і кореня: *оббігти, роззброєння, беззахисний*; 2) префікса і префікса: *возз'єднання*; 3) кореня або основи, що закінчується на *н*, і суфікса, що починається на *н*: *осінній, письменник*; 4) основи дієслова минулого часу, що закінчується на *с* і постфікса-ся: *розрісся, трясся*. Подвоєння є також у наголошених прикметникових суфіксах -енн- і -анн-: *здоровенний, нездоланний* тощо.

Спрощення у групах приголосних – втрата одного зі звуків у групах приголосних, що виникли переважно внаслідок занепаду редукованих [ь] і [ъ] у слабкій позиції.

Гаплогія (від грец. ἀπλός – простий і λόγος – слово, мова) – різновид дієрези, спрощення морфемного або звукового складу слова

внаслідок випадіння одного з двох сусідніх однакових чи подібних складів або окремих звуків під дією дисиміляції.

Метатéза (від грец. μεταθεσις – переміщення, переставлення) – заміна в слові менш зручних для вимови поєднань звуків зручнішими (як один з виявів комбінаторних змін звуків), а також внаслідок «народної етимології».

Епентéза (грец. ἐπένθεσις – вставка) – поява неетимологічного звука між двома іншими для полегшення переходу між артикуляціями різних звуків (один з видів комбінаторних змін звуків).

Протéза (грец. πρόθεσις – виставлення) – неетимологічний приголосний, що приєднується до початкового голосного у слові. П. виникла як засіб усунення міжслівного збігу голосних.

Дієрéза (грец. διαίρεσις – розділення) – втрата звука чи складу у мовленнєвому потоці.

Фонетічна транскріпція – запис усного мовлення за допомогою літер і діакритичних знаків. Розрізняють деталізовану і спрощену фонетичну транскрипцію.

Транслітерація, або транслітерування (від лат. trans- — «через», «по той бік» і litera – «літера»), — механічна передача тексту й окремих слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи при другорядній ролі звукової точності, тобто передача однієї писемності літерами іншої.

Питання для самоперевірки

1. Що таке асиміляція? Які є види асиміляції?
2. За якими критеріями розподіляється уподібнення в сучасній українській мові?
3. Схарактеризуйте дисимілятивні процеси в українській мові.
4. З'ясуйте особливості подовження та подвоєння приголосних звуків.
5. Що являє собою спрощення в групах приголосних?

6. Які ще фонетичні зміни приголосних Вам відомі?
7. Вкажіть на особливості фонетичної транскрипції, схарактеризуйте її типи.
8. Окресліть проблему вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в школі.
9. З'ясуйте особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Тема 5.
ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ
ЗВУКОВИХ ОДИНИЦЬ. ЛІНГВОДИДАКТИЧНА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗВУКІВ У ЗЗСО
План

1. Диференційні та недиференційні ознаки фонем.
2. Фонема й алофони. Слабка і сильна позиції фонем.
3. Фонологічні школи, концепції.
4. Фонологічна інтерпретація звукових змін різними школами.
5. Різні тлумачення поняття фонем у працях українських учених (на самостійне опрацювання).
6. Лінгводидактична інтерпретація звукових одиниць у ЗЗСО (на самостійне опрацювання).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Дорошенко С. І. Звуки чи фонем вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.

6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Априорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Фонема (грец. φώνημα – звук, голос) – найменша неподільна одиниця звукової будови мови, що слугує для творення, розпізнання і розрізнення значеннєвих одиниць – морфем та слів та їхніх форм.

Фонологія (від грец. φωνή – звук, голос λόγος – слово, вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові — як фонemi; 2) фонологічний рівень мовної структури.

Алофόν (варіант, відтінок) (від грец. ἄλλος – інший і φωνή – звук) – варіант *фонemi*, її конкретна реалізація в мовленні, у якій вона виступає у певній фонологічній позиції.

Дистрибуція (англ. distribution – розподіл, розповсюдження, від лат. distributio – поділ, розподіл) – узагальнена сукупність усіх оточень, у яких вживається *одиниця мови – фонема, морфема, слово* і т. д., на відміну від оточень, у яких вона траплятися не може.

Конститутивна (будівельна, твірна) функція фонему полягає в тому, що фонему слугують будівельним матеріалом для творення одиниць вищих рівнів. За допомогою звуків, розташованих у певній послідовності, мовець передає свою думку і цим самим створює звукову форму слів і речень.

Ідентифікаційна (ототожнювальна, опізнавальна) функція фонему: із суцільного потоку мовлення людина опізнає певні звуки, а через них і окремі слова, співвідносячи їх з певним значенням.

Диференційна (дистинктивна, розрізнявальна) функція фонему: полягає в тому, що фонему слугують для розрізнення лінгвістичних одиниць (здатні розрізняти слова та форми слів). Уважають, що дистинктивна функція є похідною від ідентифікаційної.

Диференційні (самостійні, незмінні) ознаки фонему – це ознаки, що не залежать від різних додаткових умов і є достатніми для визначення фонему в сильній позиції. Для ідентифікації фонему необхідно визначити комплекс притаманних їй диференційних ознак.

Недиференційні (несамостійні, змінні) ознаки фонему – це ознаки, що залежать від різних додаткових умов. Без недиференційних ознак фонему може обійтися, але без них не може існувати звук, у якому ця фонему втілюється.

Питання для самоперевірки

1. Схарактеризуйте поняття *фонему*, *звук*.
2. Які ознаки фонему є диференційними, а які – недиференційними?
3. Які функції виконують фонему у системі мови? 4. Що таке дистрибуція фонему?
5. Дайте визначення поняттям *фонему*, *алофон*. Наведіть приклади тих і тих.
6. У чому полягає принципова відмінність розуміння фонему представниками різних фонологічних шкіл?
7. Назвіть українських учених, що досліджували склад фонему української мови.
8. У чому специфіка вивчення звукових одиниць у ЗЗСО?

Тема 6.
. СИСТЕМА ФОНЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. ФОНЕМАТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ
План

1. Поняття системи у фонології.
2. Розвиток поглядів на систему голосних фонем сучасної української літературної мови.
3. Розвій поглядів на систему приголосних фонем сучасної української мови.
4. Фонематична транскрипція.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Дорошенко С. І. Звуки чи фонemi вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів на пряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі

Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Система мови – сукупність елементів будь-якої природної мови, які перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну єдність і цілісність.

Фонологія (від грец. φωνή – звук, голос λόγος – слово, вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові — як фонemi; 2) фонологічний рівень мовної структури.

Фонема (грец. φώνημα – звук, голос) – найменша неподільна одиниця звукової будови мови, що слугує для творення, розпізнання і розрізнення значеннєвих одиниць – морфем та слів та їхніх форм.

Алофόν (варіант, відтінок) (від грец. ἄλλος – інший і φωνή – звук) – варіант фонemi, її конкретна реалізація в мовленні, у якій вона виступає у певній фонологічній позиції.

Фонематична транскрипція – спосіб запису живого мовлення з метою передавання тільки фонемного складу слів без відтінків, зумовлених різними фонетичними умовами. У фонематичній транскрипції використовується значно менша кількість знаків, ніж у фонетичній.

Питання для самоперевірки

1. Що являє собою система?
2. За якими принципами класифікуються фонemi?
3. Як можна встановити фонематичність звука?
4. Схарактеризуйте головні вияви і варіанти голосних фонем.
5. Проаналізуйте приголосні фонemi у головних виявах і варіантах.

6. Вкажіть на особливості фонематичної транскрипції. Чим вона відрізняється від фонетичної?

Тема 7.
ФОНОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗВУКОВИХ ЗМІН.
ВИВЧЕННЯ ЧЕРГУВАНЬ У ЗЗСО
План

1. Модифікації фонем і чергування як види звукових змін, їхні особливості.
2. Фонетичні та історичні чергування.
3. Зв'язок фонем та морфем. Поняття морфонології.
4. Найдавніші чергування голосних.
5. Чергування голосних пізнішого періоду.
6. Історичні чергування приголосних.
7. Проблема вивчення чергувань у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Дорошенко С. І. Звуки чи фонемі вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань

01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Морфонологія – розділ мовознавства, що сформувався на перетині морфології та фонології і вивчає закономірності функціонування морфологічно зумовлених фонологічних засобів. Об'єктом М. є варіювання морфем і парадигматика їх аломорфів, зокрема: 1) фонемна структура морфем; 2) комбінаторні зміни звуків, яким підлягають морфеми в окремих морфемосполуках; 3) звукові чергування, що виконують морфологічну функцію.

Модифікації фонем – видозміни, пов'язані з частковими змінами фонем в мовному потоці, унаслідок чого вона набуває того чи того відтінку, проте не втрачає своєї фонематичної належності (тобто залишається тією самою фонемою).

Чергування фонем — постійна і закономірна зміна фонем у коренях і афіксах етимологічно споріднених слів та форм. Наприклад: *стіл* — *столи*, *нести* — *носити*, *плести* — *заплітати*, *могти* — *помагати*.

Історичні (морфологічні, традиційні) чергування – звукові чергування, зумовлені історичними причинами, відсутніми в сучасній мові. Є наслідком фонетичних змін, що відбувалися у давніші часи. Діють при словозміні і словотворенні. Наприклад: *стіл* – *столи*, *нести* – *носити*, *плести* – *заплітати*, *сито* – *сіяти* тощо.

Фонетичні (живі, позиційні) чергування – залежать від позиції звука у слові і є варіантами однієї фонемі: *весна* – *весни*, *зима* – *зими*, *розумна* – *розум*.

Питання для самоперевірки

1. У чому сутність модифікацій і чергувань?
2. Чим відрізняються історичні чергування від фонетичних?
3. Які чергування голосних вважають найдавнішими?
4. З якими фонетичними процесами пов'язують чергування голосних пізнішого періоду?
5. За якої умови можливі чергування | О |, | Е | з | І | ?
6. Які є відхилення у чергуванні | О |, | Е | з | І | ? З чим вони пов'язані?
7. Сформулюйте основне правило чергування | О |, | Е | з | І |.
8. Які склади називають новоутвореними закритими?
9. Що являють собою чергування | О |, | Е | з нульовою фонемою?
10. Які | О |, | Е | називають давніми, а які – новими?
11. Які | О |, | Е | називають випадними, а які вставними?
12. Вкажіть на особливості чергувань | О | з | Е | після шиплячих та j.
13. Які випадки порушення правил вживання | О |, | Е | після шиплячих та j?
14. Що Вам відомо про чергування | И | з | О | у фонемосполученнях | РИ |, | ЛИ |, | РО |, | ЛО |?
15. У чому специфіка вивчення чергувань у ЗЗСО?

Тема 8.

СКЛАД І СКЛАДОПОДІЛ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СКЛАДУ ТА СКЛАДОПОДІЛУ В ЗЗСО

План

1. Основні фонетичні одиниці мовлення.
2. Особливості складу та складоподілу в сучасній українській мові.
3. Закономірності складоподілу в сучасній українській мові.
4. Склад як явище фонетичне.
5. Склад як явище фонологічне.
6. Морфемне членування слова та складоподіл.
7. Орфографічний складоподіл.
8. Технічні правила переносу.

9. Специфіка вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

4. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

5. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

8. Сеньків С. С. Закономірності сполучуваності двох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Науковий вісник ВДУ*. Луцьк, 2002. № 5.

9. Сеньків С. С. Дистрибуція приголосних фонем в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 2004.

10. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

11. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А. П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

12. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М. Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

13. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

14. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

15. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

16. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

17. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

Основні поняття теми

Склад – це частина фразового такту, що має переважно кілька звуків, об'єднаних навколо складотворчого центра (голосного звука), і вимовляється при відносному зростанні м'язового напруження мовних органів. Склад має певну структуру, яка складається щонайменше з трьох частин: посилення тону, вершин і спаду тону.

Складоподіл – визначення межі складу та кількості складів у слові.

Відкритий склад – це склад, що закінчується на голосний.

Закритий склад – це склад, що закінчується на приголосний.

Прикритий склад – це склад, що розпочинається на приголосний.

Неприкритий склад – це склад, що розпочинається на голосний.

Питання для самоперевірки

1. З'ясуйте особливості складу та складоподілу в сучасній українській мові.
2. Які закономірності складоподілу в сучасній українській мові?
3. Схарактеризуйте склад як явище фонетичне.
4. Опишіть склад як явище фонологічне.
5. У чому специфіка морфемного членування слова та складоподілу?
6. Схарактеризуйте орфографічний складоподіл.
7. Які технічні правила переносу?
8. У чому специфіка вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО?

Тема 9.

НАГОЛОС ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ НАГОЛОСУ В ЗЗСО

План

1. З історії української акцентології.
2. Аспекти дослідження наголосу.
3. Типи наголосу.
4. Функції наголосу.
5. Наголошування повнозначних частин мови.
6. Наголошування службових частин мови.
7. Особливості наголошування складних слів.
8. Подвійне наголошування слів у сучасній українській літературній мові.
9. Локалізація наголосу і питання норми в сучасній українській мові.
10. Проблема вивчення наголосу в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація. *Мовознавство*. 1983. № 6.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. шк., 1984. 159 с.
4. Винницький В. М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
5. Вовк П. С. Ядро опозиційного центру акцентологічної системи. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 52–62.
6. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 1995. 192 с.
7. Головащук С. І. Словник наголосів. Київ : Наук. думка, 2003. 320 с.
8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.
9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації*:

лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

15. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

16. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

24. Орфоепічний словник / [уклад. М.І. Погрібний]. Київ : Рад. шк., 1984. 269 с.

25. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.

26. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1964. 639 с.

27. Пристай Б. Р. Подвійне наголошування в сучасній українській літературній мові *Укр. мова і літ. в шк.* 1992. № 5/6.

28. Фаріон І.Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія] / [вид. 3-є, доп.]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 45–61.

Основні поняття теми

Акцентоло́гія (від лат. *accentus* – наголос і грец. *λόγος* — слово, вчення) — розділ *мовознавства*, що вивчає акцентні (просодичні) засоби мови. Термін уперше вжив рос. учений Р. Брандт.

Аспе́кти дослідження на́голосу:

1) *описова А.* – досліджує фонетичні, фонологічні й граматичні властивості просодичних засобів;

2) *теоретична А.* – вивчає системні відношення просодичних засобів, їхні мовні функції;

3) *історична А.* – досліджує історію наголосу в певній мові;

4) *порівняльно-історична А.* – досліджує історичні зміни наголосу в групі споріднених мов.

Фу́нкції на́голосу:

Виді́льна – наголос виділяє склад в межах слова, синтагми, фрази.

Конститу́тивна – наголос організовує послідовність складів, об'єднуючи їх в єдине ціле й остаточно надаючи цій єдності рис слова.

Смислорозрі́знявальна – наголос слугує засобом розмежування слів з однаковим фонемним складом, наприклад: *мука* – *мука*, *замок* – *замок* та ін.

Форморозрі́знявальна – наголос слугує засобом розмежування форм з однаковим фонемним складом, наприклад: *руки* – *руки*, *ноги* – *ноги* та ін.

Семантико-граматична – наголос слугує засобом розрізнення і лексичного, і граматичного значення слів, що збігаються за своїм фонемним складом. За таких умов графемно ідентичні слова здебільшого належать до різних морфологічних класів: *туга – туга, дорога – дорога* і под.

Стилістична – полягає в тому, що наголос має певне функційно-стилістичне навантаження. Слово з цим наголосом (а він буває змінений, деякою мірою незвичний) набуває якогось стилістичного забарвлення: – *Ах, я й забула, що ви тут головний спец... знавець, – навмисне поставила наголос на «а», щоб показати, що вжила обрубане слово.*

Типи наголосу. Залежно від того, який **акустичний** параметр визначає наголос, відповідно виділяють:

силовий (динамічний, експіраторний) наголос характеризується тим, що наголошений складотворний звук вимовляється з більшою напруженістю артикуляції і більшим напором видихуваного повітря (*ле-кція, не-бо*) тощо;

музичний (тоновий, мелодичний) наголос передбачає зміну висоти в межах складу, наголошений склад може мати різні інтонації. Він властивий давньогрецькій мові та санскриту, а також, очевидно, індоєвропейській прамові;

кількісний (квантитативний) наголос – виділення складу більшою тривалістю звучання. Наявний у тих мовах, де немає розрізнення довгих і коротких голосних (*мрі-я-ти, му-дрість*);

якісний – наголошені складотворчі горосні вимовляються чітко, виразно, не змішуються у вимові із сусідніми звуками (*ве-сни і ве-сна, го-луб і го-луб-ка*).

В українській мові наголос **вільний (різномісний)**, позиційно не закріплюється за певним складом, а може падати в різних словах на будь-який склад: *націнка, вимога, жалюзі*.

Нерухомий наголос – у всіх формах того слова наголошується той самий склад (морфема). Наприклад, *збірник, збірника, збірником, збірники* тощо.

Рухомий наголос – у всіх формах того слова наголос змінюється (переміщується). Наприклад, *автор, автора, але автори*.

Дублётний (подвійний) наголос – один із цих наголосів є основним, більш уживаним (у словниках він ставиться на першому місці), а другий – паралельним, допустимим (*помилка, також*).

Побічний (додатковий) наголос – додатковий наголос у багатоскладовому слові (*сільськогосподарський, вуглепостачальник*).

Питання для самоперевірки

1. У яких аспектах досліджують наголос у сучасній мовознавчій літературі?
2. Які типи наголосу виокремлюють залежно від засобів виділення одиниць звучання?
3. Які функції виконує наголос у мові?
4. Вкажіть на особливості наголошування повнозначних частин мови?
5. Вкажіть на особливості наголошування службових частин мови?
6. У чому специфіка дублетних наголосів у сучасній українській літературній мові?
7. У чому особливості наголошування складних слів?
8. Що Вам відомо з історії української акцентології?
9. Що Вам відомо про особливості вивчення наголосу в ЗЗСО?

ТЕМА 10. УКРАЇНСЬКА ОРФОЕПІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Основа і принципи української літературної вимови.
2. Особливості вимови голосних звуків.
3. Специфіка вимови українських приголосних.
4. Особливості вимови слів іншомовного походження.
5. Випадки порушення орфоепічних норм.
6. Орфоепічні словники.
7. Вивчення орфоепії на тлі компетентісно орієнтованого навчання в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація. *Мовознавство*. 1983. № 6.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. шк., 1984. 159 с.
4. Винницький В. М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
5. Вовк П. С. Ядро опозиційного центру акцентологічної системи. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 52–62.
6. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 1995. 192 с.
7. Головащук С. І. Словник наголосів. Київ : Наук. думка, 2003. 320 с.
8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.
9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації*:

лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

15. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

16. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

24. Орфоепічний словник / [уклад. М.І. Погрібний]. Київ : Рад. шк., 1984. 269 с.

25. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.

26. Плющ Н. Мова солов'їна. То чому ж цвірінькаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності). *Урок української*. 2001. № 4.

27. Фаріон І.Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія] / [вид. 3-є, доп.]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013.

28. Ющук І. Орфоепія, фонетичні закони і правопис: Рецензія на: Орфоепічний словник української мови: У 2 т./ Уклад. М. Пещак та ін. Київ: Довіра, 2003. *Дивослово*. 2004. № 3.

Основні поняття теми

Голосні звуки – звуки мови, що утворюються при вільному проходженні видихуваного повітря через ротову порожнину, тобто мають вільну артикуляцію.

Приголосні звуки – звуки мови, основою яких є шуми, що виникають унаслідок проходження видихуваного струменя повітря через певну перепону, утворювану органами мовлення.

Орфо́енія (грец. ὀρθοέπεια – правильність мови, від ὀρθός – правильний і ἔπος – мова, мовлення, слово) – 1. Сукупність вимовних норм *літературної мови*, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у *мовному потоці*, наголошування слів і такі суперсегментні фонетичні явища, як інтонування фрази, *ритмомелодика*. 2. Розділ *мовознавства*, що вивчає норми літературної вимови.

Орфоепі́чні но́рми – це правила вимови голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у словах, словосполученнях і реченнях, правила вимови окремих граматичних форм, особливості вимови іншомовних слів, норми наголошування та інтонації.

Орфоепічний словник – словник, у якому зафіксовані норми літературної вимови біля кожного з реєстрових слів, поданих в алфавітному порядку. Транскрипція застосовується у всіх випадках, коли треба передати вимову, відмінну від написання.

Питання для самоперевірки

1. У чому особливості вимови голосних звуків?
2. Що Вам відомо про особливості вимови приголосних звуків?
3. У чому специфіка вимови слів іншомовного походження?
4. Що Вам відомо про випадки порушення орфоепічних норм?
5. Укажіть на особливості орфоепічних словників. Назвіть їх авторів.
6. У чому специфіка вивчення орфоепії на тлі компетентісно орієнтованого навчання в ЗЗСО.

Змістовий модуль 2.

Лексикологія, фразеологія і лексикографія української мови

Тема 13.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ НА ТЛІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗЗСО

План

1. Предмет і завдання лексикології сучасної української мови.
2. Слово – основна одиниця мови.
3. Слово і поняття.
4. Лексичне значення слова.
5. Типи лексичних значень слова.
6. Однозначні та багатозначні слова. Тлумачні словники.
7. Лексична норма, її просторова і часова глибина. Динаміка лексичної норми.
8. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи.
10. Особливості вивчення лексикології в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009.
5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.
6. Костусяк Н. М., Мasiцька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

15. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

16. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

17. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

18. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

19. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

20. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

21. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

22. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical

Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230.

23. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. С. 12–19.

Основні поняття теми

Лексиколо́гія (від грец. λεξιχός – словесний, словниковий і λόγος – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови і словниковий склад мови – лексику. Лексикологічні дослідження ведуться в аспекті теорії слова, у семант., стиліст., функц., істор., етимол., соціолінгв. та ін. аспектах.

Сло́во – найменша самостійна і вільновідтворювана в мовленні відокремленооформлена значеннєва *одиниця мови*, яка співвідноситься з пізнанням і виокремлюванням окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента — його називання, вказування на нього або його вираження. С. – основна одиниця *лексики* і центр, структурно-семантична одиниця мови в цілому, оскільки різними своїми аспектами воно входить до різних структур, рівнів мови.

Поня́ття – основа лексичного значення; узагальнене відображення у свідомості властивостей предметів і явищ дійсності.

Лексі́чне значення сло́ва – конкр.-індивід. зміст слова, який являє собою відображення або тільки вираження (в різних типах слів) та фіксацію в свідомості позначуваного словом елемента дійсності і є закріпленим за формою слова (відповідним звуковим комплексом), унаслідок чого стає можливою його реалізація як явища мови, а не тільки свідомості.

Однозна́чність (від грец. μόνοςημεία – «однозначність») – наявність у мовній одиниці (слові, фраземі, граматичній формі, синтаксичній конструкції) одного значення.

Багатозначність (від грец. πολύς – численний і σῆμα – знак), багатозначність, полісемантизм – наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення.

Слово-символ – умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття. В українських піснях наявні традиційні уснопоетичні народні символи: сонце, місяць, зіроньки, човен, терен, верба, весна та ін.

Пряме значення слова – це його основне лексичне значення. Найчастіше пряме значення є первинним, тобто тим, що вперше стало назвою.

Переносне значення слова – похідне, вторинне значення мовної одиниці, що розвивається з прямого, вихідного значення і робить її полісемічною.

Метафора (грец. μεταφορά, букв. – перенесення) – а) семант. процес, при якому форма мов. одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця; б) похідне значення мов. одиниці, утворене таким чином.

Метонімія (грец. μετωνυμία, букв. — перейменування) – а) семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та ін. характеру) при відображенні в свідомості мовця; б) похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином.

Синекдоха (грец. συνεκδοχή, букв. — співвіднесення, співрозуміння) — вид метонімії, що ґрунтується на суміжності кількісного характеру при відношеннях між цілим або загалом чимось більшим і його частиною або загалом чимось меншим, між певною сукупністю та її окремим елементом.

Питання для самоперевірки

1. Чому слово є основною одиницею мови?
2. У чому особливості слова і поняття?
3. Що таке лексичне значення слова?
4. Які типи лексичних значень слова Вам відомі?
5. Які слова називають однозначними, а які – багатозначними?
6. Які є способи перенесення значень слів?
7. Що таке слова-символи?
8. Як уникнути штампів у мовленні?
9. Схарактеризуйте лексичну норму, її просторовий і часовий виміри.
10. У чому полягає динаміка лексичної норми.
11. Які є способи перенесення значень слів.
12. З'ясуйте особливості слів-символів.
13. Схарактеризуйте метафори, метонімії, синекдохи.
14. Дослідіть особливості вивчення лексикології в школі.

Тема 14.

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ ПОХОДЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Основні історичні шари слів у лексичному складі української мови.
2. Лексичні запозичення зі слов'янських мов. Старослов'янізми.
3. Слова, запозичені з неслов'янських мов.
4. Українські слова в інших мовах.
5. Інтернаціоналізми та екзотизми.
6. Вивчення лексики з погляду походження в ЗЗСО.

Література

1. Бибик С. П. Словник іношомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : ФОЛІО, 2006.
2. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.

4. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.

5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.

6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінг*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.
15. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
16. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
17. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
18. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
19. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
20. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
21. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf
22. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230.
23. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. C. 12–19.

Основні поняття теми

Пито́ма (споконвічноукраїнська) лéксика охоплює: 1) успадковані слова, тобто ті, що ведуть початок з індоєвропейської мовної єдності; 2) слова, що виникли в спільнослов'янський період; 3) слова, спільні для східнослов'янських мов; 4) слова, що з'явилися на українському ґрунті. Вона становить близько 85 відсотків від загального складу лексики.

Запозі́чена лексика (запозі́чені слова́) – іншомовні слова, що потрапили в українську мову в різні історичні епохи з інших мов внаслідок їхньої взаємодії.

В українській мові 15 % слів, запозичених з інших мов. Такі запозичення мовознавці поділяють на дві групи: 1) запозичення зі слов'янських мов; 2) запозичення з неслов'янських мов. До першої групи належать старослов'янські, польські, чеські, білоруські, російські та ін. запозичення. До другої групи належать запозичення з грецької, латинської, німецької, французької, англійської. Італійської та інших мов.

Власне українська лéксика. Власне українську лексику утворюють слова, що виникли на українському мовному ґрунті в період становлення і розвитку української мови. Вони відсутні навіть у найближче споріднених мовах і являють собою номінації зі сфери побуту, суспільно-політичної, адміністративної, військової, сільськогосподарського виробництва тощо: *багаття, бавитись, бражка, будинок, вареник, виховання, відрядження, гай, гречка, громада, гурток, домовина, жнива, заздалегідь, істик, карбованець, кисень, копальня, ланкова, лелека, лемішка, линути, літак, мрія, освіта, осередок, обмаль, обліковець, паляниця, перепічка, підручник, повітка, притаманний, промова, поступ, рільництво, рушниця, самотність, садиба, свитка, сирівець, скоцюрбитись, смуга., суніці, цап, чарувати, чепіга, чересло, черевики, чоботи* та багато інших.

Старослов'яні́зми – лексичні, фонетичні, фразеологічні запозичення зі старослов'янської мови.

Словні́к іншомо́вних слів – словник, який дає пояснення й етимологічну довідку щодо часто вживаних слів і термінів іншомовного походження, які ввійшли до лексичного складу літературної мови.

Питання для самоперевірки

1. Які основні історичні шари слів у лексичному складі української мови?
2. Які Вам відомі лексичні запозичення зі слов'янських мов?
3. Які ознаки вирізняють старослов'янізми?
4. Які слова запозичені з неслов'янських мов?
5. Яке співвідношення питомих та запозичених слів в українській мові ?
6. З'ясуйте етимологію власне українських слів.
7. Схарактеризуйте особливості словників іншомовних слів.
8. У чому особливості вивчення лексики з погляду походження в ЗЗСО?

Тема 15.

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ СТИЛІСТИЧНОГО ВЖИВАННЯ, СПЕЦИФІКА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Функційно-стильова диференціація лексики української мови.
2. Лексика української мови з погляду сфер уживання. стилістично-нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена (книжна, розмовна, просторічна, термінологічна, емоційно-забарвлена лексика, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми, арготизми).
3. Лексика, територіально обмежена в ужитку (діалектизми), аспекти її вивчення.
4. Просторіччя. Жаргонізми, вульгаризми, арготизми та їхнє стилістичне використання.
5. Термінологічна лексика. Наукова та виробничо-технічна термінологія. Сфера поширення й функції термінів. Поняття терміносистеми.
6. Професіоналізми.
7. Лексика з погляду стилістичного вживання на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО (на самостійне вивчення).

Література

1. Бибик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : ФОЛІО, 2006.
2. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
4. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

15. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003.

16. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соц. диференціяція укр. мови / Л. О. Ставицька. Київ : Критика, 2005.

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.

URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoval6klas_Zabolotnyj.pdf

24. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

25. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230.

26. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. С. 12–19.

Основні поняття теми

Стилістично забарвлена лексика – лексика, співвідносна з одним або кількома функціональними стилями мови.

Стилістично нейтральна лексика (міжстильова) – лексика, що вживається в усіх стилях мови.

Термін (лат. terminus – рубіж, межа) – слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Основними ознаками Т. є: системність; наявність дефініції; тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі (операція — в медицині, військових та банківських справах); стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність.

Терміносистема – це система термінів у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію.

Наукова термінологія – сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що обслуговують сферу наукової та дослідницької діяльності.

Виробничо-технічна термінологія (від лат. terminus – «кінець, межа» і гр. λογία — «наука, вчення») – це термінолексика, яка пов'язана з окремими галузями техніки, виробництва, промисловості.

Просторічна лєксика – слова, що перебувають поза межами літературної мови. Вони експресивно забарвлені, але, на відміну від звичайних розмовних слів, мають відтінок спрощеності, зниженості, згрубілості, напр.: *верзти, варнякати, пертисся, дурепа, морда, пика, пузо, хамло*. Просторічна лексика вживається в розмовному мовленні. Її не можна використовувати у сфері ділового, офіційного спілкування. Вона іноді використовується в художній літературі для мовленнєвої характеристики персонажів, які не зовсім володіють нормами літературної мови.

Діалектизми (від грец. διάλεκτος – наріччя, говір) – позанормативні елементи літ. мови, що мають виражену діалектну віднесеність. Д. віддзеркалюють процес адаптації літ. мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови.

Жаргонізми – це специфічна лексика, поширена в розмовному мовленні людей окремих соціальних груп, пов'язаних певною спільністю інтересів – професією (жаргон шоферів), перебуванням у певному середовищі, напр., служба в армії, сезонні роботи (солдатський жаргон), однаковим захопленням, напр., спортом, філателією, рибальством (жаргон рибалок) тощо.

Вульгарізми (від лат. vulgaris — звичайний, простий) – грубі, брутально-лайливі слова або звороти, ужиті в літ. мові. Входять до різних *арго*, в художній літературі вживаються для реалістичного відтворення усного мовлення персонажів, а також для посилення експресії, яскравішої емоційної (здебільшого негативної) характеристики осіб чи явищ, вираження різко осудливого ставлення до них (напр., до ворогів), іноді для надання мові твору побутового колориту.

Арготізми (фр. argot – жебрацтво) – умовна говірка, що використовується певною групою (за будь-якою ознакою) людей, щоб запобігти розумінню їхніх розмов людьми з-поза групи. Як правило, малозрозумілі або й зовсім незрозумілі для решти суспільства.

Професіоналізми (від лат. *professio* (*professionis*) – офіційно зазначене заняття, спеціальність) – слова або вислови, притаманні мові певної професійної групи. Звичайно П. називають емоційно забарвлені елементи, що виступають як розмовні синоніми-еквіваленти до стилістично індивідуальної професійної номенклатури чи слів-термінів і часто виходять за межі літературної норми.

Питання для самоперевірки

1. За якими ознаками здійснюється диференціація лексики української мови?
2. Яка лексика належить до стилістично-нейтральної, а яка – до стилістично забарвленої?
3. Які слова називають діалектизмами? У яких аспектах вони вивчаються?
4. Яка лексика належить до просторічної? Що таке жаргонізми, вульгаризми, арготизми? Яке їхнє стилістичне призначення?
5. Яку лексику називають термінологічною? В чому особливість наукової та виробничо-технічної термінології?
6. Яка лексика є професійною?
7. Здійсніть аналіз лексики української мови з погляду функційно-стилістичного вживання у ЗМК.
8. У чому полягають особливості вивчення лексики з погляду стилістичного вживання в школі?

Тема 16.
БАГАТСТВО ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БАГАТСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НА
ТЛІ ШКІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
План

1. Омоніми, їхні різновиди. Проблема міжмовної омонімії.
2. Синоніми. Типи синонімів. Синонімічний ряд. Стилїстична роль синонімів.
3. Антоніми, їх види. Антонімічні пари. Стилїстичні функції антонімів. Антитеза. Антономазія. Оксиморон. Перифраза.
4. Пароніми, їхні різновиди. Стилїстичні функції паронімів. Парономазія. Проблема міжмовної паронімії.
5. Характеристика словників синонімів, антонімів, омонімів, паронімів.
6. Проблема міжмовної омонімії та паронімії.
7. Вивчення омонімів, синонімів, антонімів, паронімів у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.
5. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. шк., 1986.
6. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996.
7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонімічних рядів / [5-е вид., опрац. і значно допов.]. Львів : БаК, 2014. 544 с.

8. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.

9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

15. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

16. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

17. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

18. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра, 1999.

19. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.

20. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [ред.: А. А. Бурячок та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006.

21. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

22. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

23. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

24 Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

25. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

26. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

27. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230.

28. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. C. 12–19.

Основні поняття теми

Омóніми (грец. *ὀμώνυμος* – однойменний, від *ὀμός* – однаковий і *ὄνυμα, ὄνομα* – ім'я, назва) – слова або їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від *полісемії*).

Синóніми (грец. *συνώνυμα*, від *συνώνυμος* – однойменний) – слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій форм. відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних і граматичних характеристиках та в сполучуваності).

Антитéза (грец. *ἀντίθεσις* – протиставлення) – *фігура мови*, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх позначень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увирознення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування контрастних понять у межах певного цілого і т. ін.).

Антóніми (від грец. *ἀντι...* – префікс, що означає протилежність, протидію, і *ὄνομα* – ім'я, назва) – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій самій основі максимально протилежними значеннями. Антонімія найповніше і найвиразніше виявляється в *лексичі*.

Антономáзія (грец. *ἀντονομασία*, від *ἀντί...* – префікс, що тут означає заміну, і *ὄνομασία* – назва, найменування), антономазія – *троп*, що полягає в заміні прямої назви особи іншою: 1) загальної – *власною назвою* з міфології, історії, л-ри тощо на основі певних асоціацій метафоричного характеру (*крез* зам. *багатий*, *Мафусаїл* зам. *довгожитель*, *донжуан* зам. *зальотник, залицяльник*), така А. відрізняється від *деонімізації* – явища нетропеїчного характеру; навпаки, власної — загальною назвою на основі асоціацій переважно

метонімічного характеру (*Каменяр* – І. Франко); 2) описовим найменуванням особи (батько укр. історії – М. Грушевський). А. є різновидом *перифраза*.

Оксіморон, оксюморон (грец. ὀξύμωρον, букв. – дотепно-безглузде, від ὀξύς – гострий μωρός – нерозумний) – *фігура мови*, що полягає у спеціально заданому поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи. В основі О. часто лежить поєднання двох антонімів.

Перифраз, перифраза, парафраз, парафраза (грец. περίφρασις, περίφρασις – описовий вислів, зворот) – 1. У *словотворенні* – еквівалентне слову аналітичне висловлювання, що слугує для встановлення семантики похідного слова.

2. У стилістиці – слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо; один із видів тропів.

Пароніми (від грец. παρά – біля, поруч і ὄνομα, ὄνομα – ім'я, назва) – слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними за формою, внаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обіграватися зі стилістичною настановою.

Парономазія (від грец. παρονομασία, від παρά – біля і ὀνομάζω – називаю) – різновид *гри слів*, *фігура мови*, що полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістичною настановою.

Питання для самоперевірки

1. У чому специфіка омонімії? Чим вона відрізняється від багатозначності? Які є різновиди омонімів?
2. Які слова називаються синонімами? Які типи синонімів? Що таке синонімічний ряд. Яка стилістична роль синонімів? У чому виявляються особливості використання синонімів у текстах різних стилів?

3. Які слова називаються антонімами? Які види антонімів? Які стилістичні функції антонімів? Що таке антитеза, антономазія, оксиморон, перифраза?
4. Які слова називаються паронімами? Які різновиди паронімів? Які стилістичні функції паронімів. Що таке парономазія?
5. У чому особливості словників синонімів, антонімів, омонімів, паронімів?
6. У чому суть міжмовної омонімії та паронімії?
7. З'ясуйте специфіку вивчення омонімів, синонімів, антонімів, паронімів у ЗЗСО.

Тема 17

АКТИВНА ТА ПАСИВНА ЛЕКСИКА, ПРОБЛЕМА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО ПЛАН

1. Особливості активної та пасивної лексики.
2. Застаріла лексика: архаїзми, історизми.
3. Неологізми: загальнономовні, індивідуально-авторські.
4. «Ковані слова», їхні творці.
5. Актуалізована лексика.
6. Конфесійна лексика (на самостійне опрацювання).
7. Вивчення активної та пасивної лексики в ЗЗСО (на самостійне опрацювання).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бойко Н. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : ТОВ Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2005.
3. Бойко Н. Типи лексичних експресивів в ідіолекті О. Гончара. *Культура слова*, 2018. Вип. 88.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.

5. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.

6. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.

7. Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова*. 1994. Вип. 45.

8. Кондратенко Н. Неологізація сучасного українського політичного дискурсу : загальні тенденції. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18.

9. Костусяк Н. М. Засоби орозмовлення медійних текстів періоду російсько-української війни. Українська мова в сучасному науковому вимірі : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1–2 червня 2023 рік; відп. ред.: Н. М. Костусяк, І. А. Мельник. Луцьк. 2023. С. 60–64.

10. Літературна норма і мовна практика; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013.

11. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017.

12. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

13. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

14. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-*

конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

15. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

16. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

20. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанвський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

21. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

22. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

23. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

24. Туровська Л., Василькова Л. Нові слова та значення : словник. Київ : Довіра, 2008.

25. Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. AD ALTA:

Journal of Interdisciplinary Research, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXV. P. 40–46.

26. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230.

27. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. С. 12–19.

Основні поняття теми

Активна лексика – це широко вживані загальнозрозумілі слова, якими послуговуються всі мовці, і які становлять основу словникового складу мови. Ця лексика охоплює споконвічно українські та іншомовні слова, серед яких є і терміни, що вживають люди певних професій.

Пасивна лексика – слова, які вийшли або виходять з активного вжитку, а також нові слова, нещодавно створені чи запозичені з інших мов – неологізми.

Конфесійна лексика (від лат. confessio – визнання) – стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Це стиль перекладної культової (Біблія, життя, апокрифи тощо) й оригінальної (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви, складені священнослужителями укр. церкви) літератури.

Емоційно-експресивна лексика – це стилістично забарвлені лексеми, які характеризуються наявністю в них додаткового конотативного значення, певних емоційних відтінків.

Неологізм (від грец. νέος – новий і λόγος – слово) – *слово*, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку (загальномовні Н.) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, Н.).

Застаріла лéксика (застарілі слова) – слова, а також їхні окремі значення та номінативні словосполучення, що на даному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку. Застарілі слова диференціюють на історизми та архаїзми.

Архаїзми (від грец. ἀρχαῖος – стародавній) – мовні одиниці, що вийшли з ужитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови, їх замінили інші слова, які стали називати ті самі предмети чи поняття, наприклад, *лоб* замість *чоло*, *щоки* замість *ланіти*, *військо* замість *рать* та ін.

Історизми – мовні одиниці, що вийшли з ужитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики через те, що з сучасного життя зникли ті предмети та реалії, які вони називали. Наприклад: *боярин*, *кошовий*, *січовик*, *осавул*, *кріпак*, *війт* та ін.

Питання для самоперевірки

1. У чому особливості активної та пасивної лексики?
2. Що таке неологізми? Їх види?
3. Яка лексика називається застарілою? Які слова належать до архаїзмів, а які – до історизмів?
4. У чому специфіка конфесійної лексики?
5. У чому сутність емоційно-експресивної лексики?
6. З'ясуйте особливості вивчення активної та пасивної лексики в ЗЗСО?

Тема 18.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В ЗЗСО

План

1. Словники – джерело вивчення української лексики.
2. Типи сучасних словників української мови.
3. Характеристика тлумачних, перекладних, етимологічних словників.
4. Фразеологічні словники.
5. Термінологічні словники.
6. Словники антонімів, синонімів, паронімів, омонімів.

7. Орфографічні, орфоепічні словники.
8. Словники мови письменників.
9. Перекладні та інші словники.
10. Будова словникових статей (на самостійне опрацювання).
11. Основи національного корпусу української мови (на самостійне опрацювання).
12. Створення електронних словників (на самостійне опрацювання).
13. Вивчення лексикографії на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО (на самостійне опрацювання).

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови. Київ : Інститут української мови НАН України, 2005.
4. Корпусна лінгвістика / [В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін.]. Київ : Довіра, 2005.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005.
6. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
7. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів

спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

8. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

9. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

10. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuysya-poetapno-z-2022-roku>

11. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

12. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

13. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

14. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

15. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

16. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

17. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

18. Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXV. P. 40–46.

19. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. East European Journal of Psycholinguistics, 2020. 7(2). P. 214–230.

20. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. C. 12–19.

Словники

1. Активні ресурси сучасної української номінації : ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська та ін.; Відп. ред.. Є. А. Карпіловська. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів : понад 20 000 слів. Київ : Наук. думка, 2008. 287 с.

4. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140000 тис. слів / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.

5. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. шк., 1986. 221 с.

6. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996. 223 с.

7. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ : Довіра, 2001. 284 с.

8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонімічних рядів / [5-е вид., опрац. і значно допов.]. Львів : БаК, 2014. 544 с.

9. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ, Либідь, 2016. 656 с.
10. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ: Рад. шк., 1988. 198 с.
11. Нелюба А.М., Редько Є.О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / за ред. А. М. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
12. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.
13. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра, 1999.
14. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.
15. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.
16. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [ред.: А. А. Бурячок та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006.
17. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
18. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
19. Словник української мови у 20 -ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–15.
20. Словник труднощів української мови. / [відп. ред. Т. С. Дорошенко]. Харків : Торсінг плюс, 2010. 416 с.
21. Туровська Л. В., Василькова Л. М. Нові слова та значення : словник. Київ : Довіра, 2008. 271 с.
22. Український орфографічний словник : понад 175 000 слів / [уклад. В. В. Чумак та ін.; голова редкол. В. Г. Складенко]. [вид. 9-е, перероб. і допов.]. Київ : Довіра, 2009. 1011 с.
23. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. Київ : Наукова думка, 1993.

Інтернет-ресурси

1. Браунський український корпус. URL : <https://github.com/brown-uk/corpus>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Н.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1736 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Busel_Viacheslav/VTSSUM/
3. Вікіпедія. URL : <http://www.wikipedia.org>.
4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL : <http://uacorpus.org/>
5. Корпус української мови. URL : <http://www.mova.info/corpus.aspx>.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982-2012. URL : http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm
7. Лінгвістичний портал MOVA.info. URL : <http://www.mova.info>.
8. Портал української мови та культури. URL : <http://slovnyk.net/>
9. Словарь української мови. Упорядкував Б. Гринченко. у 4-х т. URL : <http://hrinchenko.com/>
10. Словники для звантаження. URL : http://r2u.org.ua/main/dicts_for_download.
11. «Словники України» on-line / Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.
12. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2000. 752 с. URL : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
13. Український лінгвістичний портал. URL : <http://www.ulif.org.ua/ulif/>.

Основні поняття теми

Лексикографія (від грец. λεξικον – словник і γραφω – пишу), словникарство – розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад.

Словник – 1. Словниковий склад мови, лексика. 2. Довідкове зібрання у вигляді книги (тепер і в комп'ютерному варіанті) слів, а також інших мовних одиниць з інформацією про їхнє значення, вживання, будову, походження тощо чи з перекладом їх на ін. мову (мовні, або лінгвістичні, філологічні, С.) або про поняття та предмети, що ними позначаються (енциклопедичні С). Теорією і практикою створення С. займається лексикографія.

Види словників. Існують такі види словників, як діалектні, зворотні, історичні (різновид тлумачного словника), етимологічні, ономастичні, орфоепічні, орфографічні та перекладні словники тощо.

Тлумачний словник – словник, що подає лексико-фразеологічний склад мови з поясненням значення, граматичних та стилістичних особливостей уживання реєстрових одиниць.

Перекладний словник – словник, у якому до реєстрових слів однієї мови даються відповідники іншою мовою, тобто заголовні слова вихідної мови перекладаються лексичними засобами другої мови. П. с. поділяються на загальномовні, або філологічні, та спеціальні.

Етимологічний словник – словник, який містить основні відомості про етимологію слів однієї мови чи групи або сім'ї споріднених мов.

Фразеологічний словник, словник фразеологізмів – словник, що подає фразеологічні одиниці (ФО) в алфавітному порядку або за темами (ідеографічний тип).

Термінологічний словник – різновид лінгвістичного словника, в якому подано термінологію галузі (чи кількох галузей) знань.

Орфографічний словник, правописний словник – словник, в якому в алфавітному порядку дано перелік нормативного написання слів та їх окремих форм відповідно до чинного правопису. О. с. належать до найпоширеніших лексикографічних посібників, оскільки вони безпосередньо використовуються в навчальному процесі й повсякденній практиці.

Орфоепічний словник – словник, в якому зафіксовані норми літературної вимови біля кожного з реєстрових слів, поданих в алфавітному порядку. Транскрипція застосовується у всіх випадках, коли треба передати вимову, відмінну від написання.

Словник мови письменників – словник, що подає лексико-фразеологічний перелік, пояснення та кількість слів, що їх уживав письменник (у всій творчості або в одному з творів). Словники мови письменників фіксують слова і звороти з художніх текстів із тими значеннями, у яких вони використані автором, фіксуються всі форми

кожного слова, скільки разів яка форма вжита і де. Такі словники називають *конкордансами* (від лат. *concordans* «той, що узгоджується»).

Словник антонімів – словник, який містить перелік антонімів – слів з протилежним значенням: верх – низ, друг – ворог, день – ніч тощо. Кожен антонім отримує коротку смислову характеристику. Антонімічні протиставлення зазвичай ілюструються прикладами з творів художньої літератури. Словники слугують практичним цілям і є посібником при вивченні системи антонімів тієї чи тієї мови.

Словник омонімів – зібрання лексичних та лексико-граматичних *омонімічних* лексем.

Словник синонімів – це лексикографічний довідник, що дає змогу добирати синоніми до слів та приклади застосування синонімів.

Питання для самоперевірки

1. На які типи диференціюють сучасні словники української мови?
2. У чому особливості тлумачних, перекладних, етимологічних словників?
3. У чому сутність фразеологічних словників?
4. Які Вам відомі термінологічні словники?
5. У чому специфіка словників антонімів, синонімів, паронімів, омонімів?
6. У чому специфіка орфографічних та орфоепічних словників?
7. Які вам відомі словники мови письменників?
8. Якою є побудова словникових статей?
9. Які ви знаєте лексикографічні праці української діаспори?
10. У чому специфіка лексикографічної роботи в 21 столітті?
11. Яке значення енциклопедій та словників для піднесення загальної і мовної культури особистості.
12. У чому специфіка вивчення лексикографії в ЗЗСО?

Тема 19.
Фразеологія сучасної української літературної мови
та її вивчення в ЗЗСО
План

1. Основні типологічні ознаки фразеологізмів.
 2. Семантична класифікація фразеологізмів. Фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.
 3. Типи фразеологізмів за походженням та емоційно-експресивними функціями.
 4. Джерела української фразеології.
 5. Прислів'я і приказки. Крилаті слова та вислови.
 6. Трансформація фразеологічних одиниць у тексті (на самостійне опрацювання).
 7. Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі (на самостійне опрацювання).
- .

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища шк., 1987.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989.
3. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
5. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
6. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009.
7. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.
8. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності 035

Філологія, 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Світова література». Луцьк : Надстир'я, 2020.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2021.

10. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

11. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

12. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

13. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

14. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013..

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.
URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoval_6klas_Zabolotnyj.pdf
21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>
22. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 1999. Т.1-2.
23. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020, 7(2).
24. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022.

Основні поняття теми

Фразеоло́гія (грец. φράσις – спосіб висловлення, стиль, зворот і λόγος – слово, вчення) – 1) розділ *мовознавства*, що вивчає фразеологічну систему мови в її сучасному функціонуванні та з погляду історичного розвитку; 2) сукупність характерних засобів вираження думки, притаманних певній соціальній групі, окремому авторові, літературно-публіцистичному напрямкові, діалекту чи групі говорів; 3) сукупність фразеологізмів тієї чи тієї мови.

Фразеологі́зм (від *фраза* і грец. λόγος – слово), фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичних рівнів.

Фразеологі́чні єдності – семантично неподільні фразеологічні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів. Значення фразеологічної єдності виникає внаслідок

узагальненого переносного значення вільного словосполучення: *як сніг на голову, гострити зуби, прикусити язика, цідити крізь зуби, ні пари з вуст, біла ворона, дихати на ладан* тощо.

Фразеологічні зрощення – абсолютно неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у значенні яких «немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів»: *бити байдики, точити ляс, собаку з'їсти (на чому), пиши пропало, чорта з два, сон в руку*.

Фразеологічні сполучення – ходові формули, що приховують у собі метафору, мають досить прозору внутрішню форму, їх складниками є слова, що характеризуються певною самостійністю компонентів: *прибитий горем, голуба кров, Хома невірний*.

Пріказки – стійкі вислови здебільшого фольклорного походження, що образно розкривають певні явища насамперед з погляду їхньої емоційно-експресивної оцінки. П., на відміну від прислів'їв, висловлюють незавершену думку, є частиною судження, що має форму незамкненого кліше. За своєю структурою співвідносні або з реченням або словосполученням: *за наше жито нас і бито* (речення); *п'яте колесо до воза* (словосполучення). Відрізняється приказка від прислів'я тим, що уповні виражається лише в контексті: *у страху очі великі; і стіни вуха мають; ні сіло ні впало; м'які слова і камінь крушать*.

Прислів'я – стійкі вислови переважно фольклорного походження, в яких зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних подій і явищ. П., на відміну від приказок, – це самостійні судження, інтонаційно й граматично оформлені як прості («Дружній череді і вовк не страшний») або складні («Біда тому воліві, котрого корова коле») речення. Вони передають узагальнений багатовіковий досвід народу: *Добре діло душу й серце обігріло. Не копай під кимсь ями, бо сам у неї впадеши. Вік живи – вік учись*.

Крилаті слова, крилаті вислови – сталі словесні формули (влучні вислови, звороти мови окр. слова). Це – висловлювання видатних осіб, цитати з літ. творів, які набули узагальненого змісту,

назви історичних та міфологічних подій, що набули переносного значення, власні імена історичних, міфологічних та літературних персонажів, які стали символічними, та ін. Вони зберігають більш чи менш прозорий зв'язок із літ. або конкретним історичним першоджерелом виникнення і мають велику популярність серед мовців: *Лиш боротись – значить жити* (І. Франко). *І чужому навчайтесь, Й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко).

Питання для самоперевірки

1. Що являє собою фразеологія сучасної української літературної мови?
2. Які основні типологічні ознаки фразеологізмів?
3. Як класифікуються фразеологізми за семантикою?
4. Які джерела української фразеології?
5. Чи належать прислів'я і приказки, крилаті слова та вислови до фразеологічних одиниць?
6. Що являють собою мовні кліше?
7. Чи допустимі мовні кліше в різностильових текстах?
8. Як відбувається трансформація фразеологічних одиниць у текстах ЗМІ?
9. Окресліть особливості вивчення фразеологічних одиниць у ЗЗСО.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1

Вступ. Власне-фонетичний та функційний аспект вивчення звуків

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

ФОНЕТИКА – НАУКА ПРО ЗВУКОВУ БУДОВУ МОВИ. ВИВЧЕННЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У ЗЗСО

План

- 1 Звукові одиниці сучасної української літературної мови, їх класифікація. Аспекти вивчення звуків.
2. Звуковий склад мови – феномен національної культури.
3. Теоретичне та практичне значення фонетики. Місце фонетики серед інших лінгвістичних дисциплін.
4. Артикуляційні, акустичні та функційні особливості звуків.
5. Будова мовного апарата. Активні та пасивні мовні органи.
6. Фази артикуляції окремого звука.
7. Диференціація звуків на голосні та приголосні, їхні визначальні риси.
8. Артикуляційно-акустична класифікація голосних звуків:
 - а) за участю губ;
 - б) за ступенем підняття спинки язика;
 - в) за місцем артикуляції.
9. Проблема вивчення голосних на тлі сучасного освітнього процесу.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань

01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

4. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

5. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023

7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

8. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

9. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

10. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

11. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

12. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

13. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

14. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

15. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

16. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

17. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: вокалізм, консонантизм, голосні звуки, лабіалізовані звуки, нелабіалізовані звуки, артикуляція, екскурсія, витримка, рекурсія.

Завдання (Практичний блок)

1. Запишіть текст фонетичною транскрипцією, встановіть звуковий склад слів. Схарактеризуйте звуки за схемою: **голосні**: 1) за участю губ: лабіалізований чи нелабіалізований; 2) за ступенем підняття спинки язика: високе, високо-середнє, середнє чи низьке; 3) за місцем артикуляції: передній, середній чи задній ряд:

Різні форми людського пізнання оречевлюються в мові, існують завдяки мові. Мова розповідає нам про світ. Що ж може вона розказати про саму себе? Інтерес до мови та її історії зростає в періоди, коли для народу особливо гострим виявляється питання збереження його самобутності, культурної та мовної пам'яті.

Українці називають маленьку дитину, яка не вміє говорити, яка не мовить, немовлям. У житті народу, нації немає такого дитинства

без мови, бо з того часу, як народ усвідомлює свою окремішність, свою «інакшість», він уже є мовою. Він засвідчує своє буття, існування в мові. Спільна мова, об'єднуючи людей в етнічну спільноту, водночас є основою виникнення в кожного особливого відчуття належності до одного родовідного кореня, до однієї культури (С. Єрмоленко).

2. Прокоментуйте вислів В. Гумбольдта: «У звуках втілена об'єднана енергія народу». У чотири колонки розподіліть звуки за ступенем вияву звучності (голосні, приголосні: сонорні, дзвінкі, глухі).

3. Як ви розумієте зміст крилатих висловів: «Заговори, щоб я тебе побачив», «Процес слухання аналогічний процесові пізнання», «Мати змогу слухати – це здатність, а вміти чути – талант, який потрібно розвивати».

4. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (5-7 завдань) для учнів ЗЗСО.

5. Доповніть список літератури новими джерелами (ті, що вийшли друком за останні п'ять років).

6. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

АРТИКУЛЯЦІЙНО-АКУСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

ПРИГОЛОСНИХ. ОСОБЛИВОСТІ

ВИВЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ У ШКІЛЬНОМУ

КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Артикуляційно–акустичні особливості приголосних:
 - а) класифікація приголосних за місцем творення;
 - б) характеристика приголосних за способом творення;
 - в) характеристика приголосних за звучністю;
 - г) класифікація приголосних за акустичним враженням.

2. Палаталізація приголосних:
 - а) класифікація приголосних за ступенем вияву м'якості;
 - б) позиції пом'якшення приголосних.
3. Методи експериментально-фонетичних досліджень.
4. Особливості вивчення приголосних звуків у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів

спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.
URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: консонантизм, приголосні звуки, губні, язикові, глоткові, зімкнені, щілинні, дрижачі, сонорні, шумні, дзвінкі, глухі, шиплячі, свистячі, м'які (палатальні), напівм'які (напівпалаталізовані) звуки.

Завдання (практичний блок)

1. На основі записаного фонетичною транскрипцією тексту встановіть звуковий склад слів. Схарактеризуйте **приголосні** звуки за схемою: 1) за участю голосу і шуму: шумний чи сонорний; шумний: дзвінкий чи глухий; 2) за місцем артикуляції: губний, язиковий чи глотковий; губний: губно-губний чи губно-зубний; язиковий: передньо-, середньо-, задньоязиковий; 3) за способом артикуляції: зімкнені, щілинні чи дрижачі; 4) за акустичним враженням: шиплячі чи свистячі; 5) за твердістю і м'якістю: тверді, м'які (палаталізовані) і напівм'які (напівпалаталізовані):

Різні форми людського пізнання оречевлюються в мові, існують завдяки мові. Мова розповідає нам про світ. Що ж може вона розказати про саму себе? Інтерес до мови та її історії зростає в періоди, коли для народу особливо гострим виявляється питання збереження його самобутності, культурної та мовної пам'яті.

Українці називають маленьку дитину, яка не вміє говорити, яка не мовить, немовлям. У житті народу, нації немає такого дитинства без мови, бо з того часу, як народ усвідомлює свою окремішність, свою «інакшість», він уже є мовою. Він засвідчує своє буття, існування в мові. Спільна мова, об'єднуючи людей в етнічну спільноту, водночас є основою виникнення в кожного особливого відчуття належності до одного родовідного кореня, до однієї культури (С. Єрмоленко).

2. Знайдіть у кожному рядку «зайвий» звук. З'ясуйте, чому він випадає з ряду:

1. [б], [р], [м], [в], [м], [ф].
2. [в], [м], [н], [л], [р], [й], [б].
3. [ж], [з], [с], [дз], [ц].
4. [б], [п], [з], [ж], [д], [г].

3. У поданому тексті схарактеризуйте приголосні за ступенем вияву м'якості, підкресліть приголосні, що не утворюють співвідносних пар за твердістю/ м'якістю. Чи погоджуєтеся ви з міркуванням О. Сербенської? Аргументуйте свою відповідь.

В Україні, де тривалий час свою підступну роль виконує чужомовна експансія, де в мисленні значної частини чиновників (та й певної частини громадян) не розкодовано імперцину і радянину, де сутужно йдуть справи з виробленням державницької мовної політики і механізму її реалізації, по суті поглиблюється процес деформації звукового простору. Сучасні технічні засоби, серед яких мас-медіальним належить надзвичайно важлива роль. Повинні свідомо виправляти такі деформації, творити важливий для національної держави цілісний звуковий образ, усіяко плекаючи неповторність феномену нашого звукового мовлення (О. Сербенська).

4. «Не допускайте манірничання, «фальшивої інтелігентності» у вимові окремих звуків. Лишайтеся у мовленні самим собою, а не копіюйте якусь знаменитість чи власного кумира» (Н. Бабич). Чи погоджуєтеся Ви з міркуваннями вченої? Обґрунтуйте свою думку.

5. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (5–7 завдань) для учнів ЗЗСО.

6. Складіть тестові завдання до теми (5-7 тестів).

7. З'ясуйте особливості вивчення звуків на тлі Модельних навчальних програм «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти, рекомендованих Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). (У списку літератури 11, 12 позиції).

8. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3-4

ВЗАЄМОДІЯ ЗВУКІВ У ПОТОЦІ МОВЛЕННЯ. ФОНЕТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ, ЇЇ ТИПИ. ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ В ЗЗСО

План

1. Асиміляція в сучасній українській мові, її види.
2. Дисиміляція в сучасній українській мові, її види.
3. Проблема подовження і подвоєння приголосних звуків у сучасній лінгвістичній літературі.
4. Спрощення в групах приголосних.
5. Інші звукові зміни.
6. Транскрипція і транслітерація.
7. Фонетична транскрипція, її типи.
8. Проблема вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі.
9. Особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoval_6klas_Zabolotnyj.pdf

21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: асиміляція, дисиміляція, подовження, подвоєння, спрощення, гаплогія, метатеза, епентеза, протеза, дієреза, фонетична транскрипція.

Завдання (практичний блок)

1. Згрупуйте у чотири колонки слова, що зазнали асиміляції: 1) за дзвінкістю, 2) глухістю, 3) місцем і способом творення, 4) м'якістю.

Кігті, світ, принісиш, у ложці, легко, Вітчизна, молотьба, наш брат, вокзал, як же, дьогтю, вогко, свій, сміх, цвіт, свято, безжурний, з джмелем, ось де, через жито. Запропонуйте свої приклади, які б ілюстрували зазначені різновиди асиміляції.

2. Визначте, які слова зазнали подовження, а які – подвоєння.

Суддя, законний, Ілля, юннат, тінню, годинник, чуття, Вінниччина, рілля, туманний, життєвий, огнений, останній, Німеччина, навання, маззю, ванна, попідвіконню.

3. Подані слова запишіть спрощеною фонетичною транскрипцією, підкресліть слова, що зазнали асиміляції за дзвінкістю: 1. *Якби.* 2. *Нігті.* 3. *Хоч би.* 4. *Лічба.* 5. *Розписка.* 6. *Свято.* 7. *Отже.* 8. *Могутній.* 9. *Анекдот.* 10. *Безшумний.* Самостійно доберіть по три приклади, які б ілюстрували асиміляцію за м'якістю, за глухістю, за дзвінкістю, за місцем і способом творення.

4. Запишіть текст спрощеною та деталізованою фонетичною транскрипцією. Поясніть фонетичні зміни, які відбуваються за взаємодії звуків у потоці мовлення:

Орел пливе у чистому небі... Глибокий спокій стоїть у степу... Тчуться і тчуться журавлині думи... Де Кринички, де мати, а де вони? Розметало їх, мов бурю, по світу... Батька закатували, від матері їх відділили, нема їм притулку в житті. Вдалися обоє і розторопні, і до роботи щирі, а яка їм шана за це? Торби на плечі і йдуть світ за очі, бо тісними вже стали для вас Кринички... (О.Гончар).

5. Запишіть деталізованою та спрощеною фонетичною транскрипцією будь-який текст, дібраний самостійно із художньої літератури (15–20 речень суцільного тексту). Усно поясніть фонетичні явища, зумовлені взаємодією звуків.

6. Як ви розумієте міркування О. Потебні? Усно поясніть фонетичні явища, зумовлені взаємодією звуків, випишіть слова, які віддзеркалюють явище асиміляції:

«...звук осмислюється не відразу, тільки в міру того, як він зживається з певним значенням слова, людина відкриває в ньому необхідність його сполучення з такою, а не іншою думкою» (О. Потебня).

7. Чи погоджуєтеся Ви зі швейцарським мовознавцем Ф. де Соссюром, який наголошує на особливій потребі вивчення звуків у мовленнєвому ланцюжку, бо саме в цьому виявляється національна специфіка мелодики слова, яка відіграє важливу роль «в активізації

біоритмів національного інстинкту, зміцненні психологічної структури національного типу, в мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму. І тому дуже важливо обати про звуковий образ держави». Аргументуйте свою відповідь. У поданому тексті підкресліть дзвінки приголосні, які не оглушуються.

8. Уважно прочитайте параграф (1.2. Асиміляція та інтерференція – способи зміни фонетичної норми) із монографії І. Фаріон «Мовна норма : знищення, пошук, віднова...». Укладіть тези.

9. Запропонуйте свої практичні завдання до теми, адресовані учням ЗЗО (3-5 завдань).

10. Складіть тестові завдання до теми (3-5).

11. Дайте письмові відповіді на теоретичні питання плану (8. Окресліть проблему вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі; 9. З'ясуйте особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗО).

12. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5-6 **ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЗВУКОВИХ** **ОДИНИЦЬ. СИСТЕМА ФОНЕМ СУЛМ**

План

1. Диференційні та недиференційні ознаки фонем.
2. Фонема й алофони. Слабка і сильна позиції фонем.
3. Фонологічні школи, концепції. Фонологічна інтерпретація звукових змін різними школами.
4. Різні тлумачення поняття фонем у працях українських учених.
5. Лінгводидактична інтерпретація звукових одиниць у ЗЗО.
6. Поняття системи у фонології.
7. Принципи класифікації фонем. Встановлення фонематичності звуків.

8. Розвиток поглядів на систему голосних фонем сучасної української літературної мови.
9. Склад українських голосних фонем. Головні вияви і варіанти голосних фонем.
10. Розвиток поглядів на систему приголосних фонем сучасної української мови.
11. Класифікація приголосних фонем. Аналіз приголосних фонем у головних виявах.
12. Фонематична транскрипція:
 - а) призначення фонематичної транскрипції;
 - б) вимоги до фонематичної транскрипції;
 - в) система знаків фонематичного алфавіту;
 - г) особливості запису тексту фонематичною транскрипцією.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Дорошенко С. І. Звуки чи фонemi вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в

навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.:

В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: система, фонологія, фонема, алофон, інваріант, дистрибуція, конститутивна функція фонему, дистинктивна функція фонему, ідентифікаційна функція фонему, диференційна/недиференційна ознака фонему, фонематична транскрипція.

Завдання (практичний блок)

1. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

2. Запишіть уривок з улюбленої народної пісні фонетичною і фонематичною транскрипціями. З'ясуйте у чому полягає відмінність між фонетичною та фонематичною транскрипціями, визначте їхні особливості та вимоги щодо використання.

3. Запишіть поданий текст фонематичною транскрипцією.

З раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою. Це єдине знаряддя, що вивисує людину над світом, робить її нездоланною в пошуках істини. Розпочинається прилучення дитини до краси рідної мови з милих бабусиних казок і материнської колискової пісні. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель – мова (І.Вихованець).

4. Хто підтримував ідею того, що в українській мові наявні 6 голосних фонем? (можливий варіант з декількома правильними відповідями).

- 1) Г. Шило;
- 2) Ю. Карпенко;
- 3) О. Синявський;
- 4) Н. Тоцька;
- 5) П. Коструба;
- 6) О. Курило.

5. В українському мовознавстві теоретичних засад Київської фонологічної школи дотримувався/лась.

- 1) В. Лобода;
- 2) О. Волох;
- 3) П. Коструба;
- 4) Н. Тоцька.

6. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (3–5 завдань).

7. Запропонуйте свої тести до теми (3–5 завдань).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7–8
ФОНОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗВУКОВИХ ЗМІН. ВИВЧЕННЯ
ЧЕРГУВАНЬ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ У ЗЗСО
План

1. Найдавніші чергування голосних.

2. Чергування | О |, | Е | з | І | :

а) історична довідка про виникнення цього чергування;

б) чергування | О |, | Е | з | І | при словозміні;

в) чергування | О |, | Е | з | І | при словотворенні;

г) відхилення в чергуванні цих фонем.

3. Чергування | О |, | Е | з нульовою фонемою.

4. Чергування | О | з | Е | після шиплячих та j:

а) історична довідка;

б) закономірність цього чергування в сучасній українській мові;

в) випадки порушення правил вживання О, Е після шиплячих та j.

5. Чергування | И | з | О | у фонемосполученнях | РИ |, | ЛИ |, | РО |, |ЛО|

6. Лінгводидактична інтерпретація чергувань голосних у середній школі.
7. Специфіка історичних і фонетичних чергувань приголосних.
8. Чергування | Г |, | К |, | Х | – | Ж |, | Ч |, | Ш | – | З |, | Ц |, | С | як наслідок першої, другої та третьої перехідних палаталізацій.
9. Чергування | Д | – | ДЖ |, | Т | – | Ч |, | З | – | Ж |, | С | – | Ш |, | ЗД | – | ЖДЖ | тощо в дієслівних формах.
10. Чергування губних у сполученнях *губний + Л* та *губний + j*.
11. Зміна приголосних при творенні слів за допомогою суфіксів – *ськ(ий)*, – *ств(о)*, – *ин(а)*.
12. Методичні засади вивчення чергувань приголосних у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Дорошенко С. І. Звуки чи фонemi вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
3. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
4. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство: Республік. міжвід. наук. зб.* Київ, 1985. Вип.13. С. 10–17.
5. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів наряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі

Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020

13. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

14. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnij.pdf

21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: морфонологія, модифікації фонем, чергування фонем, історичні чергування, фонетичні чергування, перша перехідна палаталізація, друга і , третя перехідна палаталізація.

Завдання (практичний блок)

1. З поетичних творів Т. Шевченка випишіть 10–15 реченнєвих конструкцій, у яких наявні чи можливі чергування голосних і приголосних у словах. Усно поясніть за якими правилами вони відбуваються.

2. Доберіть 5 пар слів , які зазнали чергувань [o], [e] з [i], та 5 слів, у яких фонеми [o], [e] не переходять в [i]. Усно поясніть причини виникнення цих чергувань

3. Прокоментуйте наявність чи можливість чергувань голосних у поданих словах. З п'ятьма словами (на вибір) складіть речення.

Дорога, стілець, папір, дерево, переходити, грім, берег, тінь, село, віск, дзвін, вісім, бити, котити, ломити, день, весь, дрижати, кривавий, брова.

4. Доберіть по 5 слів, які ілюструють історичні та фонетичні чергування приголосних.

5. Наведіть по 5 прикладів слів, що зазнали 1, 2, 3 перехідної палаталізації та йотової палаталізації. Поясніть причини цих чергувань.

6. Випишіть слова, у яких можливі чергування приголосних звуків. Запропонуйте свої приклади з наявними чи можливими чергуваннями приголосних.

Чистити, торік, садити, запросити, лебідь, хвалити, кланятися, кликати, скотити, смачно.

7. З-поміж запропонованих варіантів оберіть той, у якому не допущено помилки в чергуванні голосних.

- А) Коло – кіл, заплітати – заплести, орел – вірла.
- Б) Смуток – смутку, ніч – ночі, оберіг – оберігу.
- В) Шість – шести, осінь – осені, річ – річковий.
- Г) Дзвін – дзвону, Канів – Канева, рій – рою.

8. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) в усіх словах можливе чергування голосних звуків при словозміні чи словотворенні.

- А) Харків, устрій, могти, прихід, берег.
- Б) Вітер, женити, сторона, свіжість, простори.
- В) Водопій, камінь, радість, рот, Чернігів.
- Г) Певність, сільський, брова, підборіддя, сон.

9. Прикметники із суфіксом -ськ- утворюються від усіх іменників у рядку.

- А) Казах, черкес, Прага.
- Б) Студент, Інгуш, Париж.
- В) Київ, матрос, чех.
- Г) Адвокат, Калуж, гагауз.

10. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у котрому (котрих) НЕ буде відбуватися чергування.

- А) Подруга.
- Б) Рука.
- В) Вуха.
- Г) Мати.

11. Запропонуйте свої завдання до теми для учнів 3ЗСО.

12. Схарактеризуйте методику вивчення чергувань голосних і приголосних у новій українській школі (усно).

13. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9

НАГОЛОС ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ НАГОЛОСУ В ЗЗСО

План

1. З історії української акцентології.
2. Аспекти дослідження наголосу.
3. Типи наголосу.
4. Функції наголосу.
5. Наголошування повнозначних частин мови.
6. Наголошування службових частин мови.
7. Особливості наголошування складних слів.
8. Подвійне наголошування слів у сучасній українській літературній мові.
9. Локалізація наголосу і питання норми в сучасній українській мові.
10. Проблема вивчення наголосу в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація. *Мовознавство*. 1983. № 6.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. шк., 1984. 159 с.
4. Винницький В. М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
5. Вовк П. С. Ядро опозиційного центру акцентологічної системи. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 52–62.
6. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 1995. 192 с.

7. Головащук С.І. Словник наголосів. Київ : Наук. думка, 2003. 320 с.

8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.

9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

15. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Априорі, 2020

16. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.
17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf
24. Орфоепічний словник / [уклад. М.І. Погрібний]. Київ : Рад. шк., 1984. 269 с.
25. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.
26. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1964. 639 с.
27. Пристай Б. Р. Подвійне наголошування в сучасній українській літературній мові *Укр. мова і літ. в шк.* 1992. № 5/6.
28. Фаріон І.Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія] / [вид. 3-є, доп.]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 45–61.

Ключові поняття: акцентологія, аспекти дослідження наголосу, функції наголосу, типи наголосу, дублетні наголоси, основний наголос, побічний наголос.

Завдання (практичний блок)

1. З'ясуйте, хто з українських учених займався\ється вивченням наголошування слів. Пригадайте їхні праці.

2. Напишіть твір-мініатюру (1 стор.) на тему «Наголос – душа слова».

3. Користуючись словниками, доберіть слова, у яких наголос є:
а) засобом розрізнення значень; б) засобом розрізнення форм (по 10 прикладів).

4. Поставте наголос у словах. З'ясуйте, які слова мають подвійне наголошення.

Алфавіт, апостроф, весняний, висіти, вишиванка, відзначити, відповісти, водночас, договір, доповідач, доповісти, допоміжний, завжди, затишок, зокрема, користь, мабуть, оглядач, помилка, простий, ясний, вимога, навчання, монолог, діалог, асиметрія.

5. *«Не треба говорити так, як усі, «щоб не виділятись», треба звикнути до правильного наголосу і скрізь, з усіма говорити правильно. Тоді й «усі» поступово звикнуть і до квартал, і до феномен, і до експерт», – зауважує відомий мовознавець А. Коваль.* Чи погоджуєтеся Ви з думкою ученої?

6. Подані іменники поєднайте з числівниками **два, три, чотири**. Поставте наголоси, поясніть особливості наголошування.

Брат, бібліотекар, товариш, дуб, раз, рік, князь, місяць, ложка, пісня, донька, дочка.

7. На перший склад падає наголос у всіх словах ОКРІМ.

А) Націнка.

Б) Жалюзі.

В) Зозла.

Г) Олень.

8. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) усі слова мають наголос на першому складі.

А) Вірші, висіти, випадок, начинка.

- Б) Загадка, маркетинг, ознака, каталог.
В) Щелепа, разом, шофер, середина.
Г) Обіцянка, зозла, камбала, аркушик.

9. Запропонуйте свої практичні та тестові завдання до теми (по 3–5 завдань). Запропоновані завдання необхідно виконати письмово.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 10 **УКРАЇНСЬКА ОРФОЕПІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ** **ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО**

План

1. Основа і принципи української літературної вимови.
2. Особливості вимови голосних звуків.
3. Специфіка вимови українських приголосних.
4. Особливості вимови слів іншомовного походження.
5. Випадки порушення орфоепічних норм.
6. Орфоепічні словники.
7. Вивчення орфоепії на тлі компетентнісно орієнтованого навчання в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація. *Мовознавство*. 1983. № 6.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. шк., 1984. 159 с.
4. Винницький В. М. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів : Біблос, 2002. 578 с.
5. Вовк П. С. Ядро опозиційного центру акцентологічної системи. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 52–62.
6. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 1995. 192 с.
7. Головащук С. І. Словник наголосів. Київ : Наук. думка, 2003. 320 с.

8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.

9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів наряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самотутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

15. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Априорі, 2020

16. Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1969.

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf
24. Орфоепічний словник / [уклад. М.І. Погрібний]. Київ : Рад. шк., 1984. 269 с.
25. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.
26. Плющ Н. Мова солов'їна. То чому ж цвірінкаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності). *Урок української*. 2001. № 4.
27. Фаріон І.Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія] / [вид. 3-є, доп.]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013.
28. Ющук І. Орфоепія, фонетичні закони і правопис: Рецензія на: Орфоепічний словник української мови: У 2 т./ Уклад. М. Пещак та ін. Київ: Довіра, 2003. *Дивослово*. 2004. № 3.

Ключові поняття: голосні звуки, приголосні звуки, орфоепія, орфоепічні норми, орфоепічні словники.

Завдання (практичний блок)

1. *«У мові бачать лише звуки, а не думку, а тому задля чистої вимови розпочинають вивчення іноземної мови ледве що не з пелюшок і, як у часи «Недоросля», довіряють дітей Вральманам. Так із дітей з належними здібностями витворюються напів ідіоти, живі пам'ятники безглуздя і душевного холопства»* (О. Потебня). Прокоментуйте міркування відомого мовознавця. Підкресліть слова, у яких вимова і правопис не збігаються.

2. Виразно прочитайте фрагмент тексту, дотримуючись чинних ортоепічних норм. Підкресліть слова, у яких вимова і правопис не збігаються. Поясніть пунктограми.

Наука про звуки стає цінною відтоді, коли два або кілька елементів опиняються у внутрішній взаємозалежності; адже варіації одного елемента означають варіації іншого (Ф. де Сосюр).

3. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. З'ясуйте, які звукові явища зумовили невідповідність між написанням і вимовою: *отже, як же, міг би, нігті, злізши, ось де, криворіжці, пісня, любов, легкий, не спиться, з сіллю, з жалю, перемогти, анекдот.*

4. Які ортоепічні помилки найчастіше трапляються в учнівському та студентському середовищі?

5. Схарактеризуйте спосіб побудови словникової статті в Ортоепічному словнику

6. Схарактеризуйте мовлення свого кумира (актора, артиста, політика та ін).

7. Запропонуйте свої практичні і тестові завдання до теми (по 3–5 завдань).

Змістовий модуль 2
Лексикологія, фразеологія і лексикографія
української мови

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 11
ЛЕКСИКОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ
МОВИ. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ НА ТЛІ
СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗЗСО

План

1. Предмет і завдання лексикології сучасної української мови.
2. Слово – основна одиниця мови.
3. Слово і поняття.
4. Лексичне значення слова.
5. Типи лексичних значень слова.
6. Однозначні та багатозначні слова. Тлумачні словники.
7. Лексична норма, її просторова і часова глибина. Динаміка лексичної норми.
8. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи.
10. Особливості вивчення лексикології в школі.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009.
5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.

6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

15. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
16. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
17. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
18. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
19. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
20. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
21. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf
22. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: лексикологія, слово, поняття, лексичне значення слова, однозначність, багатозначність, слова-символи, пряме значення слова, переносне значення слова, метафора, метонімія, синекдоха.

Завдання (практичний блок)

1. За тлумачними словниками поясніть значення 10 загальновживаних багатозначних і 10 однозначних слів (будь-яких – на вибір).
2. Із художніх або масмедійних текстів випишіть по 5 реченнєвих конструкцій із метафорами, метоніміями, синекдохами.

3. Наведіть по 5 прикладів слів у в прямому та переносному значеннях. Поясніть відмінності між словами в прямому та переносному значеннях. Складіть з ними речення.

4. Прокоментуйте вислів П. Куліша «Мову поновлюватимуть великі писателі, а не лексикографи: себо тільки підсусідки і підпомошники великих писателів, і без їх пера нічогісінько не вдіють цілими академіями». Чи відповідає вимова і написання слів чинним нормам?

5. Тлумачний словник пояснює:

А) написання слова у всіх формах, перелік слів, а також словоформи у їх нормативному написанні.

Б) значення слів, запозичених з інших мов: вказується, з якої мови прийшло слово.

В) слова певної історичної епохи, зафіксовані в тогочасних писемних пам'ятках, з'ясовують їх значення, наводять ілюстрації.

Г) значення слова та його відтінки, вказують на граматичні й стилістичні властивості, подають типові словосполучення і фразеологічні звороти з цим словом.

6. Запропонуйте 5 практичних завдань до теми для учнів ЗЗСО.

7. Запропонуйте 5 тестів до теми.

8. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 12

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ ПОХОДЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Основні історичні шари слів у лексичному складі української мови.
2. Лексичні запозичення зі слов'янських мов. Старослов'янізми.
3. Слова, запозичені з неслов'янських мов.
4. Українські слова в інших мовах.

5. Інтернаціоналізми та екзотизми.
6. Вивчення лексики з погляду походження в школі.

Література

1. Бибик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : ФОЛПО, 2006.
2. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
4. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.
6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>
8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.
9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб.*

матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

15. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

16. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

17. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

18. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

19. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

20. Українська мова. 5–9 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

21. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза,

2018. 208 с. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf

22. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.

URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoval6klas_Zabolotnij.pdf

23. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: питома лексика, запозичена лексика, власне українська лексика, старослов'янізми, словники іншомовних слів.

Завдання (практичний блок)

1. Із художніх, наукових або мас-медійних текстів випишіть по 3 реченнєві конструкції, у яких би була представлена лексика праїндоевропейського, спільнослов'янського, східнослов'янського та власне українського походження. За етимологічним словником поясніть їхні значення.

2. Із текстів ЗМІ підберіть 5 реченнєвих конструкцій з іншомовними словами, які ввійшли в ужиток протягом останнього десятиріччя, поясніть їхнє значення.

3. Чи погоджуєтесь Ви з міркуванням Б. Антоненка-Давидовича? Поясніть написання слів і постановку розділових знаків.

...Перед тим, як позичити слово з іншої мови, треба дуже пильно, ретельно обнишпорити всі кишені своєї пам'яті й лише після того, як ви переконалися, що в жодній із них немає потрібного слова, звертайтеся до позиченого, але з обов'язковою умовою — підпорядкувати його законам своєї мови.

4. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Іншомовні слова: за чи проти?».

5. Запропонуйте свої тести до теми (5–7).

6. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (3–5 завдань) для учнів ЗЗСО.

7. Підготуйте письмову відповідь на питання: Вивчення лексики з погляду походження в ЗЗСО.

8. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 13

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПОГЛЯДУ СТИЛІСТИЧНОГО ВЖИВАННЯ, СПЕЦИФІКА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Функційно-стильова диференціація лексики української мови.
2. Лексика української мови з погляду сфер уживання. стилістично-нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена (книжна, розмовна, просторічна, термінологічна, емоційно-забарвлена лексика, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми, арготизми).
3. Лексика, територіально обмежена в ужитку (діалектизми), аспекти її вивчення.
4. Просторіччя. Жаргонізми, вульгаризми, арготизми та їхнє стилістичне використання.
5. Термінологічна лексика. Наукова та виробничо-технічна термінологія. Сфера поширення й функції термінів. Поняття терміносистеми.
6. Професіоналізми.
7. Лексика з погляду стилістичного вживання на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Література

1. Бирик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : ФОЛІО, 2006.

2. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.

4. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.

5. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.

6. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова: збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

7. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів наряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

8. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

10. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

11. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
13. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
14. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.
15. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003.
16. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соц. диференціяція укр. мови / Л. О. Ставицька. Київ : Критика, 2005.
17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
20. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
21. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013..
22. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
23. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

24. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

25. Melnyk, I., Holoiukh, L., Kalishchuk, D., & Levchuk, I. (2020). Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 7(2).

Ключові поняття: стилістично нейтральна лексика, стилістично забарвлена лексика, терміни, терміносистема, наукова термінологія, виробничо-технічна термінологія, просторічна лексика, діалектизми, жаргонізми, вульгаризми, арготизми, професіоналізми.

Завдання (практичний блок)

1. На матеріалі художніх, наукових, мас-медійних та ін. текстів схарактеризуйте лексику української літературної мови з погляду функційно-стилістичного вживання.

2. Запишіть по 5 фонетичних, лексичних, морфологічних діалектизмів, що набули поширення у Вашій місцевості.

3. Із різностильових текстів випишіть 5 реченнєвих конструкцій зі словами-професіоналізми. Поясніть їхнє значення.

4. Запишіть 8 слів та висловів, що вживають у своєму мовленні студенти.

5. Із масмедійного чи художнього дискурсу підберіть по 3 реченнєвих конструкції, у яких би були представлені просторіччя, жаргонізми, вульгаризми, та арготизми.

6. Встановіть відповідність між запозиченим словом та власне українським:

1. Публікувати. 2. Арбітр. 3. Портрет. 4. Таланити. 5. Конкурс.
6. Ілюмінація. 7. Кулінарія. 8. Коаліція.

а) зображення; б) видавати; в) щастити; г) суддя; д) освітлення;
е) змагання; є) об'єднання; ж) куховарство.

7. Запропонуйте свої тести до теми (5–7).

8. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (3-5 завдань) для учнів ЗЗСО.

9. Підготуйте письмову відповідь на питання: Лексика з погляду стилістичного вживання на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

10. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 14
БАГАТСТВО ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БАГАТСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НА
ТЛІ ШКІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
План

1. Омоніми, їхні різновиди. Проблема міжмовної омонімії.
2. Синоніми. Типи синонімів. Синонімічний ряд. Стилiстична роль синонімів.
3. Антоніми, їх види. Антонімічні пари. Стилiстичні функції антонімів. Антитеза. Антономазія. Оксиморон. Перифраза.
4. Пароніми, їхні різновиди. Стилiстичні функції паронімів. Парономазія. Проблема міжмовної паронімії.
5. Характеристика словників синонімів, антонімів, омонімів, паронімів.
6. Проблема міжмовної омонімії та паронімії.
7. Вивчення омонімів, синонімів, антонімів, паронімів у ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.

4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.

5. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. шк., 1986.

6. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996.

7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонімічних рядів / [5-е вид., опрац. і значно допов.]. Львів : БаК, 2014. 544 с.

8. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.

9. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

10. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

11. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

12. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

13. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
15. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
16. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
17. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.
18. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра, 1999.
19. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.
20. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [ред.: А. А. Бурячок та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006.
21. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
22. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
23. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
24. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
25. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
26. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

27. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: омоніми, синоніми, антоніми, антитеза, антономазія, оксиморон, перифраза, пароніми, парономазія.

Завдання (практичний блок)

1. Із текстів ЗМІ доберіть по 5 реченнєвих конструкцій із омонімами, синонімами, паронімами, антонімами. За відповідними словниками поясніть їхнє значення.
2. Із Словника синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 1999–2000 випишіть 5 словникових статей синонімів (на вибір, до уваги беріть багатозначні слова, які входять у кілька синонімічних рядів).
3. Наведіть 5 прикладів міжмовних омонімів і паронімів. Із українськими відповідниками складіть речення.
4. Із масмедійного чи художнього дискурсу підберіть по 3 реченнєвих конструкції, у яких би були представлені оксиморон, антитеза, парономазія.
5. Прокоментуйте міркування Л. Костенко. Розставте розділові знаки і поясніть їх уживання. До слова **ефективний** доберіть синоніми, антоніми, пароніми.
Ефективне не те що заперечує чуже а те що утверджує своє.
6. Підготуйтеся до дискусії на тему: Чи потрібно повертати до мовної скарбниці незаконно вилучені слова та вирази?
7. Запропонуйте свої тести до теми (5–7).
8. Запропонуйте свої практичні завдання до теми, для учнів ЗЗСО (3–5 завдань).
9. Підготуйте письмову відповідь на питання: Вивчення омонімів, синонімів, антонімів, паронімів у ЗЗСО.

10. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 15

АКТИВНА ТА ПАСИВНА ЛЕКСИКА, ПРОБЛЕМА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Особливості активної та пасивної лексики.
2. Застаріла лексика: архаїзми, історизми.
3. Неологізми: загальномовні, індивідуально-авторські.
4. «Ковані слова», їхні творці.
5. Актуалізована лексика.
6. Конфесійна лексика.
7. Вивчення активної та пасивної лексики в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бойко Н. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : ТОВ Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2005.
3. Бойко Н. Типи лексичних експресивів в ідіолекті О. Гончара. *Культура слова*, 2018. Вип. 88.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
5. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
6. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. [вид. 2-ге, істотно доп.]. Київ : КММ, 2019.
7. Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова*. 1994. Вип. 45.
8. Кондратенко Н. Неологізація сучасного українського політичного дискурсу : загальні тенденції. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18.

9. Костусяк Н. М. Засоби орозмовлення медійних текстів періоду російсько-української війни. Українська мова в сучасному науковому вимірі : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1–2 червня 2023 рік; відп. ред.: Н. М. Костусяк, І. А. Мельник. Луцьк. 2023. С. 60–64.

10. Літературна норма і мовна практика; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013.

11. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017.

12. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

13. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

14. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

15. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

16. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

17. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.
18. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
19. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
- 20 Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
21. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
22. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf
23. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>
24. Туровська Л., Василькова Л. Нові слова та значення : словник. Київ : Довіра, 2008.
25. Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXV. P. 40–46.
26. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2). P. 214–230. (Scopus).
27. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. C. 12–19. (Web of Science).

Ключові поняття: активна лексика, пасивна лексика, конфесійна лексика, емоційно-експресивна лексика, неологізми, застаріла лексика, архаїзми, історизми.

Завдання (практичний блок)

1. Із текстів ЗМІ випишіть по 5 реченнєвих конструкцій із неологізмами. З'ясуйте, які з них є загальномовними, а які – індивідуальними.
2. Із творів художньої літератури (будь-якого автора – на вибір) випишіть застарілу лексику, з'ясуйте її значення.
3. Із творів сучасних письменників доберіть приклади конфесійної лексики (5-7 речень).
4. Із художніх, масмедійних текстів випишіть по 5 реченнєвих конструкцій з неологізмами, історизмами, архаїзмами.
5. Прокоментуйте міркування Д. Павличка. Поясніть орфограми і пунктограми в тексті. Новітня русифікація України набагато страшніша... Вона не накинута нам ззовні, вона є виплодом хахла, манкурта, яничара, одержимого ненавистю до свого національного походження.
6. Запропонуйте свої тести до теми (5–7).
7. Запропонуйте свої практичні завдання до теми (3–5 завдань).
8. Підготуйте письмову відповідь на питання: Вивчення активної та пасивної лексики в ЗЗСО.
9. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 16-17
**ЛЕКСИКОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. СПЕЦИФІКА
ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В ЗЗСО**

План

1. Словники – джерело вивчення української лексики.
2. Типи сучасних словників української мови.
3. Характеристика тлумачних, перекладних, етимологічних словників.
4. Фразеологічні словники.
5. Термінологічні словники.
6. Словники антонімів, синонімів, паронімів, омонімів.
7. Орфографічні, орфоепічні словники.
8. Словники мови письменників.
9. Перекладні та інші словники.
10. Будова словникових статей.
11. Основи національного корпусу української мови.
12. Створення електронних словників.
13. Вивчення лексикографії на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Література

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
3. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови. Київ : Інститут української мови НАН України, 2005.
4. Корпусна лінгвістика / [В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін.]. Київ : Довіра, 2005.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005.
6. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі

«Moodle» для здобувачів напряду підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

7. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

8. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

9. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

10. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

11. Сучасна українська літературна мова/ [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

12. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

13. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

14. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

15. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

16. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmoва_6klas_Zabolotnyj.pdf

17. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

18. Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychyi V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXV. P. 40–46.

19. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. East European Journal of Psycholinguistics, 2020. 7(2). P. 214–230.

20. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. P. 12–19.

Словники

1. Активні ресурси сучасної української номінації : ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська та ін.; Відп. ред.. Є. А. Карпіловська. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів : понад 20 000 слів. Київ : Наук. думка, 2008. 287 с.

4. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140000 тис. слів / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.
5. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. шк., 1986. 221 с.
6. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996. 223 с.
7. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. .Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ : Довіра, 2001. 284 с.
8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонімічних рядів / [5-е вид., опрац. і значно допов.]. Львів : БаК, 2014. 544 с.
9. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ, Либідь, 2016. 656 с.
10. Коломієць М. П., Регушевський Є. С.Словник фразеологічних синонімів. Київ: Рад. шк., 1988. 198 с.
11. Нелюба А.М., Редько Є.О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / за ред. А. М. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
12. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.
13. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра, 1999.
14. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.
15. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ : Знання, 2006. 367 с.
16. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [ред.: А. А. Бурячок та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006.
17. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
18. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
19. Словник української мови у 20 -ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–15.
20. Словник труднощів української мови. / [відп. ред. Т. С. Дорошенко]. Харків : Торсінг плюс, 2010. 416 с.

21. Туровська Л. В., Василькова Л. М. Нові слова та значення : словник. Київ : Довіра, 2008. 271 с.

22. Український орфографічний словник : понад 175 000 слів / [уклад. В. В. Чумак та ін.; голова редкол. В. Г. Складенко]. [вид. 9-е, перероб. і допов.]. Київ : Довіра, 2009. 1011 с.

23. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. Київ : Наукова думка, 1993.

Інтернет-ресурси

1. Браунський український корпус. URL : <https://github.com/brown-uk/corpus>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Н.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1736 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Busel_Viacheslav/VTSSUM/

3. Вікіпедія. URL : <http://www.wikipedia.org>.

4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL : <http://uacorpus.org/>

5. Корпус української мови. URL : <http://www.mova.info/corpus.aspx>.

6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982-2012. URL : http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm

7. Лінгвістичний портал MOVA.info. URL : <http://www.mova.info>.

8. Портал української мови та культури. URL : <http://slovnyk.net/>

9. Словарь української мови. Упорядкував Б. Гринченко. у 4-х т. URL : <http://hrinchenko.com/>

10. Словники для звантаження. URL : http://r2u.org.ua/main/dicts_for_download.

11. «Словники України» on-line / Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.

12. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2000. 752 с. URL : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

13. Український лінгвістичний портал. URL : <http://www.ulif.org.ua/ulif/>.

Ключові поняття: лексикографія, словники, типи словників, тлумачні словники, перекладні словники, етимологічні словники, фразеологічні словники, термінологічні словники, орфографічні словники, орфоепічні словники, словники мови письменників, словники антонімів, синонімів, паронімів, омонімів.

Завдання (практичний блок)

1. Випишіть зразки словникових статей (по одному зразку зі словників різних типів).
2. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем «Лексикографічні праці останніх двох десятиріч», «Комп'ютерна лексикографія».
3. Доповніть список літератури до практичного заняття самостійно дібраними науковими, науково-популярними чи іншими джерелами.
4. Запропонуйте свої 5-7 тестів до теми.
5. Запропонуйте свої практичні завдання до теми для учнів ЗЗСО (3–5 завдань).
6. Підготуйте письмово відповідь на питання «Лексикографічна компетентність учителя» (до 3-х стор.).
7. Дайте письмово відповідь на питання: Вивчення лексикографії на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 19 ФРАЗЕОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО

План

1. Основні типологічні ознаки фразеологізмів.
2. Семантична класифікація фразеологізмів. Фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.

3. Типи фразеологізмів за походженням та емоційно-експресивними функціями.
4. Джерела української фразеології.
5. Прислів'я і приказки. Крилаті слова та вислови.
6. Трансформація фразеологічних одиниць у тексти.
7. Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі.

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища шк., 1987.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989.
3. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009.
5. Вихованець І. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Післямова А. Загнітка. Київ : Пульсари, 2012.
6. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009.
7. Літературна норма і мовна практика : [монографія] / [С. Я. Єрмоленко та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013.
8. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності 035 Філологія, 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Світова література». Луцьк : Над стир'я, 2020.
9. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-*

конференції, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2021.

10. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

11. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

12. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

13. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–11.

14. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

15. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

16. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

17. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

18. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013..

19. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

20. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

21. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

22. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 1999. Т.1-2.

23. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020, 7(2).

24. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. P. 12–19.

Ключові поняття: фразеологія, фразеологізми, фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, прислів'я, приказки, крилаті слова, крилаті вислови

Завдання (практичний блок)

1. Із сучасних художніх, публіцистичних текстів випишіть 5 реченнєвих конструкцій із фразеологізмами. Поясніть їхнє значення.
2. Із мас-медійних текстів випишіть 5 реченнєвих конструкції із фразеологічними одиницями, що зазнали трансформації у тексті. Поясніть їхнє значення.
3. Випишіть зразки словникових статей (по одному зразку зі словників різних типів).
4. Самостійно видозмініть кілька фразеологічних одиниць, щоб вони набули нового звучання.
5. З'ясуйте, в якому реченні використаний фразеологічний зворот?
 - а) Життя людське багатогранне, і кожна його пора по-своєму прекрасна.
 - б) Побачивши великий натовп людей, перехожі дивувалися.
 - в) Лексикографія — розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних задач.
 - г) Хлопець був ні живий ні мертвий.
6. Установіть відповідність між фразеологізмом і його значенням:
 - 1) брати за чисту монету

- 2) хоч маком сій
- 3) брати ноги на плечі
- 4) на ходу підметки зривати
- а) тихо
- б) утікати
- в) діяти відчайдушно і нахабно
- г) щиро вірити
- д) бути розчарованим.

7. Запропонуйте 5-7 тестів до теми

8. Запропонуйте свої практичні завдання до теми для учнів ЗЗСО (3–5 завдань).

9. Дайте письмово відповідь на питання: Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі.

10. За Словником лінгвістичних термінів поясніть значення запропонованих ключових понять (письмово). Доповніть ключові поняття іншими термінами, дотичними до теми, поясніть їхні значення (письмово).

САМОСТІЙНА РОБОТА

ЗМ №1

За змістовим модулем 1 на самостійну роботу відведено 38 год.

Самостійна робота охоплює опрацювання запропонованої літератури до тем змістового модуля 1, підготовку теоретичних питань, виконання практичних завдань і вправ, передбачених планами практичних занять *змістового модуля 1 (див. плани практичних занять)*. На самостійне опрацювання винесено також деякі теми першого змістового модуля, що передбачають вивчення питань, які не розглядались на практичних заняттях (*перелік цих тем і питань подано нижче*). Ефективність самостійної роботи здобувача першого (бакалаврського) рівня викладач виявляє на практичних заняттях, під час тематичного (модульного) контролю і відбиває в загальній оцінці за темою змістовий модуль.

Теми, не передбачені планами практичних занять змістового модуля 1, які винесено на самостійне опрацювання:

- Склад і складоподіл в українській мові.
- Інтонаційні засоби виразності.
- Фонетична стилістика.

Тема 1

СКЛАД І СКЛАДОПОДІЛ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (2 год.)

План

1. Особливості складу та складоподілу в сучасній українській мові.
2. Закономірності складоподілу в сучасній українській мові.
3. Склад як явище фонетичне.
4. Склад як явище фонологічне.
5. Морфемне членування слова та складоподіл.
6. Орфографічний складоподіл.
7. Технічні правила переносу.
8. Специфіка вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО.

Література

1. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності 035 Філологія, 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Світова література». Луцьк : Надстир'я, 2020.
2. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
3. Сеньків С. С. Закономірності сполучуваності двох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Науковий вісник ВДУ*. Луцьк, 2002. № 5.
4. Сеньків С.С. Дистрибуція приголосних фонем в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 2004.
5. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.
6. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.
7. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.
8. Українець Л. Ф. Дистрибутивна активність шумних приголосних у двокомпонентних сполуках. *Українське мовознавство*. Київ, 1991. Вип. 18.
9. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
11. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>
12. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.

URL:https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

13. Український правопис / НАН України. 2019. Режим доступу URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Ключові поняття: склад, складоподіл, орфографічний складоподіл, морфемне членування слова, технічні правила переносу

Питання для самоперевірки

1. З'ясуйте особливості складу та складоподілу в сучасній українській мові.
2. Які закономірності складоподілу в сучасній українській мові?
3. Схарактеризуйте склад як явище фонетичне.
4. Опишіть склад як явище фонологічне.
5. У чому специфіка морфемного членування слова та складоподілу?
6. Схарактеризуйте орфографічний складоподіл.
7. Які технічні правила переносу?
8. У чому специфіка вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО?

Тема 2

Інтонаційні засоби виразності (2 год.)

План

1. Інтонація як фонетичний засіб вираження змістових та емоційних особливостей висловлення.
2. Інтонація як засіб мовної комунікації.
3. Компоненти інтонації.
4. Типи інтонаційних конструкцій в українській мові.
5. Фонологія фрази.
6. Вивчення інтонації на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Література

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.]. Київ : ВЦ «Академія», 2006.

2. Бровченко Т. О. Інтонаційні засоби мовної експресивності. *Мовознавство*. 1989. № 2.

3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності 035 Філологія, 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Світова література». Луцьк : Надстир'я, 2020.

4. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

5. Сербенська О. А. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020.

6. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : [навч. посіб.]. Київ : Центр навчальної літератури, 2004.

7. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А.П. Грищенка]. Київ : Вища шк., 2002.

8. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. Київ : Вища шк., 2009.

9. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011.

10. Сучасна українська мова : Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка : Практикум : [навч. посіб.] / [за ред. М.М. Фащенко]. Київ : ВЦ «Академія», 2010.

11. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.

Ключові поняття: інтонація, компоненти інтонації, типи інтонаційних конструкцій, фонологія фрази тощо

Питання для самоперевірки

1. Схарактеризуйте інтонацію як фонетичний засіб вираження змістових та емоційних особливостей висловлення.
2. Опишіть інтонацію як засіб мовної комунікації.

3. Які Вам відомі компоненти інтонації?
4. Які є типи інтонаційних конструкцій в українській мові?
5. У чому сутність фонології фрази.
6. У чому особливості вивчення інтонації в ЗЗСО?

Тема 3

Фонетична стилістика (2 год.)

План

1. Книжний і розмовний стилі вимови.
2. Проблеми фоностилістики.
3. Евфонічність і засоби евфонізації української мови
4. Фонетичні засоби стилістики.
5. Проблема вивчення інтонації на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО

Література

1. Бровченко Т. О. Інтонаційні засоби мовної експресивності. *Мовознавство*. 1989. № 2.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища шк., 1987.
4. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994.
5. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови. Київ : Либiдь, 1993.
6. Українець Л. Одзвiнчення приголосних як елемент фонетичного моделювання евфонії українського слова. Зб. наук. пр. Полтав. держ.пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Сер. Фiлолог. науки. Полтава, 2004. Вип. 1.
7. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
8. Українська мова. 5–9 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена Наказом Міністерства освіти і

науки України від 07.06.2017 № 804.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

9. Чабаненко В. А. Фонетична варіантність слова і мовна експресія. Мовознавство. 1981. № 5.

Ключові поняття: фоностилістика, евфонічність, засоби евфонізації, фонетичні засоби стилістики тощо.

Питання для самоперевірки

1. У чому сутність книжного і розмовного стилів вимови?
2. Окресліть проблеми фоностилістики.
3. Що таке евфонічність і які Вам відомі засоби евфонізації української мови
4. Схарактеризуйте фонетичні засоби стилістики.
5. Окресліть проблему вивчення інтонації на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ №2

Завдання для самостійного опрацювання

За змістовим модулем 2 на самостійну роботу відведено 30 год. Самостійна робота охоплює опрацювання запропонованої літератури до тем змістового модуля 2, підготовку теоретичних питань, виконання практичних завдань і вправ, передбачених планами практичних занять *змістового модуля 2 (див. плани практичних занять)*. Ефективність самостійної роботи здобувача першого (бакалаврського) рівня викладач виявляє на практичних заняттях, під час тематичного (модульного) контролю і відбиває в загальній оцінці за тему і змістовий модуль.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумковий контроль передбачений лише один раз відповідно до розкладу проведення лекційних занять. Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за модульну контрольну роботу в межах одного змістового модуля, становить 30. Максимальна кількість балів за модульний контроль після написання двох модульних контрольних робіт дорівнює 60.

Повторне складання підсумкового модульного контролю для здобувача освітнього рівня можливе за умови його відсутності з поважної причини відповідно до графіка, затвердженого кафедрою української мови.

Рівень знань студента за поточний і модульний контроль оцінюється в балах, фіксується в журналі. Підсумкова оцінка за національною шкалою заноситься в залікову відомість.

Здобувачі освіти, які під час вивчення курсу в підсумку набрали 75 балів і вище, екзамен отримують автоматично: добре (75–81), дуже добре (82–89), відмінно (90–100). Усі інші готуються до іспиту за основними питаннями курсу (із переліком питань до іспиту можна ознайомитися в навчально-методичних матеріалах, виданих до курсу). Кожен білет містить 3 питання, із-поміж яких 2 теоретичні і 1 практичного характеру. За кожне питання відповідно можна отримати по 20 балів, у підсумку – 60 балів. *Із критеріями оцінювання іспиту можна докладніше ознайомитися в навчально-методичних матеріалах курсу.*

У випадку незадовільної підсумкової оцінки студент має можливість повторного складання іспиту викладачеві відповідно до переліку запропонованих питань за графіком, затвердженим факультетом.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Фонетика як наука про звукову будову мови. Вивчення звукових одиниць у ЗЗСО. Звуковий склад мови – феномен національної культури. Звукові одиниці сучасної української літературної мови, їх класифікація. Аспекти вивчення звуків сучасної української літературної мови. Фонетика і фонологія – два розділи однієї лінгвістичної дисципліни. Акустичні та соматичні методи

дослідження. Теоретичне і практичне значення фонетики. Місце фонетики серед інших лінгвістичних одиниць. Зв'язок фонетики з іншими розділами науки про мову. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників.

Загальна характеристика та класифікація звуків мови. Артикуляційно-акустична класифікація голосних. Інтерпретація голосних у ЗЗСО. Артикуляційні та акустичні особливості звуків. Будова мовного апарата. Активні та пасивні мовні органи. Фази артикуляції окремого звука: екскурсія – витримка – рекурсія. Коартикуляція. Диференціація звуків на голосні та приголосні, їх визначальні риси. Артикуляційно-акустична класифікація голосних звуків: а) за участю губ; б) за ступенем підняття спинки язика; в) за місцем артикуляції. Питання про артикуляцію голосного Й. Зміни голосних звуків у потоці мовлення.

Артикуляційно-акустичні характеристики приголосних звуків. Особливості вивчення приголосних у шкільному курсі української мови. Артикуляційно-акустичні особливості приголосних: класифікація приголосних за місцем творення; характеристика приголосних за способом творення; характеристика приголосних за звучністю; класифікація приголосних за акустичним вираженням. Палаталізація приголосних: класифікація приголосних за ступенем вияву м'якості; позиції пом'якшення приголосних. Особливості вивчення приголосних звуків у ЗЗСО.

Взаємодія звуків у потоці мовлення. Фонетична транскрипція, її типи. Асиміляція приголосних в сучасній українській мові, її види. Дисиміляція приголосних в сучасній українській мові, її види. Проблема подовження і подвоєння приголосних звуків у лінгвістичній літературі. Спрощення в групах приголосних. Інші звукові зміни. Фонетична транскрипція, її типи. Транслітерація. Проблема вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі. Особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Лінгвістичний аспект вивчення звукових одиниць. Лінгводидактична інтерпретація звуків у ЗЗСО. Поняття фонем. Диференційні та недиференційні ознаки фонем. Фонема й алофони. Слабка і сильна позиції фонем. Фонологічні школи, концепції. Фонологічна інтерпретація звукових змін різними мовознавчими школами. Висвітлення поняття фонем у працях українських

лінгвістів. Лінгводидактична інтерпретація звукових одиниць у ЗЗСО

Система фонем сучасної української літературної мови. Фонематична транскрипція. Поняття системи у фонології. Склад фонем сучасної української літературної мови. Розвиток поглядів на систему голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови. Склад українських голосних фонем. Головні вияви і варіанти голосних фонем. Класифікація приголосних фонем. Аналіз приголосних фонем у головних виявах. Фонематична транскрипція.

Фонологічна інтерпретація звукових змін. Вивчення чергувань у ЗЗСО. Модифікації фонем і чергування як види звукових змін, їх особливості. Модифікації голосних фонем. Модифікації приголосних фонем. Фонетичні та історичні чергування. Зв'язок фонем та морфем. Поняття морфем. Питання про морфонологію як учення про морфологічне використання фонологічних засобів. Характеристика фонетичних чергувань приголосних: чергування приголосних за дзвінкістю – глухістю; чергування приголосних за місцем і способом творення; чергування приголосних за твердістю – м'якістю; чергування приголосних з фонемним нулем; позиційні чергування голосних | у |, | і | з приголосними | в |, | й |. Найдавніші чергування голосних. Чергування голосних пізнішого періоду. Чергування | О |, | Е | з | І |: історична довідка про виникнення цього чергування; чергування | О |, | Е | з | І | при словозміні; чергування | О |, | Е | з | І | при словотворенні; відхилення в чергуванні цих фонем. Чергування | О |, | Е | з нульовою фонемою. Чергування | О | з | Е | після шиплячих та *ј*: історична довідка; закономірність цього чергування в сучасній українській мові; випадки порушення правил вживання О, Е після шиплячих та *ј*. Чергування |И| з | О | у фонемосполученнях | РИ |, | ЛИ |, | РО |, |ЛО|. Історичні чергування приголосних. Чергування | Г |, | К |, | Х | – | Ж |, | Ч |, | Ш | – | З |, | Ц |, | С | як наслідок першої, другої та третьої палаталізацій. Чергування | Д | – | ДЖ |, | Т | – | Ч |, | З | – | Ж |, | С | – | Ш |, | ЗД | – | ЖДЖ | тощо в дієслівних формах. Чергування губних у сполученнях *губний* + *Л* та *губний* + *ј*. Зміна приголосних при творенні слів за допомогою суфіксів – ськ(ий), – ств(о), – ин(а).

Склад і складоподіл в українській мові. Особливості вивчення складу та складоподілу в ЗЗСО. Основні фонетичні одиниці мовлення. Поняття про склад. Теорії складоподілу. Характеристика складу як явища фонетичного. Склад як явище фонологічне. Типи

складів. Основні закономірності складоподілу в сучасній українській мові. Морфемне членування слова та складоподіл. Орфографічний складоподіл. Технічні правила переносу.

Наголос та його роль у сучасній українській літературній мові. Проблема вивчення наголосу в ЗЗСО. З історії української акцентології. Аспекти дослідження наголосу. Типи наголосу залежно від засобів виділення одиниць звучання. Головний та побічний наголос. Дублетні наголоси. Функційні особливості наголосу. Наголошування іменників. Наголошування прикметників і займенників. Наголошування числівників. Наголошування дієслів. Наголошування прислівників. Наголошування службових частин мови. Особливості наголошування складних слів.

Українська орфоепія та особливості її вивчення в ЗЗСО. Поняття орфоепії. Орфоепічні норми та їх суспільне значення. Орфоепічні норми в системі сучасного українського вокалізму. Орфоепічні норми в системі сучасного українського консонантизму. Вимова слів іншомовного походження. Типи вимовних помилок, причини їх виникнення. Орфоепічні словники.

Інтонація як фонетичний засіб вираження змістових та емоційних особливостей висловлення. Проблема вивчення інтонації на тлі компетентісно орієнтованого навчання в ЗЗСО. Інтонація і комунікативна спрямованість висловлення. Компоненти інтонації. Типи інтонаційних конструкцій в українській мові. Фонологія фрази.

Фонетична стилістика. Специфіка вивчення фоностилістики в ЗЗСО. Книжний і розмовний стилі вимови. Проблеми фоностилістики. Евфонічність і засоби евфонізації української мови. Фонетичні засоби стилістики. Вивчення фоностилістики на тлі освітнього процесу.

Лексикологія сучасної української літературної мови. Проблема вивчення лексикології на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО. Предмет і завдання лексикології сучасної української мови. Слово – основна одиниця мови. Слово і поняття. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слова. Однозначні та багатозначні слова. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи. Тлумачні словники. Лексична норма, її просторова і часова глибина. Динаміка лексичної норми. Способи перенесення значень слів. Слова-символи. Метафори, метонімії, синекдохи. Особливості вивчення лексикології в ЗЗСО.

Лексика української мови з погляду походження та проблема її вивчення в ЗЗСО. Основні історичні шари слів у лексичному складі української мови. Лексичні запозичення зі слов'янських мов. Старослов'янізми. Слова, запозичені з неслов'янських мов. Етимологія іншомовних слів та власне українських. Словники іншомовних слів. Інтернаціоналізми та екзотизми. Вивчення лексики з погляду походження в ЗЗСО.

Лексика української мови з погляду стилістичного вживання, специфіка її вивчення в ЗЗСО. Функціонально-стильова диференціація лексики української мови. Лексика української мови за сферами вживання: стилістично-нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена (книжна, розмовна, просторічна, термінологічна, емоційно-забарвлена лексика, професіоналізми, діалектизми, жаргонізми, арготизми). Лексика, територіально обмежена в ужитку (діалектизми), аспекти її вивчення. Просторіччя. Жаргонізми, вульгаризми, арготизми та їхнє стилістичне використання. Термінологічна лексика. Наукова та виробничо-технічна термінологія. Сфера поширення й функції термінів. Поняття терміносистеми. Професіоналізми.

Багатство лексики української мови. Інтерпретація багатства української лексики на тлі шкільного освітнього процесу. Омоніми, їхні різновиди. Синоніми. Типи синонімів. Синонімічний ряд. Антоніми, їх види. Антонімічні пари. Пароніми, їхні різновиди. Експресивні функції паронімів у мові ЗМК. Парономазія. Уникнення штампів. Характеристика словників синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. Проблема міжмовної омонімії та паронімії.

Активна та пасивна лексика та проблема її вивчення в ЗЗСО. Особливості активної та пасивної лексики. Неологізми: загальномовні, індивідуально-авторські. Застаріла лексика: архаїзми, історизми. Ковані слова», їхні творці. Актуалізована лексика. Конфесійна лексика. Емоційно-експресивна лексика. Неологізми.

Лексикографія української мови. Специфіка вивчення лексикографії в ЗЗСО. Словники – джерело вивчення української лексики. Типи сучасних словників української мови. Характеристика тлумачних, перекладних, етимологічних словників. Фразеологічні словники. Термінологічні словники. Словники антонімів, синонімів, паронімів, омонімів. Орфографічні, орфоепічні словники. Словники мови письменників. Перекладні та інші словники. Будова словникових статей. Основи національного корпусу української мови

Створення електронних словників. Вивчення лексикографії на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.

Фразеологія сучасної української літературної мови та її вивчення в ЗЗСО. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Семантична класифікація фразеологізмів. Фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Типи фразеологізмів за походженням та емоційно-експресивними функціями. Джерела української фразеології. Прислів'я і приказки. Крилаті слова та вислови. Трансформація фразеологічних одиниць у тексті. Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі.

Орієнтовні теми рефератів і презентацій та методичні вказівки щодо їхнього виконання

Рекомендований перелік тем

1. Звуковий склад мови – феномен національної культури.
2. Мовні норми української літературної мови 20 – початку 21 століття: становлення та кодифікація,
3. Варіанти літературних норм.
4. Літературна мова та діалект.
5. Культура мовлення вчителя-словесника.
6. Мовний портрет сучасного студента.
7. Українська мова на тлі інших слов'янських.
8. Проблема вирізнення стилів у сучасному мовознавстві.
9. Стиль – це людина.
10. Аспекти дослідження наголосу в сучасному мовознавстві.
11. Питання про словесний наголос у науковій літературі.
12. Функціональні особливості наголосу.
13. Основа і принципи сучасної української орфоєпії.
14. Правильна вимова – ознака культури.
15. Історія української графіки.
16. Історія становлення українського правопису.
17. Проблеми українського правопису 20 – початку 21 століття.
18. Особливості вимови і правопису слів іншомовного походження.
19. Інтонація і комунікативна спрямованість висловлення.
20. Інтонація і культура мовлення.
21. Фонетичні засоби стилістики.
22. Евфонічні чергування в сучасній українській мові.
23. Фонетична варіантність слова і мовна експресія.
24. Значення словників для піднесення загальної і мовної культури особистості.
25. Лексикографічні праці останніх двох десятиріч.
26. Комп'ютерна лексикографія.
27. Тенденції розвитку сучасної української лексики (кінець 20 – початок 21 ст).
28. Іншомовні слова: за чи проти?
29. Зміни в лексичному складі української літературної мови 20 – початку 21 століття.

30. Територіальні діалекти української мови
31. Соціальні діалекти української мови.
32. Трансформація фразеологізмів як засіб увиразнення художніх текстів.
33. Проблема вивчення звукових одиниць у середній школі.
34. Проблема вивчення взаємодії звуків у потоці мовлення в середній школі.
35. Особливості вивчення транскрипції на тлі сучасного освітнього процесу в ЗЗСО.
36. Особливості наголошування складних слів. Вивчення наголосу в ЗЗСО.
37. Особливості вивчення лексикології в школі.
38. Вивчення лексики з погляду походження в ЗЗСО.
39. . Вивчення лексикографії в ЗЗСО.
40. Особливості вивчення фразеологічних одиниць у школі.

Написання реферату на запропоновану тему передбачає, щоб студент самостійно підібрав та опрацював основну та додаткову літературу з обраної теми, продемонстрував уміння користуватися Інтернет-ресурсами, умів критично аналізувати опрацьовані джерела, логічно і послідовно викладати матеріал, усебічно розкривати передбачені планом питання, мати власний погляд на складні проблеми лінгвістики, які не знайшли однозначного висвітлення в лінгвістичній науці, ілюструвати теоретичні положення широким фактичним матеріалом, публічно виголошувати опрацьований науковий матеріал, давати аргументовані відповіді на поставлені запитання, своєчасно виконати роботу і відповідно до вимог її оформити.

Структура дослідження

Титульний аркуш

Повинен містити найбільш суттєві для ідентифікації роботи вихідні відомості.

Зразок:

Міністерство освіти і науки України

Факультет філології та журналістики

Кафедра української мови та лінгводидактики

Назва дослідження

Прізвище, ім'я, по батькові студента,
шифр академічної групи, де навчається студент

Прізвище, ім'я, по батькові,
науковий ступінь, вчене звання наукового керівника

Місто – рік

Титульний аркуш є першою сторінкою дослідження. Його включають до загальної нумерації сторінок, проте на титульному аркуші номер сторінки не ставлять.

Анотація та ключові слова

Анотація – коротка характеристика тематичного змісту дослідження. Обсяг – 300–500 знаків.

Сукупність ключових слів повинна відображати основний зміст дослідження. Загальна кількість ключових слів – відп'ятидо десяти.

Аркуш, на якому розташована анотація та ключові слова, є другою сторінкою дослідження. Її включають до загальної нумерації сторінок, проте на аркуші, де розміщено анотацію та ключові слова, номер сторінки не ставлять.

Зміст

Зміст повинен містити найменування та номери початкових сторінок усіх структурних частин: вступу, усіх розділів основної

частини, висновків, списку використаної літератури, додатків (якщо необхідно). Нумерацію сторінок подають арабськими цифрами без знака №. у правому верхньому кутку.

Вступ

Розкриває зміст наукової проблеми та її значущість. Потрібно обґрунтувати необхідність проведення дослідження, його актуальність, сформулювати мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження, схарактеризувати використані в дослідженні методи, обґрунтувати теоретичну та практичну цінність праці, вказати, де було оприлюднено її результати.

Основна частина

Складається з розділів та підрозділів, у яких стисло, логічно і аргументовано викладено зміст і результати проведеного дослідження. У процесі написання основної частини праці студент обов'язково повинен робити покликання на авторів і джерела, з яких запозичив матеріал або окремі положення.

Кожний розділ розпочинається з нової сторінки.

Висновки

Викласти найбільш важливі наукові та (чи) практичні результати проведеного дослідження. Важливо висловити власну думку щодо основних положень досліджуваної теми, аргументувати свою позицію.

Список використаної літератури необхідно укласти в алфавітному порядку з дотриманням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.

Додатки (за необхідності).

Вимоги до оформлення реферату

Обсяг – 20–25 друкованих сторінок, формат А4, відстань між рядками – 1,5, кегль – 14, шрифт – TimesNewRoman, поля: ліворуч, угорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см, абзац – 1,25 см

Вимоги до оформлення комп'ютерних презентацій

Вимоги до структури комп'ютерної презентації: презентацію слід починати з титульного слайду; матеріали розміщувати в хронологічній або логічній послідовності; кожен слайд повинен містити заголовок, що описує основну ідею вмісту цього слайду.

Вимоги до обсягу та оформлення тексту в комп'ютерній презентації: на слайді варто розміщувати не більше 6–8 рядків, по 6–8 слів в рядку; текст повинен складатися з простих речень та бажано коротких слів; достатній розмір символів тексту, не менше ніж 24 пт.

Вимоги до графічних об'єктів слайдів: важливо, щоб кількість зображень не переобтяжувала сприйняття вмісту слайду; на зображеннях повинні добре розрізнятися деталі; варто на одному слайді розміщувати зображення лише одного типу: або фотографії, або мальовані зображення; навколо об'єктів слайду залишати поля (бажано однакової ширини).

Вимоги до загального оформлення слайдів комп'ютерної презентації: слайди бажано оформлювати в одному стилі; в кольоровій гаммі презентації використовувати не більше ніж

2–3 кольори та 2–3 їх відтінки; для демонстрації на екрані монітора фон повинен бути в темних відтінках, а для демонстрації з використанням проєктора колір тла має бути світлим; не використовувати фотографії як фон слайдів; колір тексту має бути контрастним до кольору тла.

З особливостями створення презентацій докладніше можна ознайомитися за джерелом: <https://naurok.com.ua/etapi-stvorenniya-prezentaci-ta-vimogi-do-oformlennya-315227.html>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Активна лєксика — це широко вживані загальнозрозумілі слова, якими послуговуються всі мовці, і які становлять основу словникового складу мови. Ця лексика охоплює споконвічно українські та іншомовні слова, серед яких є і терміни, що вживають люди певних професій.

Акустичний мєтод дослідження звуків — виявляється у їх звучанні, завдяки якому мовлення може передаватися і сприйматися. Зважаючи на фізичну природу звуку, його визначають як коливання пружного середовища (повітря).

Акцентолógія (від лат. *accentus* – наголос і грец. *λόγος* — слово, вчення) — розділ *мовознавства*, що вивчає акцентні (просодичні) засоби мови. Термін уперше вжив рос. учений Р. Брандт.

Алофóн (варіант, відтінок) (від грец. *ἄλλος*- інший і *φωνή* - звук) — варіант *фонем*, її конкретна реалізація, у якій вона виступає у певній фонологічній позиції. Варіанти фонем відрізняються один від одного фонетичною ознакою, а не функцією.

Анатомо-фізіологíчний аспєкт вівчення звуків (біологічний) включає репродуктивний компонент (творення звуків апаратом мовлення) і перцептивний компонент (сприймання звуків слуховим апаратом).

Антитє́за (грец. *ἀντίθεσις* - протиставлення) — *фігура мови*, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх позначень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування контрастних понять у межах певного цілого і т. ін.).

Антóніми (від грец. *ἀντι...* — префікс, що означає протилежність, протидію, і *ὄνομα* — ім'я, назва) — слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні

конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями. Антонімія найповніше і найвиразніше виявляється в *лексичі*.

Антономазія (грец. ἀντονομασία, від ἀντί... — префікс, що тут означає заміну, і ὀνομασία — назва, найменування), антономасія — *троп*, що полягає в заміні прямої *назви* особи іншою:

1) загальної — *власною назвою* з міфології, історії, л-ри тощо на основі певних асоціацій метафоричного характеру (*крес* зам. багатій, *Мафусаїл* зам. довгожитель, *донжуан* зам. зальотник, залицяльник), така А. відрізняється від *деонімізації* — явища нетропеїчного характеру; навпаки, власної — загальною назвою на основі асоціацій переважно метонімічного характеру (*Каменяр* — І. Франко);

2) описовим найменуванням особи (батько укр. історії — М. Грушевський). А. є різновидом *перифраза*.

Арготізми (фр. argot — жебрацтво) — умовна говірка, що використовується певною групою (за будь-якою ознакою) людей, щоб запобігти розумінню їхніх розмов людьми з-поза групи. Як правило, малозрозумілі або й зовсім незрозумілі для решти суспільства.

Артикуляція (лат. articulatio — розчленування, від articulare — розчленовувати, чітко вимовляти) — робота *органів мовлення* у процесі мовотворення. Утворенню кожного звуку відповідають певні положення органів мовлення і їхні рухи. Розрізняють *голосні звуки* (вокали) і *приголосні звуки* (консонанти).

Архаїзм (від грец. ἀρχαῖος — стародавній) — мовна одиниця, що на даному етапі є застарілою в мові або зовсім вийшла із загального вжитку.

Асиміляція (лат. assimilatio - уподібнення) — вид *комбінаторних змін звуків*: артикуляційне уподібнення звуків один одному в межах слова або словосполучення.

Аспéкти дослідження на́голосу:

- *описова А.* — досліджує фонетичні, фонологічні й граматичні властивості просодичних засобів;
- *теоретична А.* — вивчає системні відношення просодичних засобів, їхні мовні функції;
- *історична А.* — досліджує історію наголосу в певній мові;
- *порівняльно-історична А.* — досліджує історичні зміни наголосу в групі споріднених мов.

Багатозна́чність (від грец. πολύς — численний і σῆμα — знак), багатозначність, полісемантизм — наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення.

Виробні́чо-техні́чна терміноло́гія (від лат. terminus — «кінець, межа» і гр. λογία — «наука, вчення») — це термінолексика, яка пов'язана з окремими галузями техніки, виробництва, промисловості.

Ві́тримка (експози́ція) — вимова звуку зі збереженням відповідного положення органів.

Вла́сне украї́нська ле́ксика — це слова, які виникли в українській мові надзвичайно давно, з появою тих понять, які вони позначають. До споконвічної лексики належать слова, що позначають лічбу, назви місяців, дії, частини тіла, спорідненість, членів сім'ї, психічні стани, якості людини, предмети, продукти, тварин тощо.

Вокалі́зм (від лат. vocalis — голосний звук) — система голосних фонем мови або діалекту напевному етапі їхнього розвитку. В сучасній укр. літ. мові систему В. утворюють 6 *голосних фонем*: [i], [e], [u], [o], [a]. Ця система сформувалася внаслідок тривалого істор. розвитку в напрямі поступового скорочення кількості фонем і в послабленні їхньої розрізнявальної функції.

Вульга́різм (від лат. vulgaris — звичайний, простий) — грубі, брутально-лайливі слова або звороти, ужиті в літ. мові. Входять до різних *арго*, в художній літературі вживаються для реалістичного

відтворення усного мовлення персонажів, а також для посилення експресії, яскравішої емоційної (здебільшого негативної) характеристики осіб чи явищ, вираження різко осудливого ставлення до них (напр., до ворогів), іноді для надання мові твору побутового колориту.

Гаплогія (від грец. ἀπλός — простий і λόγος - слово, мова) — різновид *дієрези*, спрощення морфемного або звукового складу слова внаслідок випадіння одного з двох сусідніх однакових чи подібних складів або окремих звуків під дією *дисиміляції*.

Глоткові звуки (фарингальні) приголосні творяться в результаті зближення кореня язика із задньою стінкою глотки, в українській мові 1 глотковий приголосний - [ɣ].

Глухі звуки — звуки, які складаються тільки з шуму, а голос в їх творенні взагалі відсутній, глухих звуків в українській мові 12 : [п][т][т'][с][с'] [ц] [ц'] [ш] [ч][к] [х] [ф].

Голосні звуки — звуки мови, що утворюються при вільному проходженні видихуваного повітря через ротову порожнину, тобто мають вільну артикуляцію. У гортані внаслідок ритмічного коливання напружених зв'язок утворюється голос певного тону.

Губні звуки творяться в результаті зближення нижньої губи з верхньою або верхніми зубами, їх є 5: [б][п][в][м][ф].

Дзвінкі звуки — звуки, в яких шум переважає над голосом, їх 11: [б][д][д'][з][з'][дз][дз'][ж][дж][Г][Г].

Дисиміляція (лат. dissimilatio — розподібнення) — один з видів комбінаторних змін звуків: розподібнення приголосних у межах слова. Розрізняють регресивну Д. (зміну звука під впливом наступного) і прогресивну (зміну звука під впливом попереднього).

Дистрибуція (англ. distribution – розподіл, розповсюдження, від лат. distributio — поділ, розподіл) — узагальнена сукупність усіх оточень, у яких зустрічається *одиниця мови* — *фонема, морфема, слово* і т. д., на відміну від оточень, у яких вона зустрічатися не може.

Диференційна ознака фонéми, дистинктивна ознака, розрізнявальна ознака — ознака, яку використовують для розрізнявання звукових одиниць (напр., фонeми). Поняття «диференційна» у фонологію ввів М. Трубецькой.

Діалекти́зм (від грец. διάλεκτος - наріччя,говір) — позанормативний елемент літ. мови, що має виражену діалектну віднесеність. Д. віддзеркалюють процес адаптації літ. мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови чи регіональних варіантів літ. мови.

Дієрeза (грец. διαίρεσις — розділення) — втрата звука чи складу у мовленнєвому потоці.

Дрижачі зву́ки творяться в результаті вібрування кінчика язика до переднього піднебіння, таких приголосних 2: [p]/[p'].

Дублeтний (подвійний) на́голос у словниковому складі СУЛМ мають чимало слів.

Екскурсія (від лат. excursio «вибігання, вилазка»), або приступ — одна з фаз артикуляції; початковий рух органів мовлення, підготовка органів мовлення до вимови звука.

Емоційно-експресивна лексика — це стилістично забарвлені лексеми, які характеризуються наявністю в них додаткового конотативного значення, певних емоційних відтінків.

Епентeза (грец. ἐπένυεσις — вставка) — поява неетимологічного звука між двома іншими для полегшення переходу між артикуляціями різних звуків (один з видів комбінаторних змін звуків).

Етимологічний словні́к — словник, який містить основні відомості про етимологію слів однієї мови чи групи або сім'ї споріднених мов.

Жаргоні́зми (франц. jargon, первісно — пташина мова, цвірінькання, незрозуміла мова, від гал-ло-роман. garrirе — базікати)

— один з різновидів соціальних діалектів, що відрізняється від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови.

Запозічена лексика (запозічені слова) — іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. З. с. не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спец. словниках, З. с. подаються у загальних словниках разом з питомою лексикою.

Застаріла лєксика (застарілі слова) — слова, а також їхні окремі значення та номінативні словосполучення, що на даному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку.

Зі́мкнені зву́ки — приголосні звуки, при творенні яких активний і пасивний органи мовлення утворюють зімкнення, яке проривається під натиском видихуваного повітря: [б], [б'], [п], [п'], [д],[д'], [т], [ті, [г], [г'], [к], [к'].

Ідентифікаційна функція фонéми: із суцільного потоку мовлення людина розпізнає окремі звуки, а завдяки цьому й окремі слова.

Історі́зми — див. Застарілі слова.

Історі́чні чергува́ння, морфологічні чергування, традиційні чергування — звукові чергування, зумовлені історичними причинами, відсутніми в сучасній мові. Є наслідком фонетичних змін, що відбувалися у давніші часи.

Консонанти́зм (від лат. consonans (consonantis) — приголосний звук) — система приголосних фонем у мові або діалекті на певному етапі їхнього розвитку. В сучасній укр. літ. мові систему К. утворюють 32 приголосні фонemi: твердiй напiвпом'якшенi в позицiї перед наступним голосним переднього ряду [i] (губнi [б], [в], [м],[п], [ф], задньогозиковi [к], [х], фарингальний [г] та проривний [г], шиплячi [ж], [ш], [дж], [ч], парнi за твердiстю — м'якiстю фонemi [д] — [д'],[т]

– [т'], [з] – [з'], [с] – [с'], [ц] – [ц'], [л] – [л'], [н] – [н'], [р] – [р']; [ж] – [дж] – [дж], [ж'], [ч] — [ч'], [ш] — [ш']; завжди палатальна приголосна фонема [j].

Конститутівна функція фонэми: фонэми є тим матеріалом, з допомогою якого творяться одиниці вищих рівнів.

Конфесійна лéксика (від лат. confessio - визнання) — стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Це стиль перекладної культової (Біблія, житія, апокрифи тощо) й оригінальної (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви, складені священнослужителями укр. церкви) л-ри.

Ко́артикуляція у загальному розумінні стосується ситуації, коли на концептуально ізольований звук мовлення впливає і стає більш схожим на попередній або наступний звук мови.

Крилаті ви́слови — див. Крилаті слова.

Крилаті слова́, крилаті ви́слови — сталі словесні формули (влучні вислови, звороти мови окр. слова). Це — висловлювання видатних осіб, цитати з літ. творів, які набули узагальненого змісту, назви історичних та міфологічних подій, що набули переносного значення, власні імена історичних, міфологічних та літературних персонажів, які стали символічними, та ін. Вони зберігають більш чи менш прозорий зв'язок із літ. або конкретним історичним першоджерелом виникнення і мають велику популярність серед мовців.

Лабіалі́зовані зву́ки — ті звуки, які супроводяться Л., напр.: суд, жуйка. В укр. мові лабіалізованими є голосні заднього ряду о, у.

Лексикогра́фія (від грец. λεξιγραφία - словник і γραφω — пишу), словникарство — розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад.

Лексиколо́гія (від грец. λεξιλογος - словесний, словниковий і λογος — слово, вчення) — розділ мовознавства, що вивчає слово як основну

одиницю мови і словниковий склад мови — лексику. Лексикологічні дослідження ведуться в аспекті теорії слова, у семант., стиліст., функц., істор., етимол., соціолінгв. та ін. аспектах.

Лексичне значення слова — конкр.-індивід. зміст слова, який являє собою відображення або тільки вираження (в різних типах слів) та фіксацію в свідомості позначуваного словом елемента дійсності і є закріпленим за формою слова (відповідним звуковим комплексом), унаслідок чого стає можливою його реалізація як явища мови, а не тільки свідомості.

Лінгвістичний аспект вивчення звуків розглядає функції звуків у мові. Функціональний аспект у вивченні звуків є найважливішим. Для того щоб вивчити функції звуків, їх необхідно зіставити і протиставити в конкретних словах.

М'які (палатальні) звуки [ð'] [m'] [z'] [c'] [ɟ'] [dʒ'] [n'] [p'] [l'] утворюють пари за твердістю / м'якістю.

Метатеза (від грец. μεταθεσις — переміщення, переставлення) — заміна в слові менш зручних для вимови поєднань звуків зручнішими (як один з виявів комбінаторних змін звуків), а також внаслідок «народної етимології».

Метафора (грец. μεταφορά, букв. — перенесення) —

а) семант. процес, при якому форма мов. одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця;

б) похідне значення мов. одиниці, утворене таким чином.

Метонімія (грец. μετωνυμία, букв. — перейменування) —

а) семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та ін. характеру) при відображенні в свідомості мовця;

б) похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином.

Модифікації фонем — видозміни, пов'язані з частковими змінами фонем в мовному потоці, унаслідок чого вона набуває того чи іншого відтінку, проте не втрачає своєї фонематичної належності (тобто залишається тією самою фонемою).

Морфонологія — розділ мовознавства, що сформувався на перетині морфології та фонології і вивчає закономірності функціонування морфологічно зумовлених фонол. засобів. Об'єктом М. є варіювання морфем і парадигматика їх аломорфів, зокрема:

- 1) фонемна структура морфем;
- 2) комбінаторні зміни звуків, яким підлягають морфемі в окр. морфемосполуках;
- 3) звукові чергування, що виконують морфол. функцію.

Напівм'якіми (напівпалаталізованими) звуками можуть бути б, п, в, м, ф, ш, ж, ч, г, к, х, ґ, коли після них стоять букви і, я, ю, є; — сонорні, глухі, дзвінкі; — шиплячі (ж, ч, ш, дж), свистячі (с, з, дз), губні (б, п, в, м, ф), зубні (д, т, з, с, ц, н, дз, дж), язикові.

Наукова термінологія — сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що обслуговують сферу наукової та дослідницької діяльності. Наукова термінологія включає широку гамму українських слів, а також містить багато слів іншомовного походження.

Недиференційні, або інтегральні ознаки фонем - (від лат. *integralis* "нероздільно пов'язаний з цілістю") — ознаки фонем, які не розрізняють значень слів чи морфем. Без інтегральних ознак фонема може обійтися, але без них не може існувати звук, у якому ця фонема втілюється.

Нелабіалізовані (неогублені) звуки — голосні звуки, в творенні яких не беруть участі губи: [і], [и], [е], [а].

Неологізм (від грец. νέος — новий і λόγος - слово) — слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку (загальномовні Н.) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, Н.: пор. *Оказіоналізм*).

Однозначність (від грец. *μόνοσημία* — «однозначність») — наявність у мовній одиниці (слові, фраземі, граматичній формі, синтаксичній конструкції) одного значення.

Оксиморон, оксюморон (грец. *ὀξύμωρον*, букв. — дотепно-безглузде, від *ὀξύς* — гострий *μωρός* — нерозумний) — *фігура мови*, що полягає у спеціально заданому поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи. В основі О. часто лежить поєднання двох антонімів.

Омóніми (грец. *ὀμώνυμος* — однойменний, від *ὅμος* — однаковий і *ὄνομα*, *ὄνομα* — ім'я, назва) — слова або їхні окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від *полісемії*).

Орфографічний складопóділ — реальна чи потенційна межа між складами.

Орфографічний словні́к, правописний словник — словник, в якому в алфавітному порядку дано перелік нормативного написання слів та їх окремих форм відповідно до чинного правопису. О. с. належать до найпоширеніших лексикографічних посібників, оскільки вони безпосередньо використовуються в навчальному процесі й повсякденній практиці.

Орфоепі́чні нóрми — це правила вимови голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у словах, словосполученнях і реченнях, правила вимови окремих граматичних форм, особливості вимови іншомовних слів, норми наголошування та інтонації.

Орфоепі́чний словні́к — словник, в якому зафіксовані норми літературної вимови біля кожного з реєстрових слів, поданих в алфавітному порядку. Транскрипція застосовується у всіх випадках, коли треба передати вимову, відмінну від написання.

Орфо́нія (грец. ὀρθοέπεια – правильність мови, від ὀρθός— правильний і ἔπος — мова, мовлення, слово) — 1. Сукупність вимовних норм *літературної мови*, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у *мовному потоці*, наголошування слів і такі суперсегментні фонетичні явища, як інтонування фрази, *ритмомелодика*. 2. Розділ *мовознавства*, що вивчає норми літературної вимови.

Основний на́голос — наголос, який у всіх формах слова припадає на той самий склад: *фа́брика, фа́брику, фа́брикам*.

Паро́німи (від грец. παρά - біля, поруч і ὀνομα, ὄνομα — ім'я, назва) — слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними формою, внаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обіграватися зі стилістичною настановою.

Паронома́зія (від грец. παρονομασία, від παρά - біля і ὀνομάζω — називаю) — різновид *гри слів, фігура мови*, що полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістичною настановою.

Пасі́вна лéксика — слова, які вийшли або виходять з активного вжитку, а також нові слова, нещодавно створені чи запозичені з інших мов — неологізми.

Перекладний словні́к — словник, у якому до реєстрових слів однієї мови даються відповідники іншою мовою, тобто заголовні слова вихідної мови перекладаються лексичними засобами другої мови. П. с. поділяються на загальномовні, або філологічні, та спеціальні.

Перенóсне значення слова́ — похідне, вторинне значення мовної одиниці, що розвивається з прямого, вихідного значення і робить її полісемічною.

Перифра́з, перифраза, парафраз, парафраза (грец. περίφρασις, περίφρασις — описовий вислів, зворот) —

1. У словотворенні — еквівалентне слову аналітичне висловлювання, що служить для встановлення семантики похідного слова.

2. У стилістиці — слова, усталені словосполучення (зрідка — речення), що є образно-переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо; один з видів тропів.

Пито́ма ле́ксика — слова, які виникли в українській мові надзвичайно давно, з появою тих понять, які вони позначають.

Побі́чний на́голос — додатковий наголос у багатоскладовому слові.

Подво́єння при́голосних, що передається на письмі двома однаковими літерами, *найчастіше виникає* при збігу кінцевих і початкових літер різних частин слова:

1) префікса і кореня: *оббі́гти, роззбро́єння, безза́хисний*;

2) префікса і префікса: *возз'є́днання*;

3) кореня або основи, що закінчується на Н, і суфікса, що починається на Н: *осі́нній, письме́нник*;

4) основи дієслова минулого часу, що закінчується на С і частки -СЯ: *розрі́сся, тря́сся*;

5) подвоєння є також у наголошених прикметникових суфіксах – ЕНН- і –АНН-: *здорове́нний, нездола́нний* (але *шале́ний, свяще́ник*).

Подов́ження — явище, притаманне українській мові (на відміну від багатьох інших). Подовжуються приголосні Д, Т, З, С, Ц, Л, Н, Ж, Ч, Ш, якщо вони стоять між двома голосними:

1) в іменниках середнього роду: *зна́ряддя, ко́лосся, зна́ння*; але в назвах малих істот подовження немає: *гу́ся, каче́ня, теле́я*;

2) в орудному відмінку однини іменників III відміни: *сі́ль – сі́ллю, ті́нь – ті́нню, ні́ч – ні́ччю*;

3) у прислівниках перед Я, Ю: *зра́ння, на́вмання, спросо́ння, по́підвіконню, по́підтинню*;

4) у словах *І́лля, суддя́, стаття́, рі́лля*;

5) у дієсловах *ллю́, ллє́ш, ллє́мо, ви́ллю, на́ллю* тощо.

Пом'я́кшені (палаталі́зовані) зімкнені глухий [т'] і дзвінкий [д'] — основні алофони відповідних фонем. На відміну від твердих [т],

[д], артикуляція палаталізованих [т'], [д'] ускладнюється додатковою і-подібною артикуляцією.

При́голосні зву́ки — звуки мови, основою яких є *шуми*, що виникають унаслідок проходження видихуваного струменя повітря через певну перепону, утворювану *органами мовлення*.

При́казки — стійкий вислів здебільшого фольклорного походження, який образно розкриває певне явище насамперед з погляду його емоційно-експресивної оцінки. П., на відміну від *прислів'їв*, висловлюють незавершену думку, є частиною судження, що має форму незамкненого кліше.

Прислѐв'я — стійкий вислів переважно фольклорного походження, в якому зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних подій і явищ. П., на відміну від *приказок*, — це самостійні судження, інтонаційно й граматично оформлені як прості («Дружній череді і вовк не страшний») або складні («Біда тому воліві, котрого корова коле») речення. Найчастіше П. виникають унаслідок спостережень за певними часто повторюваними подіями та явищами і виділення в них характерного й особливого.

Просторі́чна лѐксика — слова, що знаходяться за межами літературної мови. Вони експресивно забарвлені, але, на відміну від звичайних розмовних слів, мають відтінок спрощеності, зниженості, грубості, напр.: верзти, варнякати, пертися, дурепа, морда, пика, пузо, хамло. Просторічна лексика *вживається* в розмовному мовленні. Її не можна використовувати у сфері ділового, офіційного спілкування. Вона іноді використовується в художній літературі для мовленнєвої характеристики персонажів, які не зовсім володіють нормами літературної мови.

Протѐза (грец. πρῶτες - виставлення) — неетимологічний приголосний, який приєднується до початкового голосного у слові. П. виникла як засіб усунення міжслівного збігу голосних.

Професіоналі́зм [від лат. professio (professionis) — офіційно зазначене заняття, спеціальність] — слово або вислів, притаманні мові певної професійної групи. Звичайно П. називають емоційно

забарвлені елементи, що виступають як розмовні синоніми-еквіваленти до стилістично індивідуальної професійної номенклатури числів-термінів і часто виходять за межі літературної норми.

Пряме значення слова — це його основне лексичне значення. Найчастіше пряме значення є первинним, тобто тим, що вперше стало назвою.

Рекурсія (від лат. *recursus* — повернення) або відступ у фонетиці — кінцева фаза у процесі артикуляції звуку мови, наступна після екскурсії (приступу) і витримки. Під час рекурсії *органи мовлення* переходять у положення, необхідне для творення наступного звуку, або ж у нейтральне положення.

Свистячі звуки — приголосні звуки за слуховим сприйманням: з, з', ц, ц', с, с', дз, дз'.

Синекдоха (грец. *συνεχδοχή*, букв. — співвіднесення, співрозуміння) — вид *метонімії*, що ґрунтується на суміжності кількісного характеру при відношеннях між цілим або взагалі чимось більшим і його частиною або взагалі чимось меншим, між певною сукупністю та її окремим елементом.

Синоніми (грец. *συνώνυμα*, від *συνώνυμος* — однойменний) — слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій форм. відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних і граматичних характеристиках та в сполучуваності).

Система мови — множинність елементів будь-якої природної мови, які перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну єдність і цілісність.

Склад — фонетичне слово або його частина, що складається з голосного, до якого можуть долучатися один або кілька приголосних.

Складопóділ — визначення межі складу та кількості складів у слові.

Словó-сїмвол — умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття. В українських піснях наявні традиційні уснопоетичні *народні символи*: сонце, місяць, зіроньки, човен, терен, верба, весна та ін.

Словні́к анто́німів — словник, який містить перелік антонімів - слів з протилежним значенням: верх - низ, друг - ворог, день - ніч і т.п. Кожен антонім отримує коротку смислову характеристику. Антонімічні протиставлення зазвичай ілюструються прикладами з творів художньої літератури. Словники служать практичним цілям і є посібником при вивченні системи антонімів тієї чи іншої мови.

Словні́к іншомóвних слів — словник, який дає пояснення й етимологічну довідку щодо часто вживаних слів і термінів іншомовного походження, які ввійшли до лексичного складу літературної мови, — процес мовного запозичення.

Словні́к мóви письменників — словник, що подає лексико-фразеологічний перелік, пояснення та кількість слів, що їх уживав письменник (у всій творчості або в одному з творів). Словники мови письменників фіксують слова і звороти з художніх текстів із тими значеннями, у яких вони використані автором, фіксуються всі форми кожного слова, скільки разів яка форма вжита і де. Такі словники називають *конкордансами* (від лат. *concordans* «той, що узгоджується»).

Словні́к омо́німів — зібрання лексичних та лексико-граматичних *омонімічних* лексем.

Словні́к сино́німів — це лексикографічний довідник, що дає змогу підшукувати синоніми слів та приклади застосування синонімів.

Словні́к — 1. Словниковий склад мови, лексика. 2. Довідкове зібрання у вигляді книги(тепер і в комп'ютерному варіанті) слів, а

також інших мовних одиниць з інформацією про їхнє значення, вживання, будову, походження тощо чи з перекладом їх на ін. мову (мовні, або лінгвістичні, філологічні, С.) або про поняття та предмети, що ними позначаються (енциклопедичні С). Теорією і практикою створення С. займається лексикографія.

Сло́во — найменша самостійна і вільновідтворювана в мовленні відокремленооформлена значеннєва *одиниця мови*, яка співвідноситься з пізнанням і вичленуванням окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента — його називання, вказування на нього або його вираження. С. — основна одиниця *лексики* і центр, структурно-семантична одиниця мови в цілому, оскільки різними своїми аспектами воно входить до різних структур, рівнів мови.

Соматичні (артикуляційні) методи дослідження звуків — це передусім палатографування, фото- і кінозйомка, рентгенографування та інші.

Сонорні звуки — звуки, в яких голос переважає над шумом, їх 9: [в][й][р][р'] [м][н][н'] [л][л'].

Спрощення, опрощення — один з видів історичних змін морфемної будови слова: стирання меж між морфемами і, відповідно, втрата морфемного поділу основи або слова в цілому, внаслідок чого вони стають нерозкладними, непохідними (з погляду синхронії мови), а основа дорівнює кореню.

Спрощення у групах приголосних — втрата одного із звуків у групах приголосних, що виникли внаслідок занепаду слабких редукованих [ъ] і [ѣ].

Старослов'янiзми — лексичні, фонетичні, фразеологічні запозичення зі старослов'янської мови.

Стилістично забарвлена лeксика — співвідноситься з одним або кількома функціональними стилями мови.

Стилістично нейтральна лékсика (міжстильова) — вживається у всіх стилях мови.

Тéрмін (лат. terminus — рубіж, межа) — слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Основними ознаками Т. є: системність; наявність дефініції; тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі (операція— в медицині, військ, та банків, справах); стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність.

Термінологі́чний словні́к — різновид лінгвістичного словника, в якому подано термінологію галузі (чи кількох галузей) знань.

Терміно́система — це система термінів у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію.

Техні́чні пра́вила перенóсу:

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що до них належать: *Т. Г. Шевчénко* (а не *Т. Г. // Шевчénко*), *гр. Іванénко* (а не *гр. // Іванénко*), *акад. (доц., проф.) Гончарénко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончарénко*), *п. Гнатію́к* (а не *п. // Гнатію́к*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарáс Григóрович Шевчénко* й *Тарáс // Григóрович Шевчénко*, *академік // Агата́нгел Крiмський* і т. ин.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *1917 р.* (а не *1917 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

Примітка. Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити: *1917 // рік*, *150 // гекта́рів* і т. ин.

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ин.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення типу *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ин.*, *та ин.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Типи наголосу. В українській мові наголос вільний, рухомий. Залежно від того, який акустичний параметр визначає наголос, відповідно виділяють:

- силовий (динамічний, експіраторний) наголос;
- музичний (тоновий, мелодичний) наголос;
- кількісний (квантитативний) наголос.

Типи словників. Існують такі види словників, як діалектні, зворотні, історичні (різновид тлумачного словника), ономастичні, орфоепічні, орфографічні та перекладні словники, а також етимологічний словник.

Тлумачні словники — словник, що подає лексико-фразеологічний склад мови з поясненням значення, граматичних та стилістичних особливостей уживання реєстрових одиниць.

Фізичний аспект вивчення звуків — виявляється в звучанні звука, завдяки якому мовлення може передаватися і сприйматися.

Фонема (грец. φώνημα - звук, голос) — найменша неподільна одиниця мови, протиставлена всім іншим фонемам у системі мови. Служить для творення і розрізнення слів та їхніх форм, здатна мати самостійне значення.

Фонематична транскрипція — спосіб запису живого мовлення з метою передавання тільки фонемного складу слів без відтінків, зумовлених різними фонетичними умовами.

Фонетика (грец. φωνητικός — звуковий, голосовий) — 1) звукова будова мови;

2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови.

Фонетична транскрипція (також відома як фонетичне письмо або фонетична нотація) — це наочне зображення мовних звуків (або фонів) за допомогою знаків.

Фонетичні чергування — постійна і закономірна зміна їх у коренях і афіксах етимологічно споріднених слів та форм. *Наприклад:* стіл — столи, нести — носити, плести — заплітати, могли — помагати.

Фонологія (від грец. φωνή — звук, голос λόγος — слово, вчення) — 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові — як фонemi; 2) фонологічний рівень мовної структури.

Фразеологізм (від *фраза* і грец. λόγος - слово), фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема — нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичних рівнів.

Фразеологічні єдності — семантично неподільні фразеологічні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів. Значення фразеологічної єдності виникає внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення.

Фразеологічні зрощення — абсолютно неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у значенні яких «немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів»: *бити байдики, точити ляди, собаку з'їсти (на чому), пиши пропало, чорта з два, сон в руку.*

Фразеологічний словник, словник фразеологізмів — словник, що подає фразеологічні одиниці (ФО) в алфавітному порядку або за темами (ідеографічний тип).

Фразеологічні сполучення — ходові формули, що приховують у собі метафору, мають досить прозору внутрішню форму (*прибитий горем, голуба кров, Хома невірний*).

Фразеоло́гія (грец. φράσις — спосіб висловлення, стиль, зворот і λόγος — слово, вчення) — 1) розділ *мовознавства*, що вивчає фразеологічну систему мови в її сучасному функціонуванні та з погляду історичного розвитку; 2) сукупність характерних засобів вираження думки, притаманних певній соціальній групі, окремому авторові, літературно-публіцистичному напрямові, діалекту чи групі говорів; 3) сукупність фразеологізмів тієї чи тієї мови.

Функції наголосу:

• *Видільна* — наголос виділяє склад в межах слова, синтагми, фрази.

• *Конститутивна* — наголос організовує послідовність складів, об'єднуючи їх в єдине ціле й остаточно надаючи цій єдності рис слова.

• *Змісто- й форморозрізнявальна* — функція властива вільному наголосові й полягає в розрізненні значення слова: *за́пал-запа́л, ша́баш-шаба́ш, веро́ніка-Веро́ніка, ві́рок-ви́рок, на́голос-наго́лос*

Чергува́ння фонéм — парадигматичне відношення між одиницями одного рівня мови, що полягає в їхній здатності замінити одні одних у тому ж самому місці в структурі одиниці вищого рівня за певних синтагматичних або парадигматичних умов.

Шиплячі зву́ки — приголосні звуки, при артикуляції яких виникає специфічний шум. Артикулюються кінчиком язика, який утворює на альвеолах і вище щілину, значно ширшу, ніж при [з], [с]. Звук шипіння утворюється у передньому резонаторі між зубами, язиком, щоками й губами.

Шумні зву́ки — приголосні, що творяться за допомогою голосу й шуму. Залежно від наявності голосу, вони поділяються на дзвінкі й глухі. Дзвінкі і глухі (крім [ф]) утворюють акустичні пари. Сонорні звуки таких пар не мають.

Щілі́нні зву́ки творяться при зближенні мовних органів до вузької щілини, таких приголосних в українській мові 13: [в][ф][з][з'][с][с'][ж][ш] [ј][г][х][л][л'].

Язикові звуки поділяються на:

- *Передньоязикові приголосні* утворюються за допомогою передньої частини язика, яка контактує з верхніми зубами, альвеолами або твердим піднебінням. До них належать: [д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [ц], [ц'], [л], [л'], [н], [н'], [с], [з], [дз], [дз'], [ж], [ч], [ш], [дж].

- *Середньоязикові* приголосні творяться в результаті зближення середньої частини язика з середнім піднебінням, такий приголосний в українській мові 1 - [ј].

- *Задньоязикові* приголосні творяться в результаті зближення задньої частини язика із заднім піднебінням, їх в українській мові 3: [г][к][х].

- *Глоткові (фарингальні)* приголосні творяться в результаті зближення кореня язика із задньою стінкою глотки, в українській мові 1 глотковий приголосний - [ɣ].

Типові завдання для контрольних робіт

Зразки типових завдань для контрольної роботи подано з метою закріплення матеріалу із засвоєних тем, перевірки знань, умінь, навичок із фонетики, орфоєпії, лексикології, фразеології, правопису тощо. Запропоновано низку завдань, щоб можна було проконтролювати знання фонетичного, орфоєпічного, орфографічного, лексичного, фразеологічного, лексикографічного мовних рівнів; спонукати до роздумів над фактами усного та писемного мовлення; стимулювати до роботи зі словниками, посібниками, інтернет-джерелами; акцентувати увагу на складних випадках, які виникають у мовленнєвій практиці студентів-словесників, допомагають контролювати своє мовлення, а в майбутньому мовлення своїх учнів тощо.

1. Яку роль відіграє інтонація в усному мовленні вчителя?
2. Чи впливає мовлення педагога на формування мовленнєвого етикету учнів в ЗЗСО?
3. Поясніть у чому специфіка фонетичної компетентності?
4. Чи потрібно студентам-словесникам дотримуватися ортоєпічних норм? Чому?
5. Схарактеризуйте типові ортоєпічні помилки, що трапляються в мовленні вчителів?
6. Вкажіть на шляхи подолання ортоєпічних помилок?
7. Чи потрібно проводити самоконтроль над мовленням?
8. У чому сутність акцентуаційної компетентності педагога?
9. Схарактеризуйте типові відхилення від акцентуаційних норм та вкажіть на способи їхнього усунення.
10. Окресліть значення словників наголосів у професійній діяльності вчителя.
11. Схарактеризуйте вплив динаміки лексичної норми на лексичну компетентність вчителя-словесника.

12. Які типові лексичні помилки трапляються в мовленні ваших однокласників?

13. Який вплив мають новітні запозичення на характер лексичної норми?

14. Чи варто сучасній людині послуговуватися іншомовною лексикою у професійній діяльності? Чому?

15. Окресліть особливості вживання термінологічної лексики в вашій майбутній професії?

16. Схарактеризуйте поняття міжмовної омонімії та паронімії та окресліть її вплив на рівень лексичної компетентності вчителя.

17. Чи впливає багатство української лексики на лексичну компетентність учителя-лідера?

18. Які зміни відбулися в словниковому складі сучасної української літературної мови в кінці 20 на поч. 21ст.? Схарактеризуйте їх.

19. Чи має вплив актуалізація та пасивізація лексичного складу української мови на лексичну компетентність вчителя.

20. Вкажіть на сутність лексикографічної компетентності вчителя?

21. У чому специфіка формування фразеологічної компетентності вчителя.

22. Висловіть своє міркування стосовно фрази Ліни Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

23. Прокоментуйте подані висловлювання відомих людей: *«Мова тіла є дуже потужним інструментом. У нас була мова тіла до мови, і, очевидно, 80% того, що ви розумієте в бесіді, читається через тіло, а не слова»* (Дебора Булл); *«Невербальне спілкування формує соціальну мову, яка багато в чому багатша і більш фундаментальна, ніж наші слова»* (Леонард Млодінов). Чи погоджуєтеся ви з їхніми міркуваннями, аргументуйте свою відповідь.

24. Розкрийте значення прислів'їв: *Красне слово – золотий ключ; Говорити і не думати – це те саме, що стріляти і не влучати.*

25. Виразно прочитайте тексти, проаналізуйте їхні інтонаційні особливості, запишіть фонетичною транскрипцією, встановіть звуковий склад слів. Схарактеризуйте звуки за схемою: **голосні:** 1) за участю губ; 2) за ступенем підняття спинки язика; 3) за місцем артикуляції; **приголосні:** 1) за участю голосу і шуму; 2) за місцем артикуляції; 3) за способом артикуляції; 4) за акустичним враженням; 5) за твердістю і м'якістю: тверді, м'які (палаталізовані) і напівм'які (напівпалаталізовані):

Якщо ти маєш, що сказати, піднімися, щоб тебе побачили. Кажуть індійці. Коли ти маєш, що сказати, ти можеш і шептати. Кажуть скандинави. Якщо промовлене не змінює нас, навіщо порушувати тишу. Дивуються конфуціанці. Щоб тебе почули, говори коротко і тихо. Казали давні греки (М. Доцинець).

26. Дотримуючись чинних орфоепічних та акцентуаційних норм, прочитайте фрагменти текстів. Підкресліть слова, у яких вимова і правопис не збігаються. Поясніть орфограми та пунктограми.

Людський голос одне з дивовижних таїнств що ними сповнене наше буття тих багатих щедрот якими Природа обдарувала людину. Голос у кожного свій зі своїм тембром модуляціями обертонами напівтонами темпоритмом мелодикою своєю інтонацією манерою вимови своєю «голосогорамою» голос як наголошують дослідники це внутрішня часточка людської душі одна з найзагадковіших її характеристик. Голос можна змінювати підвищуючи чи понижуючи модифікувати звучання. Він може тремтіти зриватися його можна втратити. Голос як обличчя по ньому впізнаємо його носія коли не маємо з ним візуального контакту. Це щось живе рухливе змінне на противагу букві (О. Сербенська).

Сталий правопис і стала однакова (у межах можливого) вимова це цемент суспільства бо це ж найхарактерніші ознаки єдиної мови народу (О. Синявський).

...граматика нічого не приписує вона самовільно нічого не творить сама не укладає а тільки збирає все те що в мові є сортує розбирає звідкіля що взялося та куди належить словом із усього цього матеріалу що в мові є складає закони й більш нічого (В. Сімович).

А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни (Л. Костенко).

Долі не обирають... Її приймають – яка вона вже не є. А коли не приймають, тоді вона силоміць обирає нас (В. Стус).

Мені подобаються люди, що, як кажуть, “пруть буром”, тобто, мають свій норov. Ці люди – нещасливі в житті, зазнають усіляких страждань (щасливі – здебільшого безхребетні, ті, що, як покірне телятко, дві матки ссуть). У житті доводиться обирати: або цікаву муку або нецікаве щастя. Більшість, звичайно, обирає щастя, хай і нецікаве (точніше: вони воліють цікавого щастя, але здобувають украй нецікаве) (В. Стус).

27. Зазначені слова запишіть фонетичною транскрипцією. З’ясуйте, у яких словах звукові явища зумовили невідповідність між написанням і вимовою: *заквітчаний, як же, допоміг же, вогко, зсипати, ось де, звістка, перемога, дзвінок, Вітчизна, безшумний, живеться, з сіллю, на перехресті*. Запропонуйте свої приклади асимілятивних явищ.

28. Подані слова вимовляйте відповідно до орфоепічних норм: *цвіт, хоч би, дід, казка, лічба, кожух, зозуля, баротьба, ось де, ходжу, підданий, прийшов, світ, безпека, різнотрав’я, книжка*. З’ясуйте, які помилки допускають мовці, вимовляючи слова

29. Запропоновані слова розташуйте в алфавітному порядку: автобус, алергія, абзац, абстракція, абажур, абетка, авангард, асиміляція, байдужий, бюро, біженець, бігти, баритон, вітер, виступ, вабити, вступ, дзенькіт, буквений, барабан, бук, буква, буквар, букварик, гавкати, гавань, гадати, гавкання, гандж, танок, газ, галявина, гам, ганити, гомін, гантелі, газда, татунок, дідусь, дарунок, давній, далекий, давніший, далі, долина, ідея, їздити, ефір, Євген, Євгенія, Євгеній, єднання, жвавий, магазин, маленький, манірний, зваба, іграшка, націнка, начинка, обряд, йод, йорж, йотація, мило, майстер, параграф, патруль, пилка, рука, руно, трактор, літо, фактор, фуксія, футляр.

30. Поставте наголоси над словами, окремо випишіть слова з дублетними наголосами. За потреби користуйтеся словниками наголосів: але, усередині, адже, отаман, асиметрія, синонімія, кропива, скісний, статуя, сміючись, лате, старець, визвольний, алкоголь, вимога, випадок, кінчити, наопашки, алфавіт, наймит, гарбуз, легкий, багаторазовий, кілометр, корисний, дефіс, курятина, черговий, приказка, бюрократія, новий, монолог, квартал, колесо, котрий, кулінарія, вигода, безпринципний, болотистий, бородавка, босоніж, висіти, бюлетень, весняний, відомість, вітчим, дочка, діалог, добовий, довідник, одноліток, донька, змістовий, заставка, приятель, ненавидіти, жалюзі, подруга, вірші, віршовий, догмат, евфонія, перепад, експерт, єретик, забавка, завдання, запонка, обіцянка, перепис, оптовий, заробіток, сільськогосподарський, застібка, ремінь, ідемо, листопад, каталог, людський, перепустка, решето, переселенець, пересічний, разом, сантиметр, роздрібний, піала, проміжок, течія, текстовий, український, життєпис, псевдонім, різновид, русло, хаос, стовідсотковий, чорнослив, урочистий, уподобання, факсиміле, цінник, чорнозем, фаховий.

31. Запишіть на диктофон мовлення своїх рідних (мами, бабусі, дідуся та ін.). Проаналізуйте, які помилки трапляються в їхньому мовленні.

32. За потреби використовуючи тлумачний словник, розподіліть у дві колонки однозначні та багатозначні слова, з'ясуйте в чому специфіка тих і тих: *яблуна, іти, парубок, земля, займенник, епітет, урок, поле, корінь, груша, кедр, золотий, дівчина, льон, осока, сім, дієслово, чорнобривець, віник, бігти, дріжджі, чорний, летіти, суфікс, сорок, світ, стіл, однокласник, дід, буквар, лава, будинок, гавкати, гадати, галявина, гомін, свіжий, ідея, вигода, м'який.*

33. Чи трапляються в мовленні ваших друзів лексичні помилки? Якщо трапляються, то які?

34. За потреби замініть ненормативні слова та словосполучення на нормативні: *погляди співпадають, абсолютна більшість, вірна думка, боліти за справу, доказувати думку, вносити вклад, улюбий час, смачні блюда, в один голос, в поті лиця, у протилежність, у силу обставин, у січні місяці, у слідуючий раз, в усіх відношеннях, відношення до батьків, математичні відношення, коврове покриття, у цілому, губити час, приймати участь, , чергувати в столовій, бутила води, участковий лікар, даний випадок, даний документ, дивитися другими очима, дивитися на обставини, дивитися на подругу, для виду, для наглядності, невірний номер, договір вступає в силу. договоритися з конкурентами, друга сторона медалі, вірно кохати, другим разом, думки збігаються, жила площа, купити в розстрочку, нетерпеливий болільник, трапляються недоліки, за виключенням, завірити підпис, займати посаду, закон вступає в силу, заказний лист, зворотний адрес, байдуже відноситися, бігло ознайомитися зі змістом твору, заказний лист, перелік запитань, будьте добрі, здавати іспити, з оригіналом вірно, іменно це, кидатися у вічі, колеги по роботі, учбовий корпус, відкрити двері, навколишнє середовище, навколишнє довкілля. Доповніть ряд ненормативних словосполучень і замініть їх на нормативні.*

35. За потреби зрєдагуйте словосполучення: *дублювати двічі, окремі епізодичні явища, підйом угору, переважна більшість, моя*

автобіографія, більша половина учнів, попередній аванс, заслужувати на увагу, навколишнє довкілля, мати повний кворум. Запропонуйте приклади, що стосуються порушень логічності та точності висловлювань.

36. З'ясуйте, у яких словах і словосполученнях порушено норми лексичної сполучуваності. Виправте помилки. Доповніть ряд ненормативних словосполук і замініть їх нормативними.

Вірний присязі, вірний дружині, вірна відповідь, музикальна школа, музичні здібності, музична родина, особисте життя, особисті речі, особовий рахунок, буланий кінь, булатний меч, громадянська думка, громадянська війна, властивий для учнів, притаманний дітям, характерний таким підрозділам, багаточисленний загін, найбільш красивіший, щонайкрасивіший, якнайкрасивіший, найбільш красивий, навколишнє середовище, навколишнє довкілля, хворіти грипом, хворіти на сухоти, відкрити двері, відкрити Америку, лишній раз, по результатах даного півріччя, виключити світло, вимкнути електроенергію.

37. Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження: *арбітр, автентичний, ілюмінація, лаконічний, аналогія, кулінарія, специфіка, екстрений, фактор, коаліція, ексклюзивний, тенева, авангардний, портрет, дефект, інвестиції, культ, конкурс, гіпотеза* тощо. Доповніть ряд іншомовної лексики, запропонуйте українські відповідники.

38. Серед поданих пар слів виберіть пароніми, з'ясуйте їхні значення.

Світло – темно, адрес – адреса, ефектний – ефективний, таланити – щастити, голосний – голосовий, людяний – людний, світлий – темний, публікувати – видавати, мудрий – розумний, особовий – особистий, засновувати- організовувати, роздумувати – міркувати, музичний – музикальний, багатий – убогий, досвідчений – освічений, безвусий – літній, добрий – поганий, пам'ятка – пам'ятник, воєнний – військовий, день – ніч.

39. Яке значення має фразеологізм: *І крихти в рот не брав*. З довідки доберіть фразеологічні синоніми: *ні світ ні зоря; росинки в роті не мати; ні те ні се; живіт присох до спини; як води в рот набрав; ні пари з уст; каша в роті; давати гарбуза; в рот не візьмеш; аж шкура болить; облизати макогона; аж за печінки тягне; живіт присох до спини; вола б з'їв*.

40. Відповідно до орфоепічних та акцентуаційних правил прочитайте фрагменти текстів, поясніть орфограми та пунктограми. Чи погоджуєтесь ви з міркуваннями авторів?

Культуромовна діяльність потребує об'єднання зусиль багатьох державних інституцій. Але найбільшою мірою мовна ситуація залежить від кожного з нас, від рівня нашої мовної свідомості. Тож плекаймо повсякчас рідне слово! (Л. Струганець).

Наше життя – це постійне збирання. Від грибів у лісі – до скарбів істоти в хащах світового хаосу. Збирання крихт емоцій і вражень, думок і суджень, кохання і любові, спогадів і сподівань, віри й довіри, слів і тиші, мрій і снів. Збирання себе в цілісність. Невтомне, приховане жадібне прагнення Цілісності, яке ми піднімаємо словесними гімерами на кшталт – щастя, доля, настрої, успіх, стабільність (М. Дочинець).

Кожен, хто хоче писати й говорити правильно, політературному, зобов'язаний мати в себе на столі правописного словника і частіше звертатися до нього, щоб наочно переконатися, як пишеться те чи інше слово. Звичка мати під рукою правописного словника й частіше дивитися в нього – це інтелігентна звичка освіченого українця... (І. Огієнко).

41. Дотримуючись орфоепічних норм, виразно прочитайте фрагменти художніх текстів, підкресліть слова, у яких вимова і правопис не збігаються. Поясніть пунктограми та орфограми.

Коли тридцять років тому дідो Варон мені казав, що ми – «насіння Неба», я його не розумів.

Згодом, копаючись у «Серйозних щоденниках» нашого генія Володимира Вернадського, знайшов таке: «Ми є жива речовина, в

якій сконцентрована вільна хімічна енергія, заряджена Сонцем. Ми є створінням складного планетарного процесу, необхідною і закономірною частиною стрункого космічного механізму, в якому немає випадковості»...

Космос усередині нас. Кожен із нас – вибрана насінина, що паде в підготовлений Всесвітом ґрунт. Народжується той, хто має народитися (М. Дочинець).

Українці ніколи не знали своєї справжньої історії, яку їм переписували московіти ще з часів Катерини. Вони називали наших героїв бандитами, а зі своїх бандитів ліпили для нас героїв. Багато хто лише сьогодні дізнається правду, хоча й донині шкільні підручники засмічені радянськими перекрученнями.

Та є в українській нації найбільший герой, який зазнав найжорстокіших нападів і якого росіяни намагалися знищити в першу чергу. Бо знали, що з ним ми нездоланні. Це – наша мова (В. Шкляр).

З дзвіниці зняли дзвона. Його чекала та сама доля, що й більшість його побратимів – відправка на металургійний завод для переплавки. Але якоїсь ночі дзвін зник. Міліція обшукала всі двори, обнишпорила ліс, але дзвін як у воду впав. Про місце його перебування знав тільки Платон Житник, Святославів дід. Це він перетягнув дзвона на своє обійстя і закопав на городі, біля саду, не відразу сказавши про це навіть дітям. Коли в Україні проголосили незалежність, храм ожив і почав новий відлік своєї історії. Тоді Житники викопали на своєму городі дзвін і повернули його на дзвіницю. Відтоді над селом залунав його божественний голос (Н. Гуменюк).

42. У запропонованих текстах (візьміть будь-який на вибір) схарактеризуйте лексику за походженням (питома чи запозичена). Пригадайте ознаки запозиченої лексики.

Вітер збиває білий цвіт з дерев. Цвіт лине, лине і закриває закохану пару, далі переходить у густу сніговицю. Коли вона трохи ущухла, видно знов зимовий краєвид, з важким навісом снігу на вітах дерев. Лукаш

сидить сам, прихилившись до берези, з сопілкою в руках, очі йому заплющені, на устах застиг щасливий усміх. Він сидить без руху. Сніг шапкою наліг йому на голову, запорошив усю постать і падає, падає без кінця... (Українка Леся).

Лісовик, щось воркочучи, закурює люльку, сівши на заваленому дереві. З очеретів чутно голос сопілки, ніжний, кучерявий, і як він розвивається, так розвивається все в лісі. Спочатку на вербі та вільхах замайоріли сережки, потім береза листом залепетала. На озері розкрились лілеї білі і зазолотили квітки на лататті. Дика рожса появляє ніжні пуп'янки (Українка Леся).

Починається хворе світання пізньої осені. Безлистий ліс ледве мріє проти попільястого неба чорною щетиною, а долі по узліссі снується розтріпаний морок. Лукашева хата починає біліти стінами; при одній стіні чорніє якась постать, що знеможена прихилилась до одвірка, в ній ледве можна пізнати Мавку; вона в чорній одежі, в сивому непрозорому серпанку, тільки на грудях красіє маленький калиновий пучечок (Українка Леся).

Коли розвидняється, на галяві стає видно великий пеньок, там, де стояв колись столітній дуб, а недалечко від нього недавно насипану, ще не порослу моріжком могилу. З ліса виходить Лісовик у сірій свиті і в шапці з вовчого хутра (Українка Леся).

Провідниця в синій уніформі втискається широким задком у стінку тамбура, злякано піднімає руки, наче здається в полум божевільній пасажирці. Але та нуль уваги на її пронизливий крик і благально зняті долоні – її цікавить лише мерехтливий прямокутник відчинених дверей, що ось-ось може зникнути. Провідниця хутко похоплюється і береться-таки показати, хто в цьому залізному домі на колесах хазяйка: чіпляється за валізу,

якою її щойно так нахабно було відштовхнуто вбік, намагається затримати разом з нею і її власницю (Н. Гуменюк).

Анна любить музику, дуже любить. Але ця щоденна муштра впродовж двох тижнів уже добряче дістала. Ну скільки можна?! Ать-два-три... Ать-два-три... Ать-два-три... Та її вже хоч посеред ночі розбуди – із заплющеними очима всі мелодії зіграє. Хіба ж вона винна, що дехто й досі в ноти не потрапляє? Але від Солохи дістається геть усім. Авжеж, колективна відповідальність, один за всіх і всі за одного. Бо час «Ч», тобто концерт, уже на носі, до нього менш як місяць, а в них усе не так, усе біс його знає як, їй, заслуженій-презаслуженій Соломії Соломко на прізвисько Солоха (дехто каже ще й Соло в квадраті), дісталися якісь тупі невдахи, яким ведмідь ще під час народження вуха повідтоптував, із такими вушиськами нічого було сюди пхатися, а вони припхалися, і от вона змушена робити з них музикантів, виводити їх у люди, а вони ж як сонні мухи — не ті ноти беруть, не в тому темпі грають, тему не відчують. Хіба це полонез Огінського? Це ж похоронний марш якийсь! Ану повторити всоте! А це хіба танець маленьких лебедів? Це ж якісь охлялі мокрі кури, що ось-ось свої незграбні лапи посеред сцени простягнуть! Енергійніше! АLEGRO! АLEGRO! Та алегро, а не анданте! Ви ж оркестр, а не отара овець! (Н. Гуменюк).

Від озера гостро війнуло свіжістю. Тонкий протяг розітнув вогку задуху навпіл, і застояле повітря вмить зворохобилося, заклопочилося, закрутилося у тугі прозорі спіралі. Залопотіло листя на придорожніх кущах, закапотіли важкі краплі, що, наче ягідні грона, пригинали їхнє віття до землі, зашаруділа трава, полегшено зітхнув ліс. Над лісом стрімко зарухалися хмари, ніби зірвалися з прив'язі, і хутко посунули на захід, як отара, підхльоснута батогом невидимого небесного пастуха. Після трьох діб паркої червневої мокви на небі нарешті чисто сяйнула денниця. Пругка молочна цівка світла потекла з неї у чорний казан ночі, поступово витискуючи з нього темінь і вчиняючи перший білий

заміс, із якого за годину-другу мав зійти погідний літній день (Н. Гуменюк).

43. У поданих текстах (візьміть будь-який на вибір) схарактеризуйте лексику з погляду стилістичного використання.

Пізнє літо. На темнім матовім листі в гаю де-не-де видніє осіння прозолоть. Озеро змаліло, берегова габа поширшала, очерети сухо шелестять скупим листом.

На галяві вже збудовано хату, засажено городець. На одній нивці пшениця, на другій — жито. На озері плавають гуси. На березі сушиться хустя, на кущах стремлять горщики, гладиики. Трава на галяві чисто викошена, під дубом зложений стіжок. По лісі калатають клокічки — десть пасеться товар. Недалечко чути сопілку, що грає якусь моторну, танцюристу мелодію (Українка Леся).

Хмарна, вітряна осіння ніч. Остатній жовтий відблиск місяця гасне в хаосі голого верховіття. Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хававають пуцики. Раптом все покривається протяглим сумним вовчим виттям, що розлягається все дужче, дужче і враз обривається. Настає тиша (Українка Леся).

Лукаш починає грати. Спочатку гра його сумна, як зимовий вітер, як жаль про щось загублене і незабутнє, але хутко переможний спів кохання покриває тугу. Як міниться музика, так міниться зима навколо: береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки озиваються в завітлім гаю, тьмяний зимовий день змінюється в ясну, місячну весняну ніч. Мавка спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці. Лукаш кидається до неї з покликом щастя (Українка Леся).

Від озера гостро війнуло свіжістю. Тонкий протяг розітнув вогку задуху навпіл, і застояле повітря вмило зворохобилося, заплубочилося, закрутилося у тугі прозорі спіралі. Залопотіло листя на придорожніх кущах, закапотіли важкі краплі, що, наче

ягідні грона, пригинали їхнє віття до землі, зашаруділа трава, полегшено зітхнув ліс. Над лісом стрімко зарухалися хмари, ніби зірвалися з прив'язі, і хутко посунули на захід, як отара, підхльоснута батогом невидимого небесного пастуха. Після трьох діб паркої червневої мокви на небі нарешті чисто сяйнула денниця. Пругка молочна цівка світла потекла з неї у чорний казан ночі, поступово витискуючи з нього темінь і вчиняючи перший білий заміс, із якого за годину-другу мав зійти погідний літній день (Н. Гуменюк).

Мій дідो їздив на роботу в пекарню на чеському велосипеді... Це була найвартісніша річ, його пристрасть і його філософія. «Біціглі, – кажав він, – мають бути бездоганні, як у жони буді» (М. Дочинець).

Зразки тестів для самоконтролю

Засвоєння програмового матеріалу здобувачі освіти матимуть змогу проконтролювати, виконуючи запропоновані зразки тестів.

1. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) всі голосні звуки належать до переднього ряду:

- 1) [i], [и], [e];
- 2) [i], [y], [e];
- 3) [e], [o], [a];
- 4) [y], [o], [a].

2. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) всі голосні звуки належать до заднього ряду:

- 1) [i], [и], [e];
- 2) [i], [y], [e];
- 3) [e], [o], [a];
- 4) [y], [o], [a].

3. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) всі голосні звуки належать до високого підняття:

- 1) [i], [и], [e];
- 2) [i], [y];
- 3) [y], [o], [a];
- 4) [e], [o].

4. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) всі голосні звуки належать до низького підняття:

- 1) [i], [и], [e];
- 2) [i], [y];
- 3) [y], [o], [a];
- 4) [a].

5. Вкажіть на послідовність фаз артикуляції:

- 1) рекурсія – витримка – екскурсія;
- 2) витримка – екскурсія – рекурсія;
- 3) екскурсія – витримка – рекурсія;
- 4) екскурсія – рекурсія – витримка.

6. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) подані тільки передньоязикові приголосні:

- 1) [д], [м], [с], [р];
- 2) [к], [х], [г], [й];
- 3) [ш], [дж], [л], [к];
- 4) [ч], [ц], [т], [н].

7. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) подані тільки дзвінки приголосні:

- 1) [б], [д], [г], [з];
- 2) [п], [дз], [д], [ц];
- 3) [к], [с], [ф], [х];
- 4) [ж], [дж], [з], [т].

8. Із запропонованих варіантів той (ті), у якому (яких) подані тільки шиплячі приголосні:

- 1) [ж], [ш], [ч], [дж], [щ];
- 2) [дз], [дж], [з], [с];
- 3) [ж], [ш], [ч], [дж];
- 4) [з], [с], [ц], [дз].

9. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) подані тільки глухі приголосні:

- 1) [б], [д], [г], [з];
- 2) [п], [дз], [д], [ц];
- 3) [к], [п], [ф], [х];
- 4) [ж], [дж], [з], [т].

10. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) подані тільки сонорні приголосні:

- 1) [б], [д], [г], [з], [ж], [ш];
- 2) [в], [м], [н], [л], [р], [й];
- 3) [к], [с], [ф], [х], [г], [з];
- 4) [ж], [дж], [з], [т], [р], [л]

11. Оберіть варіант, у якому подана характеристика звуку [й]:

- 1) язиковий, задньоязиковий, твердий, шумний, щілинний, глухий;

2) язовий, середньязовий, сонорий, щілинний, серединний;

3) язовий, передньязовий, м'язий, сонорий, дрижачий;

4) язовий, передньязовий, м'язий, шумний, щілинний, дзвінкий.

12. У слові [л'оз'ц'і] відбувається:

1) асиміляція за м'язістю;

2) асиміляція за глухістю;

3) асиміляція за місцем і способом творення;

4) асиміляція за м'язістю та асиміляція за місцем і способом творення.

13. У якому (яких) рядку (рядках) у всіх словах відбулася асиміляція за глухістю, яку відбиває орфографія?

1) скосити, схвалений, сфальсифікований, скрадатися, стривожений;

2) зсихатися, зцементований, зсутулений, зціджений, зсув;

3) збирати, зривати, здійснений, збігатися, згадка;

4) легкий, вогкий, кігті, нігті, дьогтю.

14. У якому (яких) рядку (рядках) у всіх словах відбулася асиміляція за глухістю, яку не відбиває орфографія?

1) легкий, вогкий, кігті, нігті, дьогтю;

2) скосити, схвалений, сфальсифікований, скрадатися, стривожений;

3) зсихатися, зцементований, зсутулений, зціджений, зсув;

4) збирати, зривати, здійснений, збігатися, згадка.

15. У якому рядку у всіх словах спрощення відбувається лише у вимові?

1) випускний, агентство, свиснути, шаснути, порожній;

2) у хустці, шістнадцять, символістський, невістці, туристський;

3) пропускний, дійсний, під'їзний, хресний, рискнути;

4) кожний, невістчин, вискнути, центристський, серце.

16. У якому рядку слово *зшиток* правильно записано фонетичною транскрипцією?

1) [ш: їток];

- 2) [сші́ток];
- 3) [жші́ток];
- 4) [зші́ток].

17. У якому (яких) слові (словах) вимова і правопис не збігаються?

- 1) допомагати;
- 2) домогтися;
- 3) лягти;
- 4) вогкий.

18. У якому (яких) слові (словах) вимова і правопис не збігаються?

- 1) у садку
- 2) на бережку
- 3) піднігтьовий
- 4) дід

19. У якому слові у вимові відбувається уподібнення приголосних звуків за дзвінкістю?

- 1) як би;
- 2) віжки;
- 3) вогкий;
- 4) везти.

20. У якому слові не відбувається уподібнення за дзвінкістю:

- 1) вокзал;
- 2) боротьба;
- 3) як же;
- 4) легко.

21. У якому слові у вимові відбувається уподібнення приголосних звуків за м'якістю?

- 1) промінчик;
- 2) днювальний;
- 3) ковельський;
- 4) розжувати.

22. У всіх словах відбувається уподібнення за м'якістю, крім:

- 1) могутній;
- 2) святковий;
- 3) цвіт;
- 4) ліс.

23. У якому рядку в усіх словах у вимові відбувається уподібнення приголосних звуків?

- 1) кузня, розчісуєшся, вокзал;
- 2) інший, цвях, агентство;
- 3) вмивається, боротьба, промінчик;
- 4) рюкзак, казка, озвешся.

24. У якому рядку в усіх словах підкреслений той самий звук?

- 1) доба, джунглі, діти;
- 2) лось, сміялися, просьба;
- 3) зжовклий, дзвін, зірка;
- 4) грунт, гава, рюкзак.

25. У всіх словах приголосні лише тверді у рядку:

- 1) ріка, юнга, Україна, юність;
- 2) волинський, зуб, байка, лука;
- 3) яблука, університет, війна, боєць;
- 4) козак, міра, рух, бюро.

26. У всіх словах приголосні лише м'які у рядку:

- 1) ріка, юнга, Україна, юність;
- 2) волинський, зуб, байка, лука;

- 3) сіль, Льоля, лінія, ціль;
- 4) козак, міра, рух, бюро.

27. У якому рядку в усіх словах наголос падає на перший склад?

- 1) Вірші, відгомін, відомість (список), випадок;
- 2) Висіти, начинка, царина, багаторазовий;
- 3) Бешкет, решето, щипці, бородавка;
- 4) Дещиця, дрова, камбала, босоніж

28. У якому рядку в усіх словах наголос падає на другий склад?

- 1) Вимога, вимова, завдання, вітчим;
- 2) Цемент, поняття, порядковий, житловий;
- 3) Визвольний, піцерія, колесо, кропива,
- 4) Довідник, мережа, кінчити, єретик

29. У якому рядку в усіх словах наголос падає на останній склад?

- 1) Жалюзі, піала, псевдонім, асиметрія;
- 2) Черговий, чарівний, віршовий, визнання;
- 3) Текстовий, єретик, котрий, виразний;
- 4) Бюлетень, шофер, близький, свердло.

30. У всіх словах якого рядка виділений голосний є наголошеним?

- 1) уподОбання, сільсьькогоспОдарський, вирАзний, вИсіти;
- 2) вИтрата, відвезтИ, крицЄвий, урочИстий, одноразОвий;
- 3) стовідсОтковий, посерЄдині, рЕкрут, вітчИм;
- 4) добУток, фОрзац, ознАка, кулінарІя.

31. У якому слові зміна наголосу зумовлює зміну значення слова?

- 1) копчений;
- 2) ваги;
- 3) форзац;
- 4) сільсьькогосподарський.

32. У якому слові зміна наголосу зумовлює зміну значення слова?

- 1) випадок;
- 2) вигода;
- 3) лате;
- 4) гальмо.

33. У якому слові зміна наголосу зумовлює зміну форми слова?

- 1) підданий;
- 2) ваги;
- 3) вірші;
- 4) алфавіт.

34. У якому слові зміна наголосу зумовлює зміну форми слова?

- 1) відомість
- 2) мабуть
- 3) весняний
- 4) гальмо

35. У якому слові зміна наголосу зумовлює зміну форми слова?

- 1) голка;
- 2) мабуть;
- 3) весняний;
- 4) граблі.

36. Яке слово має подвійний наголос?

- 1) магістерський;
- 2) мабуть;
- 3) хаос;
- 4) підданий.

37. Усі слова мають подвійний наголос, крім:

- 1) мабуть;
- 2) весняний;

- 3) вигода;
- 4) алфавіт.

38. Фонологія – це...

- 1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їхнього функціонування у мові.
- 2) розділ мовознавства, в якому вивчають звуковий склад мови.
- 3) наука, що вивчає всі рівні мови.
- 4) розділ мовознавства, в якому вивчають лексично неподільні поєднання слів.

39. З'ясуйте, у якому рядку (рядках) в усіх словах кількість фонем і звуків не збігається:

- а) зсипаємо, сумління, зчорнілий, легкість, блюдо;
- б) злісність, двійка, шука, двері, масть;
- в) кількість, орфографія, щирість, серце;
- г) розрісся, завітчаний, обговорюється, кістці, милується.

40. У якому рядку губні фонemi [б], [п], [в], [м], [ф] реалізуються у комбінаторних варіантах [б'], [п'], [в'], [м'], [ф']?

- а) духмянний, поміркований, вісник, м'ятний;
- б) мюзикл, бюро, святий, пюпітр;
- в) фіалка, вічність, бюлетень, риб'ячий;
- г) цвях, фюзеляж, мавпячий, кров'ю.

41. У якому рядку фонема [т'] реалізується у своєму головному вияві?

- а) тінь;
- б) болить же;
- в) молотьба;
- г) водиться.

42. У якому рядку в усіх словах фонема /й/ реалізується у звуці [й']?

- а) синій, чемний, нагодуйте, його;
- б) гордий, ймовірний, сядливий, вояк;
- в) відчай, айсберг, майбуття, весняний;
- г) йодомарин, айстра, чайка, сойка.

43. У якому рядку в усіх словах фонема /в/ реалізується у звуці [ў']?

- а) виступ, йшов, вбивчий, знав;

- б) ваніль, Київ, віконце, ймовірний;
- в) вокзал, кований, мавка, впиратися;
- г) славний, поспав, Болехів, вбачати.

44. В Україні зародження фонології пов'язане з іменами (можливий варіант з декількома відповідями):

- 1) Є. Тимченка;
- 2) В. Русанівського;
- 3) О. Курило;
- 4) Н. Тоцької;
- 5) К. Городенської.

45. Із запропонованих варіантів оберіть той, у якому чергування голосних відбувається в усіх словах, ОКРІМ:

- 1) мороз;
- 2) день;
- 3) беру;
- 4) піч.

46. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) допущено помилку в чергуванні голосних звуків:

- 1) день – дня, ворота – воріт, вільний – воленька;
- 2) ріст – зрости, борода – борідка, мести – замітати;
- 3) шести – шість, сито – сіяти, схопити – хапати;
- 4) летіти – літати, шести – шостий, дорога – дорог.

47. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) можливе чергування в усіх словах.

- 1) сад, козак, оберіг, поріг;
- 2) водити, ходити крутити, бігти;
- 3) вчорашній, торішній, рушник, соняшник;
- 4) стіл, нести, плести, могти.

48. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) усі слова мають наголошений перший склад:

- 1) бешкет, загадка, камбала, випадок;
- 2) маркетинг, висіти ознака, каталог;
- 3) щелепа, разом, шофер, середина;
- 4) діалог, зозла, націнка, аркушик.

49. Із запропонованих варіантів оберіть той (ті), у якому (яких) усі слова мають наголошений другий склад:

- 1) жалюзі, оптовий, соломинка, мережа;
- 2) рівнина, читання, перекис, добуток;
- 3) напій, босоніж, щипці, віднести;
- 4) чорнослив, чорнозем, авто, цемент.

50. На перший склад падає наголос у всіх словах, ОКРІМ:

- 1) вимога;
- 2) начинка;
- 3) зозла;
- 4) олень.

51. На третій склад падає наголос у всіх словах, ОКРІМ:

- 1) чотирнадцять.
- 2) симетрія.
- 3) металургія.
- 4) питадок.

52. Орфоепія – це розділ науки про мову, що вивчає:

- а) співвідношення літер і фонем певної мови;
- б) співвідношення літер і звуків певної мови;
- в) норми літературної вимови;
- г) систему правил, які забезпечують єдність передачі усного мовлення у писемній формі.

53. У ненаголошеній позиції чітко вимовляються такі голосні:

- а) [a], [y], [i];
- б) [и], [a], [e];
- в) [a], [e], [o];
- г) [a], [y], [o].

54. Відповідно до орфоепічних норм сучасної української літературної мови, у яких позиціях глухі приголосні одзвінчуються?

- а) перед наступними дзвінками;
- б) перед наступними сонорними;
- в) в абсолютному кінці слова;
- г) перед наступними голосними звуками.

55. Звукосполучення **[тц]** у словах на зразок *квітці*, *кімнатці*, *тітці* відповідно до орфоепічних норм сучасної української літературної мови вимовляється як:

- а) [цц'];
- б) [тц'];
- в) [т'ц'];
- г) [ц':].

56. Усі слова котрого рядка не мають лексичного значення?

- 1) хай, не, ти, хоч, хто;
- 2) І, у, з-під, я, ура, три;
- 3) Хоча, ні, до, навіть, під;
- 4) або, але, проте, її, все.

57. Яке значення у слова *гречний*?

1. Дуже грішний. 2. Зроблений, зварений з гречки. 3. Шанобливо ввічливий у поводженні з людьми. 4. Виготовлений з гречаних пластівців.

58. У котрому (котрих) реченні (реченнях) слово *свіжий* має пряме значення?

1. Між лісистими відрогами далеких Карпатських гір вигинається та мерехтить свіжа й прозора ріка (Юрій Яновський).

2. Вчора була я на хуторі Миколи Васильовича тепер пишу Вам під свіжим враженням (Леся Українка).

3. Голова ніколи не болить, встаю вранці бадьорим, свіжим, чого ніколи вдома не було (Михайло Коцюбинський).

4. По хаті розходилась запашна пара свіжої кави (Михайло Коцюбинський).

59. У котрому (котрих) реченні (реченнях) підкреслене слово вжито в прямому значенні?

1. З туману почувся м'який тупіт коня (Михайло Стельмах).

2. М'які, делікатні контури її обличчя вирівнялись, стали ще лагіднішими (Михайло Коцюбинський).

3. І з журби та втоми хутко Я на мох м'який схилювся (Леся Українка);

4. Ти, куме, .. занадто м'який, занадто податливий (Іван Франко).

60. У котрому (котрих) рядку (рядках) всі слова належать до багатозначних?

1. Земля, поле, море, світ, лист, ручка.
2. Шовковий, залізний, м'який, свіжий, кристалічний.
3. Папір, тенор, епітет, голова, льон.
4. Двадцять, автомобіль, рана, урок, жолудь.

61. У котрому (котрих) рядку (рядках) всі слова належать до однозначних?

1. Крило, п'ять, січень, прикметник.
2. Високий, голова, м'який, метафора.
3. Дівчина, квітка, солодкий, іти.
4. Човник, хата, ліс, око.

62. У котрому (котрих) рядку (рядках) всі слова є синонімами?

1. Хата, дім, будинок, халупа, хижа.
2. Ляпати, молоти, торохтіти, балакати, гукати.
3. Малий, куций, короткий, дрібний, мініатюрний.
4. Хоробрий, сильний, відважний, сміливий, відчайдушний.

63. У котрому (котрих) рядку (рядках) наведені пари слів не є антонімами?

1. Світлий – не світлий, багато – мало.
2. Озброєння – роззброєння, радість – сум.
3. Звільняти – поневолювати, зближувати – віддаляти.
4. Запашний – ароматний, поразка – перемога.

64. У котрому (котрих) рядку (рядках) наведені пари слів не є антонімами?

1. Гарний – поганий, черствий – свіжий.
2. Працелюбний – працездатний, понурий – веселий.
3. Правдивий – справедливий, помилково – не помилково.
4. Рідко – негусто, рабство – поневолення.

65. У котрому (котрих) реченні (реченнях) є омоніми?

1. Вечірня зірка з-за гори мигтить згори... Гори ж, мій світоньку, гори, хоч ти гори (М. Вороний).
2. Думи мої, думи мої! Квіти мої, діти. Виростав вас, доглядав вас – де ж мені вас діти?.. (Т. Шевченко).
3. Але щоб виготовити «видовбанку», потрібні були і майстровиті руки, і неабияке терпіння, і чимало часу, якого в селі завше бракувало (Н. Гуменюк).
4. Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо (Л. Костенко).

66. У котрому (котрих) реченні (реченнях) немає омонімів?

1. Що Париж, що Староліси – люди в основі своїй скрізь однакові, всі з одного тіста зліплені... (Н. Гуменюк).
2. Мій маестро не зможе далі жити без цієї світлокосої полісянки, що без неї йому світ немилий (Н. Гуменюк).
3. Ми вірші пишемо про те, як стати біля дум на варті. Ми вірші пишемо. Проте ми не завжди тих віршів варті (В. Коротич).
4. Весною, коли одурманює без і бджоли сідають на цвіті, – не думай, що зможеш прожити без... без неї на білому світі (В. Лучук).

67. Пароніми – це:

- 1) слова, подібні за звучанням та частково формою;
- 2) слова з протилежним значенням;
- 3) слова, що звучать однаково, але пишуться по-різному;
- 4) слова, що пишуться однаково, але звучать по-різному;

68. Виберіть потрібний паронім:

Моя сестра працює у шпиталі.

1) воєнному

2) військовому

69. Слово *дружній* (-я, -є, -і) не поєднується з яким словом?

А атмосфера

Б візит

В діалог

Г колектив

Д зустріч

70. Доберіть антонімічний відповідник до фразеологізму *сісти в калошу*

А. Пошитися в дурні.

Б. Бути на коні.

В. Піймати облизня.

Г. Сісти маком.

71. Доберіть антонімічний відповідник до фразеологізму *горобців лічити*

А. Лежати лежнем.

Б. Лежні справляти.

В. Бити байдики.

Г. До сьомого поту.

72. Усі з поданих слів є синонімами до фразеологізму *смаленого дуба плести*, ОКРІМ

А. Ахінею нести.

Б. Сон рябої кобили розказувати.

В. Про химині кури торочити.

Г. Кадити фіміам.

73. Усі фразеологізми виконують роль присудка, ОКРІМ

А. Бо на вулиці він витрішки ловив (Д. Білоус).

Б. Оришка ... стає добра, м'яка, хоч у вухо її клади... (О. Гончар).

В. Тиша у лісі, хоч мак сій (І. Муратов).

Г. Тхнуло сухою прілістю й було вже тут темно, хоч в око стрель (Є. Гуцало).

74. До чужомовних слів доберіть українські відповідники:

- | | |
|---------------|----------------|
| 1 авангардний | А невідкладний |
| 2 автентичний | Б передовий |
| 3 екстрений | В справжній |
| 4 лаконічний | Г незвичайний |
| | Д стислий |

75. Всі слова котрого рядка належать до власне української лексики?

1. Кмітливий, багаття, мрія, долівка, рушниця..
2. Ліс, небо, мереживо, брат, географія, батько.
3. Реформа, імідж, сестра, ліміт, сервер.
4. Звук, реакція, напруга, історія, генеза.

76. Всі слова котрого (котрих) рядка (рядків) не належать до запозиченої лексики?

1. Паляниця, сіромаха, рільництво, бавитися, галушки.
2. Життєпис, відсоток, згода, периферія, інцидент.
3. Дебати, демократія, біографія, аналогія, альтернатива.
4. Примха, бюро, реакція, депресія, інтермецо.

77. У котрому (котрих) рядку (рядках) усі словосполучення не належать до фразеологізмів?

1. Кривити душею, брати за душу, спіймати муху.
1. Зібрати врожай, вилити воду, як кіт наплакав.
2. Через пень колоду, борщ з м'ясом, кров з молоком.

4. Продавати ягоди, ні швець ні жнець, п'яте колесо до воза.

78. З'ясуйте значення фразеологізму *хоч маком сій*:

- 1 гарно
- 2 тихо
- 3 мало
- 4 голосно

79. З'ясуйте значення фразеологізму *аж шкура терпне*:

- 1. сильно
- 2 страшно
- 3 товстий
- 4 голодний

80. З'ясуйте значення фразеологізму *вхопитися обома руками*:

- 1. Не відпускати додому.
- 2. Про велике бажання що-небудь зробити.
- 3. Дуже близько, зовсім поруч.
- 4. Із задоволенням погодитися на чийсь пропозицією.

81. У котрому реченні фразеологізм виконує роль підмета?

- А. Вона якогось дуба смаленого править... (Леся Українка).
- Б. Вона вірить сьому шарлатанові, а він їй плете сухого дуба

(І. Франко).

В. То ж сіль землі, то ж сила молода

Ішла на смерть, на згубу неминучу (Леся Українка).

Г. Одначе він (батько О. Довженка) ... ні на хвилину не забував, що саме ж трудівник є сіль землі, а не визискувачі, кровопивці, лежебоки. (П. Тичина).

82. У котрому реченні фразеологізм виконує функцію обставини?

А. Без церкви усяке благе діло зійде на пси (Василь Шевчук).

Б. Мовчіть хоч ви, не підливайте в огонь масла! Добре вже горить отут і без вашого масла! (І. Карпенко-Карий).

В. А ніч, як день, хоч голки вибирай, ані шелесне ніщо, собаки й ті замовкли, поснули (Дніпрова Чайка).

Г. Ніч яка, Господи! місячна, зоряна: Ясно, хоч голки збирай (М. Старицький).

83. У котрому реченні фразеологізм виконує роль підмета?

А. Вона якогось дуба смаленого править... (Леся Українка).

Б. Вона вірить сьому шарлатанові, а він їй плете сухого дуба (І. Франко).

В. То ж сіль землі, то ж сила молода

Ішла на смерть, на згубу неминучу (Леся Українка).

Г. Одначе він (батько О. Довженка) ... ні на хвилину не забував, що саме ж трудівник є сіль землі, а не визискувачі, кровопивці, лежебоки. (П. Тичина).

84. У котрому реченні фразеологізм виконує функцію обставини?

А. Без церкви усяке благе діло зійде на пси (Василь Шевчук).

Б. Мовчіть хоч ви, не підливайте в огонь масла! Добре вже горить отут і без вашого масла! (І. Карпенко-Карий).

В. А ніч, як день, хоч голки вибирай, ані шелесне ніщо, собаки й ті замовкли, поснули (Дніпрова Чайка).

Г. Ніч яка, Господи! місячна, зоряна: Ясно, хоч голки збирай (М. Старицький).

85. Яке слово не належить до неологізмів 21 сторіччя?

1 айтітітушки

2 айфон

2 блокбастер

4 лайкомани

86. У котрому (котрих) рядку (рядках) подано всі неологізми, що потрапили в мову в 21 сторіччі?

1. Юлеботи, флешка, карбюратор, мишка,.
2. Автомайдан, порохоботи, айтітітушки, затридні.
3. Мітингар, беркутівець, блокбастер, звук.
4. Лайкати, ноу-хау, тінейджер, лайкомани.

87. У котрому рядку подано всі слова належать до професійної лексики?

1. Верстка, макет, архівація, драйвер.
2. Сім'я, спідометр, штани, кочерга.
3. Ківш, штаба, кліть, відро.
4. Кок, звірка, капелюх, школа.

88. Котрі з поданих слів є застарілими, крім:

1. Кріпак.
2. Глас.
3. Волость.
4. Бульба.
5. Брань.

89. Установіть відповідність між словами і їхнім уживанням:

- | | |
|----------|------------------|
| 1 уста | А професіоналізм |
| 2 палуба | Б архаїзм |
| 3 плай | В історизм |
| 4 рать | Г діалектизм |

90. У котрому рядку всі слова належать до застарілої лексики?

1. Крумплі, бусел, ночви, ректи.
2. Вітер, конституція, більшовик, соцзмагання.
3. Постоли, свитка, золотар, перст.
4. Маршрут, мотоцикл, авто, боярин.

91. Установіть відповідність між діалектизмами і їхніми літературними відповідниками:

- | | |
|------------|------------|
| 1 нецки | А дірка |
| 2 плай | Б дерун |
| 3 бараболя | В ночви |
| 4 драник | Г картопля |
| | Г стежка |

92. У якому (яких) рядку (рядках) підкреслене слово є застарілим?

- А. Старовинний град .
- Б. Старовинний одяг.
- В. Гектар поля.
- Г. Коване свічадо.

93. Котрі з поданих слів є загальноновживаними, крім:

- 1. Повітря.
- 2. Знання.
- 3. Багато
- 4. Близький
- 5. Спідометр.

Основні вимоги до запису тексту фонетичною та фонематичною транскрипціями

Деталізована фонетична транскрипція

У фонетичній транскрипції за основу береться український алфавіт. Проте 33 букви нашого алфавіту не можуть точно передати усіх відтінків звуків української мови, бо звуків у ній значно більше, ніж букв. А тому до букв додаються ще й спеціальні додаткові позначки, які ставляться над буквами, збоку біля них чи під ними.

Система літер і діакритичних знаків, вживаних для запису тексту фонетичною транскрипцією, називається фонетичним алфавітом. Фонетичний алфавіт має такі характерні особливості:

1. Із букв українського алфавіту в фонетичній транскрипції не вживаються **я, ю, є**, які в певних позиціях можуть позначати не один, а два звуки *[ja]*, *[ju]*, *[je]*; **ї**, що в усіх позиціях означає сполучення звуків *[ji]*; буква **щ**, яка завжди означає сполучення звуків *[ʃʧ]*; буква **ь**, що не означає ніякого звука; великі букви; апостроф та розділові знаки.

2. Використовуються букви з алфавітів інших мов: **w** – для позначення **губно-губного** варіанта фонemi /w/: *[wúʒol]*; **v** – для позначення **губно-зубного** варіанта цієї фонemi: *[v'ítep]*; (паралельно може вживатися і буква **в**); **j** – для позначення варіанта фонemi /j/ перед голосними *[jáblyko]* (замість **j** можна також вживати букву **й**).

Для різних відтінків вимови звуків застосовуються такі додаткові літери та діакритичні (розрізнявальні) знаки:

1. Для позначення різних відтінків вимови голосних вживаються маленькі букви, що ставляться над буквою відповідного голосного або вгорі збоку (*e^u*, *u^e*, *o^v*): *[ne^uró]*, *[zi^ema]*, *[ʒo^vlúbka]*.

2. Більш передня артикуляція голосних заднього ряду, зумовлена сусідством м'яких приголосних, позначається крапкою вгорі перед буквою голосного або після неї: *[l'·ú'di]*, *[stá·n'te]*, а між двома м'якими приголосними – двома крапками над буквою голосного *[s'·a·d']*.

3. Нескладотворчий характер голосних *[i]*, *[y]* позначаємо дужкою над відповідною буквою: *[при'ímí]*, *[пóўний]*, *[знаў]*.

4. М'якість приголосного позначається знаком ' (акут), що ставиться вгорі з правого боку букви: *[m'in']*, *[ден']*.

5. Напівм'яка вимова приголосного передається знаком ' (апостроф) угорі з правого боку літери: [м'іс'а·ц'], [в'іте"р].

6. Довгота приголосного позначається знаком : (двокрапка): [v'іd:áti]. В необхідних випадках позначається і м'якість подовженого приголосного: [знан':·á].

7. Звук [дж] позначається – [ДЖ], а звук [дз] – [ДЗ]: [ходЖу́], [ДЗv'іно́к].~

8. Назалізація звука позначається знаком [~] над ним: [соñ], [соĩ].

9. Лабіалізація звука позначається невеличким кружечком [°] праворуч угорі: [с°он], [с°ум].

10. Глуха вимова сонорних приголосних позначається «дашком» під буквою: [мстíвиї], [сМисл].

11. Складотворчість приголосного позначається маленьким кружечком під буквою: [центр].

12. У неодноскладових словах вживається знак наголосу (скісний штрих, який ставиться вгорі над буквою): [xáta].

13. Побічний наголос позначається таким же штрихом, але з нахилом у протилежний бік: [с'іл'с'когосподáрс'киї].

14. Подвійний штрих вживається для позначення логічного наголосу: [зáўтра нам ви́ступáти].

15. На місці пауз у середині речення ставиться одна вертикальна риска [/].

16. На місці більшої паузи між реченнями ставиться дві риски [//].

17. Пауза між синтагмами позначається знаком [ζ].

18. Висхідний рух мелодики позначається знаком [U] над наголошеним голосним.

19. Нисхідний рух мелодики позначається знаком [∩].

20. Перед початком питального речення ставиться обернений знак питання.

21. Перед початком окличного речення ставиться обернений знак оклику.

22. Записаний фонетичною транскрипцією текст звичайно беруть у квадратні дужки [].

Спрощена фонетична транскрипція

У спрощеній фонетичній транскрипції звичайно не позначаються:

1. Варіанти голосних, зумовлені сусідніми палаталізованими приголосними.
2. Назалізація звуків.
3. Лабіалізація звуків.
4. Глуха вимова сонорних приголосних.
5. Складотворчість приголосних.
6. Інтонаційні знаки.

Фонематична транскрипція

1. Знаки голосних фонем: /а /, /о /, /у /, /и /, /і /, /е /.
2. Знаки приголосних фонем: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /д' /, /т/, /т'/, /з/, /з'/, /с/, /с'/, /ц/, /ц'/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, /р'/, /д̂з/, /дз'/, /ж/ /ч/, /ш/, /д̂ж/, /й/, /г/, /г/, /к/, /х/.
3. Для знаків фонем і слів у фонематичній транскрипції використовуються скісні дужки / /.

Схема фонетичного аналізу

1. Записати слово фонетичною транскрипцією.
2. Розбити слово на склади і вказати:
 - а) скільки складів;
 - б) які з них відкриті, закриті, прикриті, неприкриті.
3. Наголошення слова:
 - а) головний (основний) і побічний (додатковий) наголос у слові;
 - б) рухомий чи нерухомий;
4. Співвідношення між буквами і звуками в слові.
5. Акустично-артикуляційна характеристика голосних:
 - а) за ступенем глибини творення в порожнині рота: передній, задній ряд;
 - б) за ступенем наближення спинки язика до піднебіння: високе підняття, середнє, низьке;
 - в) за участю губ: лабіалізований, нелабіалізований;
 - г) складотворчий чи нескладотворчий і; у;
 - г) алофоном якої фонемі є вказаний звук;
 - д) можливі чергування голосних фонем.
6. Характеристика приголосних:
 - а) за участю шуму і голосу: сонорний, або сонант, шумний (дзвінкий, глухий);
 - б) за акустичним враженням: шиплячий, свистячий;
 - в) за місцем творення: губний (губно-губний, губно-зубний), язиковий (передньоязиковий, середньоязиковий, задньоязиковий), глотковий;
 - г) за способом творення: зімкнений, щілинний, зімкнено-щілинний, дрижачий,
 - г) за ступенем вияву м'якості: м'який (палатальний), пом'якшений (палаталізований), напівпом'якшений (напівпалаталізований);
 - д) алофоном якої фонемі є зазначений звук;
 - ж) можливі чергування приголосних у слові.
7. Звукові зміни, що відбулися у слові (асиміляція, дисиміляція, метатеза, протеза, спрощення в групах приголосних тощо)

Зразок фонетичного аналізу

Вітчизна – 1. [в'іч: úзна].

2. [в'і – ч: ú – зна];

а) три склади;

б) усі склади відкриті, прикриті.

3. Наголошений другий склад, побічного наголосу немає, наголос нерухомиий.

4. У слові 8 букв, 7 звуків: у довгому приголосному [ч:] реалізуються дві фонemi: /т/ і /ч/; 3 голосних, 4 приголосних.

5. Акустично-артикуляційна характеристика голосних:

[і] – голосний переднього ряду, високого підняття, нелabіалізований; алофон фонemi /і/; можливе чергування /і/ з /о/ : вітчизна – отчизна.

[и] – голосний переднього ряду, високо-середнього підняття, нелabіалізований; алофон фонemi /и/;

[а] – голосний заднього ряду, низького підняття, нелabіалізований; алофон фонemi /а/.

6. Характеристика приголосних:

[в'] – приголосний, сонорний, губний (губно-губний), щілинний, напівм'який; алофон фонemi /в/;

[ч:] – приголосний, шумний, глухий, шиплячий, передньоязиковий, зімкнено-щілинний (афrikата), довгий, твердий; виступає алофоном двох фонем /т/ і /ч/;

[з] – приголосний, шумний, дзвінкий, свистячий, передньоязиковий, щілинний, твердий, алофон фонemi /з/;

[н] – приголосний, сонорний, передньоязиковий, зімкнено-похідний, носовий, твердий, алофон фонemi /н/.

Можливе чергування приголосний приголосних /н/ – /н'/ у словоформах вітчизна – вітчизні.

7. Звукові зміни: повна регресивна асиміляція за місцем і способом творення тч – [ч:].

Схема лексикологічного аналізу

1. Записати слово в початковій формі.
2. Власна чи загальна назва.
3. Повнозначне чи службове.
4. Сформулювати лексичне значення.
5. Однозначне чи багатозначне.
6. Пряме чи переносне значення.
7. Дібрати групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми, пароніми (якщо можливо).
8. Характеристика слова з погляду походження: питоме українське (праіндоєвропейське, спільнослов'янське, спільносхіднословянське, власне українське) чи запозичене (старослов'янське, грецьке, латинське, тюрське, німецьке, італійське, французьке, англійське тощо).
9. Належить до інтернаціональної лексики чи не належить.
10. Визначити до активної (загальноновживаної, термінологічної) чи пасивної (неологізми, історизми, архаїзми) лексики належить.
11. З'ясувати стилістичне використання: міжстильове чи співвідносне з певним стилем (наукова, суспільно-політична, виробничо-професійна, офіційно-ділова, побутова лексика); нейтральне чи емоційно-забарвлене; літературного чи позалітературного (діалектизм, жаргонізм, арготизм і под.) вжитку).

Зразок лексикологічного аналізу

*Люди не стихії, і лиху й гніву людському є **край*** (Леся Українка).

1. Край.
2. Загальна назва.
3. Повнозначне.
4. Значення: «закінчення припинення якоїсь дії, стану».
5. Багатозначне.
6. Ужите в прямому значенні.
7. Групи за значенням: синонім: *кінець, межа*; антонім: *початок*; омонім: *край столу* (прийменник з іменником у родовому відмінку).
8. Питоме українське, спільнослов'янське.
9. Не належить до інтернаціональної лексики.
10. Належить до активної загальноновживаної лексики.
11. За стилістичним використанням: міжстильове, емоційно нейтральне, літературного вжитку.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Основні джерела

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 416 с.

2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.

3. Мельник І. А. Фонетика і лексикологія української мови : електронний освітній компонент дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів напряму підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, освітньо-професійної програми «Українська мова. Українська та зарубіжна літератури. Літературна майстерність», «Українська мова та література. Англійська мова». (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки (протокол № 10 від 19 червня 2024 р.)). URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2699>

4. Мельник І. А. Навчально-методичні рекомендації до вивчення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Луцьк : Надстир'я, 2022. 120 с.

5. Мельник І. А. Значення курсу «Фонетика і лексикологія української мови» у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*, 14 квітня 2021 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 194–197.

6. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 440 с.

7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

8. Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: [підручник] / [за ред. М. Я. Плющ]. [7-е вид., стер.]. Київ: Вища шк., 2009. 430 с.

9. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024. № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

10. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.] ; [за ред. С. О. Карамана]. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.

11. Українська мова. 5 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. 2-ге вид., доопрац. Київ : Генеза, 2018. 208 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/5-klas-ukrajinska-mova-zabolotnij-2018.pdf>

12. Українська мова. 6 кл. : підруч. для закл. заг. серед. освіти / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2018. 256 с.

URL:
https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/Ukrmov_6klas_Zabolotnyj.pdf

13. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с. URL:

<https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/standarty/pravopys/ukr.prapovys-2019.pdf>

Додаткові джерела До розділу «Фонетика»

1. Багмут А. Й. Інтонаційна будова простого розповідного речення в слов'янських мовах. Київ : Наук. думка, 1970.

2. Багмут А. Й. Типологія інтонації мовлення. Київ : Наук. думка, 1977.

3. Багмут А. Й., І. В. Борисюк, Г. П. Олійник Інтонація як засіб мовної комунікації. Київ : Наук. думка, 1980. 244 с.

4. Багмут А. Й. Семантика та інтонація в українській мові. Київ : Наук. думка, 1991. 168 с.

5. Бодуен де Куртене І. О. До питання про сонанти. *Мовознавство*. 2002. № 1. С.64–68.

6. Брахнов В. М. Явища асиміляції в консонантизмі української мови. Київ : Наук. думка, 1970. 102 с.
7. Бровченко Т. О. Інтонаційні засоби мовної експресивності *Мовознавство*. 1989. № 2. С. 49–55.
8. Булаховський Л. А. Наголос та інтонація форм середнього роду в слов'янських мовах. *Мовознавство*. 1968. № 2. С. 18–25.
9. Буяльський Б. А. Поезія усного слова. Київ : Рад. шк., 1990.
10. Вишня Л. І. Вивчення складу у зв'язку з правилами переносу / Л. І. Вишня // *Укр. мова і літ. в шк.* – 1979. – № 3. – С. 46–50.
11. Доленко М. Т. Сучасна українська мова: [зб. впр.] / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук, В. Д. Поповський. Київ : Вища шк., 1989.
12. Дорошенко С. І. Звуки чи фонemi вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 46–49.
13. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : [стилістика та культура мови]. Київ : Довіра, 1999. С. 7–342.
14. Жилко Ф. Т. Діалектні відмінності голосних фонем української мови / Ф. Т. Жилко // *Укр. мова і літ. в шк.* – 1960. – № 4.
15. Жилко Ф. Т. Діалектні відмінності приголосних фонем української мови / Ф. Т. Жилко // *Укр. мова і літ. в шк.* – 1961. – № 4.
16. Жученко Д. І. Про інтонаційну організацію вставлених конструкцій у розповідному реченні. *Мовознавство*. 1973. № 1.
17. Залеський А. М. З історії українського вокалізму. *Мовознавство*. 1968. № 5. С. 25–33.
18. Залеський А. М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 56–65.
19. Залеський А. М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
20. Залеський А. М. Реконструкція послідовності етапів ствердіння шиплячих в українській мові. *Українське мовознавство*. Київ. 1985. Вип. 13. С. 10–17.
21. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища шк., 1987. С. 223–332.
22. Левицький В. В. Комарницька Л. А. Конотативне і фонетичне значення слова. *Мовознавство*. 1981. № 3. С. 21–24.

23. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [за ред. М. І. Пентилюк]. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
24. Огієнко І. Про українські приголосні. *Мовознавство*. 1990. № 1. С. 67–70.
25. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. С. 152–170.
26. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : [посібник для студентів пед. університетів та інститутів] / [за ред. М. І. Пентилюк]. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.
27. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020. 280 с.
28. Плевако Н. До питання про складоподіл, морфологічну будову слова і правила переносу. *Укр. мова і літ. в шк.* 1974. № 1. С. 78–80.
29. Рожило Л. П. Робота над інтонацією під час вивчення безсполучникових складних речень. *Укр. мова і літ в шк.* 1971. № 10.
30. Савченко І. Ф. Фонемний аналіз трифонемних словоформ. *Мовознавство*. 1967. № 6. С. 37.
31. Сеньків С. С. Дистрибуція приголосних фонем в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2004. 19 с.
32. Сербенська О. А. Культурологія мовленого слова: звуковий склад мови як феномен національної культури. *Система і структура східнослов'янських мов* : [міжкафедр. зб. наук. пр.] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; [редкол. : Н. В. Артикуца (відп. ред.) та ін.]. Київ, 1999. С.34–38.
33. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. Київ : Рад. шк., 1981.
34. Склярєнко В. Г. Наголошені вставні голосні в східнослов'янських мовах. *Мовознавство*. 1980. № 4. С. 34–38.
35. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
36. Тоцька Н.І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. Київ : Рад. шк., 1976. 176 с.
37. Тоцька Н. І. Дидактичний матеріал з фонетики : [посібник для вчителя] Київ : Рад. шк., 1991. 143 с.

38. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія : [завдання і вправи]. Київ : Вища шк., 1995. 151 с.

39. Українець Л. Одзвінчення приголосних як елемент фонетичного моделювання евфонії українського слова. [збірник наук. пр. Полтав. держ.пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка]. Серія : Філологічні науки. Полтава, 2004. Вип. 1. С. 103–108.

40. Українець Л. Ф. Дистрибутивна активність шумних приголосних у двокомпонентних сполуках . *Українське мовознавство* : [республік. міжвід. наук. зб.]. Київ, 1991. Вип. 18. С. 6–13.

41. Фаріон І. Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013.

42. 7. Федоренко В. Мовні цікавинки. URL: http://abetka.ukrlife.org/movni_cikk.htm

43. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови : пер. з англ.; пер.: С. Вакуленко, А. Даниленко. Харків : Акта, 2002.

44. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові : північноукраїнські говори. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 3–10.

45. Чабаненко В. А. Фонетична варіантність слова і мовна експресія. *Мовознавство*. 1981. № 5. С. 28–35.

46. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії Київ: Вища шк., 1984.

47. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ : Рад. шк., 1962. С.125–216.

48. Шкуратяна Н. Г. Про чергування голосних. *Укр. мова і літ в шк.* 1979. № 2. С. 60–65.

49. Шкуратяна Н. Г. Рука – ручка – на руці, нога – ніжка – на нозі. *Укр. мова і літ в шк.* 1979. № 3. С. 62–65.

До розділу «Орфоепія»

1. Варава Н. В. Наголошування складних слів. *Культура слова* : [республік. міжвід. зб.]. ; [відп. ред. С. Я. Єрмоленко]. Київ, 1991. Вип. 41. С. 43–46.
2. Веселовська З. М. Дублетні наголоси в сучасній українській мові. *Укр. мова і літ. в шк.* 1960. № 2
3. Винницький В. М. Акцентна дублетність і кодифікація. *Мовознавство*. 1983. № 6.
4. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. В. М. Винницький. Київ : Рад.шк., 1984. 160 с.
5. Винницький В. М. Деякі теоретичні питання акцентології. *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 14–25.
6. Вовк П. С. Теорія центрів і периферії фонологічної та акцентологічної систем : [навчальний посібник]. Київ: ІЗМН, 1997. 164 с.
7. Вовк П. С. Ядро опозиційного центру акцентологічної системи. *Українська мова*. 2002. № 1. С. 52–62.
8. Жовтобрюх М. А. Основа і принципи української літературної вимови. *Укр. мова і літ. в шк.* 1976. № 6. С. 63–75.
9. Жовтобрюх М. А. Уніфікація норми української літературної мови і діалекти. *Мовознавство*. 1979. № 5. С. 9–12.
10. Мановицька А. Л. Наголос і його роль у мові. *Укр. мова і літ. в шк.* 1980. № 4. С. 65–68.
11. Медушевський А. П. Складовий і словесний наголос української мови. *Укр. мова і літ. в шк.* 1972. № 9.
12. Пархоменко О. М., Каранська М. У. Правильна вимова – ознака культури. *Укр. мова і літ. в шк.* 1963. № 5. С. 75–77.
13. Плющ Н. Мова солов'їна. То чому ж цвірінькаємо? (Про вимовні норми в умовах українсько-російської двомовності). *Урок української*. 2001. № 4.
14. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : [посібник для студентів пед. університетів та інститутів] / [за ред. М. І. Пентилюк]. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.
15. Пристай Б. Р. Подвійне наголошування в сучасній українській літературній мові. *Укр. мова і літ. в шк.* 1992. № 5/6. С. 41–42.

16. Рожченко З. В. Реалізація потенцій фонологічної системи в іншомовних запозиченнях в українській мові. *Українське мовознавство*. Київ 1989. Вип. 16. С.118–123.
17. Скляренко В. Г. Акцентологічний закон Гірта. *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 11–16.
18. Фаріон І. Д. Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013.
19. Федоренко В. Мовні цікавинки. URL: http://abetka.ukrlife.org/movni_cikk.htm
20. Франчук В. Ю. Праці О. О. Потебні з акцентології. *Мовознавство*. 1971. № 3. С. 38–46.
21. Шевченко І. В. Автоматизована дистрибуція наголосів у словозмінній парадигмі української лексики. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 26–30.
22. Шкурятяна Н. Г., Біятенко Л. О. Вивчення вимовних і правописних особливостей слів іншомовного походження. *Укр. мова і літ. в шк.* 1977. № 4. С.61–66.
23. Ющук І. Орфоепія, фонетичні закони і правопис: Рецензія на: Орфоепічний словник української мови: У 2 т./ Уклад. М. Пещак та ін. Київ : Довіра, 2003. *Дивослово*. 2004. № 3.

До розділу «Лексикологія»

1. Антисуржик / [за заг. ред. О. Сербенської]. Львів: Світ, 1994.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991.
3. Антонів Ю. Репресовані слова . *Урок української*. 2003. №7.
4. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990.
5. Білоус М. Сербенська О. Екологія українського слова: Практичний словник-довідник. Львів, 2005.
6. Дмитришин Н., Мельник І. Збагачення словникового запасу здобувачів освіти під час вивчення лексикології у ЗЗСО. *Scripta tapent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики*. Вип. 10. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С. 150– 152.
7. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Київ: Унів. вид-во Пульсари. 2012.

8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2014.
9. Горещкий Я. Динамічність і динаміка в мові. *Мовознавство*. 1988. № 6.
10. Данилюк Н. О. Слово як одиниця мови. Основні типи лексичних значень. Луцьк, 1990.
11. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4.
12. Кислюк Л. Національномовні ресурси відображення соціодинаміки. *Відображення історії та культури народу в словотворенні* / [упоряд. та наук. редагування Н. Ф. Клименко і Є. А. Карпіловської]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010.
13. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
14. Коваль А. П. Слово про слово. Київ: Рад. шк., 1986.
15. Коваль А. П. Життя і пригоди імен. Київ : Вища шк., 1988.
16. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк, 2023. 348 с.
17. Кочерган М. П. Слово і контекст. Львів, 1980.
18. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Рута, 2000.
19. Левчук І. П., Матящук Л. А. Основи культури мовлення: особливості, поради, роздуми : [навч. довід.]. Луцьк: Вежа-Друк, 2017.
20. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків : Вища шк., 1977.
21. Мовні свідки формування українців. Інтерв'ю-презентація в редакції «Дивослова» нової праці відомого мовознавця професора Костянтина Тищенка «Мовні контакти: свідки формування українців». *Дивослово*. 2007. №7.
22. Муқан Г. М. Багатозначність і омонімія. *Укр. мова і літ. в шк*. 1970. №8.
23. Ошурко М., Мельник І. Семантична специфіка лексичних інновацій (на матеріалі волинських ЗМІ). *УКРАЇНСЬКА МОВА В*

СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ВИМІРІ : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1–2 червня 2023 рік; відп. ред.: Н. М. Костусяк, І. А. Мельник. Луцьк. 2023. С. 141–144.

24. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3.

25. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 4.

26. Сімович В. Про «москвофільство» в українській мові // Урок української. – 2001. – № 8.

27. Усатенко Т.П. Лексична семантика і розвиток мовлення учнів : [посібник для вчителів] Київ: Рад. шк.. 1984.

28. Фаріон І. Англомовний наступ в українській дійсності *Сучасність*. 2000. № 3.

29. Фаріон І., Помилуйко-Недашківська Г., Бордовська А. Англізми і протианглізми : 100 історій слів у соціоконтексті : монографія (зі словником). Львів : Свічадо, 2023.

30. Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychy V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O. Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXV. P. 40–46.

31. Melnyk I. The phenomenon of transitivity in the Ukrainian language : collective monograph / Liudmyla Shytyk, Hanna Martynova, Iryna Melnyk and other: [Eds. Liudmyla Shytyk, Hanna Martynova]. LAPLAMBERT Academic Publishing, 2019. 238 p.

32. Melnyk I., Holoiukh L., Kalishchuk D., & Levchuk I. Verbal Markers of the Concept of Peace: Psycholinguistic and Lexical Analyses. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2020. 7(2).

33. Melnyk I., Masytska T., Holoiukh L., Kravchuk V., Polezhaieva T., Honchar K. Evaluative Lexis in Contemporary Publicistic Discourse: Lexicological and Psycholinguistic Projection. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXVII. 2022. P. 12–19.

До розділу «Фразеологія»

1. Авксентьєв Л. Г., Калашник В. С., Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Харків : Вища шк., 1977.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища шк., 1987.
3. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989.
4. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : [монографія] // М. В. Жуйкова. Луцьк : Вежа, 2007.
5. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладу творів української літератури англійською мовою) . Львів: Вища шк., 1983.
6. Коваль О. В. Трансформація фразеологізмів як засіб увиразнення художнього тексту (на матеріалі творів 20 ст.). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. IV. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_4_18.
7. Коновець С. П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань) : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.05 «Романські мови» / С. П. Коновець. – К., 2002.
8. Пац Л. Трансформація фразеологічних одиниць як засіб підвищення інформативності та образності художнього тексту. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2010.
9. Савенко А. О. Прецедентні цитати як різновид дискурсивної фразеології. *Studia germanica et romanica*. Серія : іноземні мови, зарубіжна література, методика викладання. Донецьк : ДонНУ, 2009. № 1.
10. Скринник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ: Наук. думка, 1973.
11. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ : Рад. шк., 1988.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посіб.] Київ : Знання, 2007.

До розділу «Лексикографія»

1. Бобкова Т., Перебийніс В., Сорокін В. Частотні словники паралельних текстів. Людина. Комп'ютер. Комунікація : [зб. наук. праць]. Львів : Вид. Національного університету «Львівська політехніка», 2008.
2. Бобкова Т. В. Українська корпусна лексикографія : основні етапи й тенденції розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 49.
3. Головащук С. І. Перекладні словники і принципи їх укладання. На лексичному матеріалі російської та української мов. Київ : Наук. думка, 1976.
4. Горещкий П. Й. Історія української лексикографії ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1963.
5. Данилюк І. Корпус текстів для вивчення граматичної службовості. *Лінгвістичні студії*: [зб. наук. праць]. Вип. 26. Донецьк : ДонНУ, 2013.
6. Дарчук Н. П. Дослідницький корпус української мови: основні засади і перспективи. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. № 21.
7. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови. Київ : Інститут української мови НАН України, 2005.
8. Загнітко А., Ситар Г., Данилюк І. Структура і модель бази даних «українські частки та їхні еквіваленти». *Комп'ютерна лінгвістика : сучасне і майбутнє*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : КНЛУ, 2012.
9. Карпіловська Є. А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики : [підручник]. Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2003.
10. Карпіловська Є. Комп'ютерне моделювання мовних змін : система мови і текст. *Комп'ютерна лінгвістика : сучасне і майбутнє*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : КНЛУ, 2012.
11. Коломієць В., Котик С. Спеціальний навчальний корпус текстів UCLE : сучасний стан і перспективи використання: *Комп'ютерна лінгвістика: сучасне і майбутнє*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : КНЛУ, 2012.

12. Корпусна лінгвістика / [В.А. Широков, О.В. Бугаков, Т.О. Грязнухіна та ін.]. Київ : Довіра, 2005.

13. Перебийніс В. І., Сорокін В. М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія : [навч. посібник]. Київ : Вид. Київського національного лінгвістичного університету, 2009.

14. Перебийніс В. І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків : Константа, 2004. № 635.

15. Пещак М. М. Стан і перспективи комп'ютерної лексикографії в Україні. *Мовознавство*. 1996. № 4–5.

Словники і довідники

1. Активні ресурси сучасної української номінації : ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська та ін. ; Відп. ред.. Є. А. Карпіловська. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

3. Бирик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : ФОЛІО, 2006. 623 с.

4. . Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів: Вища шк., 1979.

5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985.

6. Головащук С. І. Словник наголосів : понад 20 000 слів. Київ : Наук. думка, 2008. 287 с.

7. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: [словник-довідник]. Київ : Либідь, 1995.

8. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна: Близько 140000 тис. слів / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.

9. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. школа, 1986.

10. . Деркач М. П. Короткий словник синонімів української мови. Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993.

11. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2013.
12. Зубков М. Сучасний український правопис : [комплексний довідник]. Харків: Торсінг, 2002.
13. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів.и[за ред. С. Я. Єрмоленко]. Київ : Либідь, 2001.
14. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 20 000 синонімічних рядів / [5-е вид., опрац. і значно допов.]. Львів : БаК, 2014. 544 с.
15. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові: Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови. Київ : Вища шк., 1975.
16. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ, Либідь, 2016. 656 с.
17. Коломієць М. Ф., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз. Київ : Рад. шк., 1985.
18. Нелюба А.М., Редько Є.О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / за ред. А. М. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
19. Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України ; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. К.: Довіра, 2008.
20. Орфоепічний словник української мови : У 2 т. [уклад. М. Пещак та ін.]. Київ : Довіра, 2003.
21. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1964.
22. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001.
23. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. Київ : Рад. шк., 1987.
24. Скрипник Л. І., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : [словник-довідник] / [за ред. В. М. Русанівського]. Київ : Наук. думка, 1986.
25. Словарь української мови : в 4 т / [упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Д. Грінченко ; додаток О. О. Тараненка]. – Репринтне вид. (Київ, 1908–1909 pp.). Київ : Наук. думка, 1996–1997.
26. Словник гідронімів України / [уклад.: І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко; редкол.: (голова) К. К. Цілуйко]. Київ : Наук. думка, 1979.

27. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. [2-ге вид., випр. і доп.]. Київ : УРЕ, 1985.
28. Словник дієслівного керування / Л. Колібаба, В. Фурса. Київ : Либідь, 2017. 656 с.
29. Словник синонімів української мови : у 2 т. / [ред.: А. А. Бурячок та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006.
30. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
31. Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
32. Словник української мови у 20-ти т. Київ : Наукова думка, 2010–2020. Т. 1–15.
33. Словник труднощів української мови. / [відп. ред. Т. С. Дорошенко]. Харків : Торсінг плюс, 2010. 416 с.
34. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003.
35. Терлак З. Пунктуаційний словник-довідник. Вид 2-ге. Львів : Апріорі, 2021.
36. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. [вид. 4-те, випр. і доп.] Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2013.
37. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001.
38. Український орфографічний словник : понад 175 000 слів / [уклад. В. В. Чумак та ін.; голова редкол. В. Г. Скляренко]. [вид. 9-е, перероб. і допов.]. Київ : Довіра, 2009. 1011 с.
39. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. Київ : Наукова думка, 1993.
40. Янко М. Т. Топонімічний словник України : [словник-довідник]. Київ : Знання, 1998.
41. Яценко І. П. Морфемний аналіз : [словник-довідник] : у 2 т. Київ : Вища шк., 1980–1981.

Інтернет-ресурси

1. Браунський український корпус. URL : <https://github.com/brown-uk/corpus>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Н.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1736 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Busel_Viacheslav/VTSSUM/
3. Вікіпедія. URL : <http://www.wikipedia.org>.
4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL : <http://uacorpus.org/>
5. Державний стандарт базової середньої освіти. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
6. Державний стандарт профільної середньої освіти. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724>.
7. Дорожня карта реформи базової та профільної школи. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL : <https://reosvita.org/wp-content/uploads/2021/12/dorozhnya-karta-vprovadzhennya-reformy-nova-ukrayinska-shkola-v-5-12-klasah-dopraczovano.pdf>
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982-2012. URL : http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm
9. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
10. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»go. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
11. Корпус української мови : <http://www.mova.info/corpus.aspx>.
12. Лінгвістичний портал «MOVA.info» : <http://www.mova.info/>
13. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
14. Нова українська школа: концептуальні засади реформування

середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

15. Нова українська школа: внутрішня система забезпечення якості освіти. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/posibniki>

16. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>.

17. Портал української мови та культури. URL : <http://slovnyk.net/>

18. Правила оформлення списку використаних джерел при написанні наукових робіт. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravylaoformlennya-spyskuvykorystanyhdzherel.pdf>

19. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL : https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf.

20. Словарь української мови. Упорядкував Б. Гринченко. у 4-х т. URL : <http://hrinchenko.com/>

21. Словники для звантаження. URL : http://r2u.org.ua/main/dicts_for_download.

22. «Словники України» on-line / Український мовно-інформаційний фонд НАНУ. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.

23. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. URL : http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

24. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2000. 752 с. URL : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

Навчальне видання

МЕЛЬНИК Ірина Анатоліївна

ФОНЕТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

В авторській редакції

Формат 604х84 1/16. Ум. друк. арк. 14,2.
Наклад 100. Зам. 19.

ВОРВП «Надстир'я»
43016 м. Луцьк, вул. Лесі Українки, 7 (юридична),
43005 м. Луцьк, просп. Перемоги, 14. Офіс 317 (фактична).
Тел.: +38 099 45 72509; +38 067 33 41 306.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 349 від 02.03.2001.

Мельник І. А.

М 48 **Фонетика і лексикологія української мови : навчальний посібник.**
Луцьк: Надстир'я, 2025. 244 с.

ISBN 978-617-8438-18-0

У навчальному посібнику структурування матеріалу зроблено відповідно до кредитно-модульної системи організації навчального процесу та принципів професійної та особистої зорієнтованості навчання здобувачів освіти.

Подано плани лекційних занять, рекомендовану літературу, питання для самоперевірки та тлумачення основних понять тем; запропоновано зміст практичних занять, завдання для самостійної роботи, методичні вказівки щодо написання рефератів та створення презентацій, питання для підсумкового контролю, термінологічний словник; типові завдання для контрольних робіт; тести для самоконтролю та інші необхідні матеріали, опрацювання яких сприятиме підвищенню рівня мовленнєвих компетентностей майбутніх учителів-словесників.

УДК 811.161.2'342